

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૫૯૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ શ્રીમદ્ધર્મસૂત્રના ૧૦૦૦ વર્ગીક

વિષય મધ્યસ્થ

ત્રીજી ચોપડીના પાઠના અર્થ.

પાઠ ૧ લો.

નવી=હવે શીખવાની

જુની=પહેલાં શીખેલી

મૂળાક્ષર=મૂળના અક્ષરો; ક, ખ, વગેરે.

બારાખડી=બાર અક્ષરની હાર

રમુછ=આનંદ પડે તેવા

જોડાક્ષર=જોડેલા અક્ષર 'લ, ડ, શ્વ વગેરે'

જ્ઞાન થયું=સમજણ પડી

પદાર્થ પાઠો=પદાર્થના પાઠ; જે-

વાકે ઝાડ, છોડ, વેલા, વગેરેના પાઠ

જાણી=જેનામાં જીવ છે તે જે

દાલી ચાલી શકે છે તે

મુજાજોમ=જામવા જેવી

મ-હોંસ

૧=શરૂ કર્યા

=શિખ મજ

બારી=ઝીણી

મુજાજોમો=સરખા મજી

બૂગોળ=પૃથ્વીનો ગોળા

માહિતી=સમજણ, જ્ઞાન

મજની=સારી

રસીકી=રસ પડે તેવી, ગમત ભરેલી

નમુના=ઢાટ, આકાર

સામાન્ય=સાધારણ, બધે સ્થળે મળે તેવી

વર્ણન=વિવેચન, બ્યાન, વિગતવાર કહેવું તે

ગુણુ=ગુણ, સ્વભાવ, ક્રિયા

ઉપયોગ=ખપ, કામ

સોદો=માલ

ખરૂં=સાચું

ઉતાવળે આજ્ઞા ન પાઠે=જેમ

ગોટલો વાળો કે તરત ફેરી

થઈ જતી નથી તેમ ઉતા-

વળથી કામ સારું ન થાય

બ્યાન દર્શ=મન લગાડી

જાતે=પડે

ચોપડીઉં=ચોપડના જેવું, સમજણ

વગરનું

સાર:- નવી ગ્રાપડી ધ્યાન
દઇને બજીવી

પાઠ ૨ જો.-ભાગ ૨ લો.

ત્રિપિ=ભાષા, બોલી

આહણી=પાળભેદ, આહણુનોકા

વાપરતા તે

જુના=અગાઉના

પંડિતો=ધાર્યું બણેલા

માયું=મથાળું, ઉપરો ભાગ

અંક=આંકડા

અજળુ=હંસ્વ કે દીર્ઘ "હની"

નિશાની

વરકુ=હંસ્વ કે દીર્ઘ "હની" નિશાની

અનુસ્વાર=સ્વરની પછી (ઉપર)

આવનાર મીંકું

વિસર્ગ=સ્વરની પછી આવનાર

બે મીંકાં

ધોરણુ=રીત, નિયમ

પાઠ ૨ જો. ભાગ ૨ જો.

પંડિત=વિદ્વાન

નીપજે=થાય

શીઓ=સારા અક્ષરો લખનાર

લાલચ=કંઈ મેળવવાની ઈચ્છા

લપટ,વું=ફસાવું, પડવું

બનતે=પોતે

નર્ચા=મેગ વગરના

શ્રદ્ધા=લરાઓ, વિશ્વાસ

ઉધોગી=મહેનતુ

ચંન=મગન

ફફડ=અનિશ્ચય લપકાદાર

ખાલી=ખોટો, નકામો

હાઠ=ભપકો, ડોળ

અજુકતું=અયોગ્ય, ગેરવાજબી

માકું=ખરાબ, ખોટું

કદી=કોઈ દિવસ

અસક્તના=પહેલાં

વિદ્યાભ્યાસ=ભણવું તે

તરેહ=ગત

મેળવી જોતાં=સરખાવી જોતાં

ફેર=તફાવત, ફરક

પાઠ ૩ જો.

ધરડો=વૃદ્ધ, ધણ વરસની ઉંમર

ટટું=નાનો ઘોડો

બજાર ભરાવું=લોકો માત્ર

વાને અને લેવાને બજારમાં

એકઠા થતા

છતે દુર્દુઓ=દુર્દુ છે છતાં પણ

મૂર્ખ=સમજણ વગરના

ખરેખર=જરૂર, નક્કી

હાહાહા=પૂરેપૂરે

કળિયુગ=ખરાબ વખત

લુહિ ફરી ગઈ છે=અક્કલ બગડી ગઈ છે

ખરે બપોરે=ખરાબર બપોરે

હિંડાડે છે=ચલાવે છે

મોજથી=આનંદથી

ખર્ચુપાન=ધરડા, ખરેલા પાન જેવો

નેસનંધ=નેરથી, ઉતાવળથી

આવક=જૈન લોકો

સંધ=જત્રા કરવા જનારનું ટોળું

જાતે=જાતના

યાત્રા કરવી=ધર્મનાં ઠેકાણાં જોવા જવાં

ઘાતકી=પાપી, દયા વગરના

હાટ=ખજાર

વીખરાઈ જશે=વેરાઈ જશે

વખતસર=ટાઇમ પ્રમાણે

શીકે=કાંખે, ઉતરી ગએલે

પંસ્તાયા=પોતાના કામથી દીક્ષગીર થયા

અક્કલનો ઉપયોગ કરે નહિ=લુહિ વાપરે નહિ

સભાહ=વિચાર, મત, અભિપ્રાય
દશા=હાલત

સાર:—ખીજની સભાહ પ્રમાણે ચાલતા પહેલાં પોતાની અક્કલનો ઉપયોગ કરવો.

પાઠ ૪ થો.

પરગણુ=ખીજનું બહુ કરનાર

ધંધરબકિત=ધંધરનું બજન

ગાળતાં=કાઢતાં

ધંધર કૃપા=ધંધરની મહેરબાની

નરસિંહ ચૌદશ=વૈશાખ સુદ ચૌદશ

(એ દિવસે મહાબાદનો

બચાવ કરવા વિષયુ ભગવાન

ચાંબલામાંથી પ્રગટ થયા તે

વખતે તેમનું શરીર કેટલુંક

માણસ જેવું ને કેટલુંક શિંહ

જેવું હોવાથી તેઓ નરસિંહ

કહેવાયા, નરસિંહ વિષયુનો

ચોથો અવતાર મણ્યાવ છે.)

પુત્ર=દીકરો

ભંડાર=ખજાનો

વાણી=બોલી
 પેદા થયો=જન્મ્યો
 ઉપકાર=પાઠ, આભાર
 ગુજરીગયા=મરી ગયા
 ઉછેરવા=મોટોકરવા
 સ્વભાવ=લક્ષણ, ટેવ
 દયાળુ=દયાવાળો
 સલાહ=વિચાર
 અસર=લાગણી
 નીવડયો=થયો
 માનીતો=વહાલો
 વર્ગ=ધોરણ
 સાંઠ=ગોધો, આખલો
 ખડખડ હસવું=મોટેથી હસવું તે
 અંતઃકરણ=મન
 કેંટો=માથે બાંધવાનું લુગડું
 વૈદ=દેશી દવા કરનાર
 શુદ્ધિ=જ્ઞાન
 પરમબુધાણું=પરોપકાર, બીજનું
 બહું કરવું તે
 આશ્ચર્ય=નવાઈ
 સારઃ-નરસિંહ જેવા પર-
 મણુ થવું.

પાઠ પ મો,
 અભ્યાસ કરતાં=ભણતાં
 ગુજરાન=ભરણપોષણ
 કુટુંબ=ઘરમાંનાં માણસો
 નાત=શાંતિ જેમકે બ્રાહ્મણ, વા-
 જિયા, વગેરે
 જ્ઞાત=જ્ઞાતિ જેમકે હિંદુ, મુસ-
 લમાન વગેરે
 પ્રીતિ=હૃદય
 બાધબંધ=મિત્ર, દોસ્ત
 અંતઃકરણ દયાથી ઉભરાઈ આ-
 વ્યું=મનમાં ધણીજ દયા
 આવી
 જીવ આઘ્યો=ચક્રિત આવી
 બિચારી=કોઈ પાળનાર ન હોય
 તેવા ગરીબ
 આશીશ=સારી દુઆ, બલ્લી ઇચ્છા
 નજીક=પાસે
 દંગાવી=સટકાવી
 પરોપકારી=બીજ પર ઉપકાર
 કરનાર
 પાડ=ઉપકાર
 ધનાય=ખુશી થઈને કંઈ આપવું તે
 યોભાપ=અટકાય, રહેવાય

જંગલ=જ્યાં ખીચોખીચ ઝાડો

ઉગેલાં હોય તેવી જગા

જંગલી=જંગલમાં રહેનાર

પેઠો=દાખલ થયો

દંખ=હરકત

સહીસલામત=સુખેથી, જોખમ કે

અડચણ વગર

નિવાહ=લગ્ન

સામેલ થયો=જોડાયો

સાર:-નરસિંહના જેવા પ.

રમજી થવું

પાઠ ૬ દો.

અદલ=ખરાખર, વાજખી

દંસાફ=ન્યાય

પૈસાદાર=પૈસાવાળો, ધનવાન

હાલત=સ્થિતિ

ગામઠી નિશાળ=જ્યાં માત્ર લ.

ખર્તા વાંચતાં શિખવવામાં

આવતું હોય એવી નિશાળ

અકલવાળો=બુદ્ધિત્રાતો

નસીમદાર=ભાગ્યશાળી

ફાવતોમયો=લાભ મેળવતો મયો

વેપારી=વેપાર કરનાર

વેપાર=માલની લેવડદેવડ કરવી તે

ખરચીને=નાપરીને

કોમતી=ભારે કોમતનાં

દોલત=પૈસો, ધન ને માલ

મોટી રકમ=મણું ધન

ખરીદા=વેચાતા લીધા

આખર=જાળ, કાતિ

મરણપયારી પર પડ્યા=મરીજશે

એવા થયા

બેટા=પુત્ર

મીલકત=ધન, માલ, મકાન વગેરે

સલાહ=વિચાર

વર્તીશું=ચાલીશું

કબુલાતઆપી=હા કહી, કબુલ કર્યું

દહાડોપાણી=મરણ પાછળનો ખરચ

તોડ=નિકાલ

દિવાન=મુખ્ય કારભારી

એકકા=મેળા

ઉમેર્યો=અંદર નાખ્યો

વાહવાહ બોલવા લાગ્યા=વખાણ

કરવા લાગ્યા

વહેંચણીમાં મોટાને ૬ વચલાને

૬ ને નાનાને ૨ હાથી આપ્યા

સાર:-મુશ્કેલ કામનો તોડ
અકબથી લાવી શકાય છે.

પાઠ ૭ મા.

પરમેશ્વર=મોટો ઈશ્વર
સખળું=અધું
પોળ=શેરી
લખોટા=કાચની કે પથરની ગો-
ળીઓ

સુશોભિત=બહુ સુંદર
ચોર=ચોરી કરનાર
ચોરી=પૂછ્યા વિના કોઈની ચીજ
લેવી તે

વેળા=વખત
અટકાવ્યો=વાર્યો, રોક્યો
યાદ રાખવું=સંભારી રાખવું
નજીવી=નકામી, માલ વગરની, ના
ની સરખી

પાપ=પ્રભુને ન ગમે તેવું કામ
પાપી=પાપનાં
સગ્ન=શિક્ષા

સાર:-પરમેશ્વર બધે છે તે
અધું જુએ છે.

પાઠ ૮ મા.

દર=મોણ, બાકું
પંજો=પાંચ નહોરવાળા પગનો
થાપો

સપડાયો=પકડાઈ ગયો
કાલાવાલા=આજીજી, કુરગરવું તે
મહારાજ=મોટા રાજા (સિંહ વનનો
રાજા ગણાય છે)

ગુનો=વાંક
માફ=ક્ષમા
આફત=દુઃખ, સંકટ
સેવક=તાબેદાર, નોકર
ચાકરી=સેવા
જીવતદાન=જીંદગીનું દાન, જીવ
બચાવવો તે

મગરૂરી=શેખી, બડાઈ, ગર્વ
ભાન=ખબર, સમજ
વન=જંગલ
તળે=નીચે

ગળા=ફાંસી
ફાંફાં માર્યાં=ખાલી મહેનત કરી
અકળાયો=મુંઝાયો
બહલો=સાદું
શીકર=ચિંતા

સેવા બખવશે=ચાકરી કરશે
તરણા સરખું=ખડ જેવું, તદન
નજીવું
જોર=બળ
ગર્વ=અહંકાર

સાર:-તરણા 'સરખું' પણ
કામમાં આવે છે માટે પોતાના
જોરનો ગર્વ કરવો નહિ.

પાઠ ૧૦ મે.

પ્રામાણિક=સેવકદેવડમાં સાચો
પરચુરણ સામાન=થોડો થોડો ફટ-
લોક સામાન
ફરી કરવી=ગામમાં ફરીને માલ
વેચવો

ધરાક=માલ લેનાર
શાખ=આખર
ઠરાવ્યા વગર=અગાઉથી નકી કર્યા
વગર
મોહનમાળા=ડોકમાં પહેરવાની મો-
નાના નાના મણકાની માળા
લોભાતા=લુભાતા, લોભમાં પડતાં
પોલિસ થાણું=પોલિસની ચોરી
વાણી=મોલી

ચાહતાં=છત્તાં
માફક=પેઠે
કમાયો=પૈસા મેળવ્યા
શર કર્યો=ચાલુ કર્યો
આમલ=તાણુ, ખેંચ
કોલેરા=ઝાડો ને ઉલટી થાય તે
રોગ

મહા મુશકેલી=મોટી મુસીબત
વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય
તે સ્ત્રી, રાંડેલી સ્ત્રી
પ્રામાણિકપણું=વહેવારમાં સાચાપણું
ધન્ય=શાખાશ

સાર:-મદાલચા જેવા પ્રામા-
ણિક થવું

પાઠ ૧૧ મે.

ખેડી ખાવાને=ખેતી કરી ગુજરાન
ચલાવવાને
સખ=શિક્ષા
તુરંગ=જેઝ, કેદખાનું
છંદ=નકારી ટેવ
સરકાર=રાજકારભાર કરનારી મંડળી
જાપ્તો=ચોકસી, દેખરેખ
સાત ફાવતો=વખત મળતો

વિકટ=ગિઆમણી, બયંકર

રાહ=રાટ

તુટી પડ્યા=એકદમ હુમલો કર્યો

ચોપીદારો=ચોપી કરનારા

પ્રખ=ધન

મુખેથી=હરકત વગર

હુટી લેવું=રસ્તે જનાર પાસેથી

જાર જીલમથી પડારી લેવું

મિઠાઇ=ખાંડ, સાકરવાળા પદાર્થ

ગમી=પસંદ પડી

તાલેવંત=પૈસાદાર

નસીબમાં ચોરી ને ચોરીજ રહેશે=

વળી ફરીવાર ચોરી કરવા

જવું પડશે.

ઝેર=જે ખાવાથી માણસ મરી

જાય તે પદાર્થ

ઝાડી=જંગલ

હુટ=હુટેલો માલ

લાગ=વખત, તક, દાવ

ભુંડું=નઠાઈ

તાકયું=ધ્વજયું

માલ માલને ઠેકાણે રહ્યો=માલ

હતો ત્યાં પડ્યો રહ્યો

કહેત=લોકોમાં કહેવાની હતીકા

વાવે તેવું લણે=ખેતરમાં જે અનાજ

વાવે, તે અનાજ લણે એટલે

ખાજરી વાવે તો ખાજરી લણે

ને થઈ વાવે તો થઈ લણે

કરે તેવું પામે=જેવા કામ કરે

તેવું ફળ પામે. કોઈનું સાઈ

કરે તો પોતાનું સાઈ થાય

કોઈનું ભુંડું ધરૂં તો પોતાનું

ભુંડું થાય

સાર:-કોઈનું ભુંડું ધરૂં નહિ.

પાઠ ૧૨ મા.

પાંડવો=પાંડુ રાજાના પુત્રો

સદા=દૈનિક

કોપ=ગુસ્સો, રીસ

વર્તણૂક=ચાલચલન

આખર=કીર્તિ, નામના

પીતરાઈ=કાકાનો દીકરો

સદન ધર્મ શક્યું નહિ=ખમી શકાયું

નહિ

લાખ=જોગણી

ઉપાય=પદ્ધતિ

શબ્દો=સમજાયેલ શબ્દો

ફેસલાવાને=જેમ તેમ સમજાવીને
જુગાર=જુગડું, સરત કરીને રમત
રમવી તે

દુગો=કપટ

દ્રૌપદી=પાંડવોની સ્ત્રી, દ્રુપદ રાજાની
પુત્રી

ફરજ=જરૂર

જુંપડી=ધાસ, પાંદડાં ને ઝાડના
ડાળાઓથી બનાવેલું રહેણું

રૂચતી=ગમતી

ખરે=નકી

નીચ=હલકો

નીચપણું=હલકામ

કંઈ આકી રાખતો નથી=ખતી શકે
તેટલું કરે છે.

કોરવો=કુરુ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા
બહાને=કારણ બતાવીને

મંધવ=ગરૈયાની એક જાત દેવ-
લોકના ગરૈયા

ક્ષમા ઉભરાઈ આવી=માફ કરવાની

ભારે લાગણી થઈ

સહન કરવું=વેઠવું, ખમવું

લાગણી=પ્રીતિ, આહવા

અપકાર=કાઢવું હુંક કરવું તે

ઉપકાર=કાઢવું બહું કરવું તે
અપકાર ઉપર ઉપકાર કરવો=કાઢ
એ હુંક કર્યું હોય તેનું સામું
બહું કરવું

હુચ્યા=હુચ્યાઈ કરનાર

અદેખા=કાઢવું સાફ દેખી શકે
નહિ તેવા

પોતાને મોતે મરે છે=તેની મેળે
મરે છે

ગળગળા=છાતી ભરાઈ આવેથી
નરમ થએલા

આફતો=દુખો

ગુસ્સે થતા=ક્રોધે ભરાતા

વેર લેવું=કરેલા નુકસાનનો અદલો
લેવો

ડગવું=ખસવું, ફરવું

ક્ષમા=માફ કરવું તે

સાર:-યુધિષ્ઠિરના જેવી ક્ષમા
રાખવી

પાઠ ૧૩ મા.

ન્યાયાધીશ=ન્યાય કરનારો

ડહાપણુ=ડહાપણું, સમજણુ

પારખી શકું=ઓળખી શકું, જા.

ણી શકું

ખરું ખોટું=સાચું ભુલું
 અદલ=વાળખી
 ન્યાય=ધર્મસાધ
 મનન=ચેત
 મીતિ=હેત
 રાજકાજ=રાજના કામે
 કચેરી=દરબાર, સભા
 ચર્ચા=વાતચીત
 સાક્ષી=સાહેદી, હકીકત જાણનાર
 ચતુર=ચાલાક
 અચરજ=નવાઈ
 કાનીમાની=ખોટા વગરની
 ખૂબેખૂબ=રાડેરાડ
 હક=દાવો, માલિકી
 એનાપરથી મારો હક ઉઠાવું છું=
 એના પરનો મારો દાવો
 મૂકી દઉં છું
 મળેપડું=ખોટો હક કરનાર
 કંઈ સાગવું હોય=કંઈ અસર
 થતી હોય
 મનન=શિક્ષા
 સુરા હાલ=નકારી હાલત
 સાર=કોઈને મળે પડવું નહિ

પાઠ ૧૪ માં.

ગરીબ=પૈસા વગરનો
 ધનવાન=પૈસાદાર
 ગૃહસ્થ=કુટુંબવાળો માણસ
 કકડીને=પાલુજ
 નિસાસો=દુઃખમાં જે શ્વાસ બહાર
 કાઢવો તે
 અભાગીઆ=કમનસીબ, નસીબ-
 વગરના
 નસીબ=ભાગ્ય
 કરમાઈ ગયું=ઝાંખું થઈ ગયું
 હાલત=સ્થિતિ
 ફરમાવ્યું=હુકમ કર્યો
 લંગડો=લુલો
 ટેકો=આધાર
 ગભરાઈ=મુંઝાઈ
 પારકાનો=ખીજનો
 સુકો=ધી વગરનો, કે ટાઢો
 એની હેડે=એનાથી ઉતરવું
 કાયમ=હંમેશને માટે
 કદાપિ=કોઈ દિવસ
 તંગી=તાણ, ભીડ
 તંગી મટી=તાણ જતી રહી

સાર:-સાફ શરીર એ ખરું
સુખ છે બાળું બધું એની હેઠળ.

પાઠ ૧૫ મો.

વિહંગપુર=પક્ષીઓનું નગર
મહોદ્ધા=પોળ, શેરી
મશ્કરી=હાંસી, ઠેકડી
મન=મરજી
નોતરું દીધું=અમુક વખતે પધા-

સ્વાનું કહ્યું
ઠરાવેલે=નક્કી કરેલે
સુશોભિત=સારો સુંદર
છાછરો=બહો પહોળા ને થોડાઉંડો
થાળ=મોટી થાળી
દ્વાં દ્વાં માર્યાં=ખાલી મહેનત કરી
તેનું કંઈ ચાલ્યું નહિ=તે ખીર
ખાઈ શક્યો નહિ

ચપચપ ખાવું=જીભ ઉપર ચડા-
વીને ખાવું

જાણ્યું, અજાણ્યું કરવું=જાણતા
છતાં નથી જાણતા એવો
દેખાવ કરવો તે

મી=મોડ, ભૂલ
ભાવ=હેત, ખ્યાર

મોળા=છેતરાય તેવા

આગ્રહ=તાણુ

માન્યા=કમુલ કર્યા

માન્યા વગર ચાલ્યું નહિ=કમુલ
કરવું પડ્યું

ખાતર=ખરદાસ, મેમાનગત

સાદું=મદલો

મો મલકાવી=જરાક હસીને

સ્વાદે=સ્વાદથી, મળથી

શરમાયું=લજવાયું

સાર:-કામની મશ્કરી કરવી
નહિ.

પાઠ ૧૭ મો.

મુસાફર=મહાર કરનારા લોકો, મુ.

સાફરી કરનારા

સ્વાજ=નિયમ

વર્તમાનપત્ર=ચાલતા વખતના ખ-

બર આપનાર છાપું

તંબુ=જડા લુગડાનાં ધર

સપાટ=ખાડા ટેકરા વચરની

સવારી=મુસાફરી

જુપડાં=ઝાડની ડાળીઓ, પાંદડાંને

ધાસનાં ધરો

પાકાં ધર=ચુનો, ઇંટ ને પથરનાં
ધર

ચારો=ઢોરને ચરવાનું

નેસ=કુંગરામાં ધાસવાળી જગોએ
ભરવાડ કે રખારી થોડાં ધર
કે છુંપડાં બાંધીને રહે છે તે
જગા

મીલનસાર=મળતાપડા, હળીમળીને
ચાલનારા

પરોણાચાકરી=મહેમાનગત, મહે-
માન આવે તેની ચાકરી ક-
રવી તે

પરોણો=મહેમાન

ભારી ઘઉં પડે છે=અપરં સાગે છે
પૂજે છે=માન આપે છે

ચામડીઆ=કાઠિઆવાડની એક
લટકતી જાત

ખરીદવામાં=વેચાતું લેવામાં

પાઠ ૧૮ મા.

સ્વચ્છ=ચોક્કસ

તમાશો=મેવાલાયક ખેલ

શણુમારી=શોભીતું કરી

ખેલવા=રમવા

ખેલાડીઓ=ખેલ કરનારા

સ્વરૂપવાન=સુંદર

સોનાના વરખ=સોનાનાં પાતળાં
પતરાં

વાળુ=રાતનું બોજન

ખેલાન=ખાન વિનાનો

રડારોળ=રોવું કકળવું તે.

પાડોચાથુ=પાડોશીની સ્ત્રી

ઇદ્રિય=જેના વડે કંઈ પણ જ્ઞાન
કે કામ થાય છે તે

કરકરં=ખરખરકું

શણુગાર=શોભાનું સાધન

કંઠાળો=ગમવું નહિ તે

છિદ્રો=કાણાં

પરસેવો=ચામડીનાં છિદ્રોમાંથી ની-
કળતો પ્રવાહી પદાર્થ

ઝેરી=ઝેરવાળો

પસરે=ફેલાય

અંતે=છેલ્લે

વગર સમજે=સમજ્યા વિના

રજકણો=રજ જેવી કશીઆ

પ્રુદ્ધતાં=ઉદ્ધતાં

મતલબ=હેતુ, ધારણા

કરકરા=ખરખરકા

વૈદ=દેશી દવા કરનાર

સમજી=સમજાવવાળા

સાર:—શરીર સ્વચ્છ રાખવું
નેહએ

પાઠ ૧૯ મા

પ્રામાણિક=વ્યવહારમાં સાચો

ઉદ્યોગ=મહેનત

સહેજ=જરા

આગસુ=કામ કરવું ગમે નહિ તેવો

બાદબાકી=બાકી, બેન, વગેરે

ઉપજ=પેદાશ

ધરખરચ=ધરનો ખર્ચ

દુકાળખનહારો વખત, અનાજ ન

પાકિ તેવો વખત

પાક=પેદાશ

કરકમર=ખપ જોડણી વાપરવું ને

પેદાશમાંથી કંઈક બચાવવું તે

સાર વરસ=વરસાદ બરાબર થાય

ને સારો પાક થાય તે વરસ

ચર=કર્ડાવાળો તાંબાપિત્તળનો

દેગડો

ઉતરે એવો=ઓછો હલકો

અધાટ=ધણીપણાના હક સાથે

ફેસલો=નિર્ણય, ચુકાદો

વિદ્વાન=ધણી બહેલો

પસંદ પડી=ગમી

બદલો=ફળ

બધ બેસતી=મળતી

પાઠ ૨૦ મા.

ઇનામ=ખુશી થઇને કંઈ આપવું તે

પ્રખ્યાત=જાણીતો, નામીયો

પાદશાહ=મોટો મુસલમાન રાજા,

રાજનો રાજા

પરાક્રમી=મહાદુર

શાખીનજીશખવાળો, ચાકનાવાળો

આસરો=મદદ

ઉમરાવો=મોટા જમીનદારો

વિષયો=બાબતો

કવિ=કાવતા રચનાર

મોં ઉતરી ગયાં=મોં ઝાંખાં પડી

મયાં

ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ=ધણી ખુ-

શી થઇ

ખજનચી=ખજનો ચાચવનાર

તિજરીનો ઉપરી

નામદાર=પ્રખ્યાત પુરુષ. નામીયા

માથિક

અમરજી=નવાઇ

હા લીધી=પોતાની વાત છોડી નહિ

આજીજી=કાલાવાલા

નિશ્ચય=ચોક્કસ વિચાર

ભાગીદાર=ભાગીઓ

ખુદાવંદ=મોટા માલીક, ખુદાના

જેવા, (મોટા દરમજનવાળાને

માટે વપરાય છે)

પહેરાવાળો=પહેરા બરનાર, દરવા-

જા પાસે ચોકી કરનાર

શરત=કંડાવ

હજુરમાં=નજર આગળ, હજુરમાં

લાંચીઆ=લાંચ લેનાર

લાંચ=પોતાની નોકરીને અંગે વગર

પૈસે કરવું જોઇએ તેવા કામ

માટે છુપી રીતે પૈસા લેવા તે

જુસ્સો=ક્રોધ

દબ=ધન

માનીતો=વહાલો

સાર=લાંચ લેનારના ખુરા હાલ

ચાય છે

પાઠ ૨૨ મા

આખલો=સાંઠ, બળદ

કાપર થયો=કંદાળી ગયો

આંકી=નિશાની કરી

ફાટયો=ખૂચ જોરાવર થયો

માતેલા=આધને મસ્ત થએલા,

ગર્વિજી

ગર્વ=અહંકાર, અભિમાન

નીચ=દલકા, દુર્બળ

જખરા=જોરાવર

નખળા=ખળવગરના

તારા જેવા નખળા પર લાથ

ચલાવવો ઘટતો નથી=તારા જેવા

નખળાને માનવું વાજખી ભાગતું

નથી

પલકમાં=જરાવારમાં

કચરી=ચમટી, છુંદી

યુક્તિથી=કળાથી, ખુખીથી

તોખા તોખા પોકરાળી=કાપર કરી

નાખ્યો, ગર્વનો નાશ કરી નરમ

બનાવી દીધો

કાલાવાલા=આજીજી

કુલાઇ ગયો=અભિમાની થયો

શેરને માથે સવાશેર હોય=એકથી

સરસ બીજો હોયજી

લાગ=તક, દાવ

ઉતાર=ઓછો કરે

જાળું=કરોળીઓ જાંતુ પકડવા
માટે તાંતણાની જે જાળી ગાઠવે
છે તે

સપડાયા=પકડાયા

નમ્ર=ગરીબ, નર્મીતિ ચાલનાર

માડું=ખરાળ

ફળા=પરિણામ

સાર:-ગર્વ કરેલા નહિ ને
કાષ્ટને હલકા ગણવે નહિ

પાઠ ૨૨ મો.

પુસ્તકાલય=પુસ્તકો રાખવાનું કોણું

જ્યાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો રા-

ખ્યાં હોય તે, લાઇબ્રેરી

મોટા માણસો=પ્રખ્યાત માણસો

વૃત્તાંત=જીવનની હકીકત, હેવાલ

ખાળપણુ=નાનપણુ

ખહાર પડ્યું=છપાયું

જાણવાનોગ=જાણવાલાયક

ધ્વિજા=મરજી

વાંક=ચુનો

ધમકાવ્યા=ધમકી આપી, ડર બ-

તાવ્યા

હિંમત=ધીરજ

દીલગીરી=ખેદ, શોક

રૂપેરી=રૂપાની (રૂપા જેવા સફેદ
રંગની)

કળીઓ=ઉધડ્યા વગરનાં ફુલો

સોનેરી=સોનાની (સોના જેવા
પીળા રંગનાં)

કીંમત=મુલ

ખરેખર=નકી

પુત્રનાં લક્ષણપારણામાંથી જણાય છે=

પુત્ર લવિષ્યમાં કેવાં લક્ષણવાળો

ધશે તે જ્યારે પારણામાં સ્મરો

હોય ત્યાંથીજ માલમ પડે છે.

લક્ષણુ=દેવ સ્વભાવ, ગુણ

અધિકારી=અમલદાર

પંકાયો=વખણાયો. (જોઈ વો-

શિંગ્લન આગળ જતાં એક મોટા

રાજ્યનો મુખી થયો તે દુનિયાના

મહાન પુરુષોમાંનો એક ગ-

ણાય છે.)

સાર:-જોઈ વોશિંગ્લનની

માફક સદા સાચું બોલવું

પાઠ ૨૩ મો.

સુલતાન=મોટો મુસલમાન રાજા
 પ્રખ્યાત=જાણીતો
 ઉમરાવો=અમીરો
 કકડીને=ધણીજી
 આરામ=વિસામો
 ફકીર=મુસલમાન સાધુ
 ખંદગી=પ્રાર્થના
 નામદાર=પ્રખ્યાત પુરુષ, નામીયા
 પુરુષ

પાક=પવિત્ર

અહ્લા=ખુદા, પરમેશ્વર

એહસાન=ઉપકાર

ડોલચું=ડોલ જેવું વાસણું

ભાવથી=હેતથી

શાન્ત થયો=ઠંડો થયો, શીકર મટી
 મધ

વિનંતી=અરજ

જમીર=જુનામી જમીન કે ગામ
 મોટા માણસ=ભારે અધિકારવાળા
 અમલદારો, અમીરો, રાજા-
 ઓ, શ્રીમંતો વગેરે

દાન=સમજણ

કાન હોય છે સાન હોતી નથી=
 સાંભળે છે પણ નજરે જોઇ
 વિચાર કરતા નથી

સાંધ્યાવા=ફકીર બાપુ

અંદેશો=વહેમ, શક

માનીતો=વહાલો

ઝંવેર=હીરા, માણિક, માતી વગેરે

ઝંવેરખાનુ=ઝંવેરના રાખખાનું ટેકાણું

અદેખાઇ=છર્પા, કાઠનું સાંકે જાઇને

મનમાં બળવું તે

ઈલાજ=ઉપાય

કાન ભંભેરવા લાગ્યા=ખોટી ખોટી

વાતો કહેવા લાગ્યા

ખંદગી=પ્રાર્થના

અસલ સ્થિતિ=પહેલાંની હાલત

પ્રધાન=મુખ્ય કારભારી, દિવાન

છર્પાખોર=અદેખા, છર્પા કરનાર

દેશનિકાલ=દેશમાંથી બહાર કાઢી

મૂકવા તે

સાર:—કાને સાંભળેલી વાત

સાચી માનતા પહેલાં નજરે જોઇ

ખાતરી કરવી

પાઠ ૨૪ મો.

ગુનો=વીક

કષુભાત=કષુભ કરવું તે, માની

જવું તે

જાણી જોઈને=મરજીથી

કસુર=વાંક, ગુનો

કદાચ=વખતે

જાણે અજાણે=જાણતાં અથવા

નહિ જાણતાં

ગુનેગાર=ગુનો કરનાર

નારાજ=નાખુશ

ઉદાસ=દીલગીર

તળે=નીચે

કશો=કાંઈ

દોષ=વાંક

સખ=શિક્ષા

સહન કરું=વેઠું, ખમું

કષુભ કરે=માની જાય

સદગુણી=સારા ગુણુવાળાં

નીવડે છે=થાય છે.

સાર:—ગુનો કરવો નહિ

પણ કદાચ થઈ ગયો તો કષુભ કરવો.

પાઠ ૨૬ મા.

મળની=સારી

માળાઓ=ઢાંકરીઓ

હોસે હોસે=ઉમંગથી

મીઠાં=મધુરાં, સારાં

રંગખેરંગી=જુદા જુદા રંગનાં

ગળપટા=ગળે બાંધવાના પટા

નામાં=ઉપજ ખરચને હિસાબ

માંડવો તે

ધાર=બાકાર

અમરચળા=જેવા લાવક ચીજો

જેવા ચારે જે રચણ એકઠી કરી

રાખી હોય તે જગા

સાદીઓ=ચટાપટાઓ

તક્ષીન=એકચિત્ત, જે કામ કરતી

હોય તેમાંજ મન રાખતી હોય

તેવી

ખુખી=નવાઈ જેવી વાત

કેળવાય છે=કસાય છે, ખીસે છે

મહેતીજી=મુખ્ય સ્ત્રી શિક્ષક

ગુણી=સારા ગુણુવાળાં

શિક્ષક=શિખવનાર

વિવંક=ચાગ્ય માન આપવાની રીત

સલાહસંપત્તિ=દુર્લાભજાને

માનું શિક્ષણુ=મા શિખવે તે

સારી ચાલની=સારી રીતભાતની

વિભાયત=સાહેબ લોકોનો દેશ

સાર:—ઠીકરીઓને પણ
બણાવવી.

પાઠ ૨૭ મો.

સંધરો કરવો=એકઠું કરવું

કુદરત=ઇશ્વરની બનાવટ

અવલોકન=આરીક તપાસ

ધ્યાન દઇને જોવું તે

રાજધાની=રાજન રહેતો હોય તે
ગામ

ધમારતો=મોટાં મકાનો

દિલો=ગઢ, ગામને ફરતી બાડી
ને મજબુત દિવાલ

રચના=બનાવટ

બાંધણી=બાંધ કામ

ખાણુ=અનાજ ભરી રાખવા જ-

મીનમાં ખોદી રાખેલા ઉડા ખાડા

દુકાળ પડે=અનાજ ન પાકે

ખાનગી=પોતાની

સળી જાય=અંદર જીવ પડી જાય

ભુકરો=એક જાતનો પોચો પત્થર

ગંજી=ખાસનો ખડકેલો ઢગલો

સવાસ=અમ

અગત્યની=જરૂરની

આગગાડી=આગથી ચાલતી ગાડી

આગખોટ=આગથી ચાલતી હોડી

સાધન=જેની મદદથી કામ થાય તે

પુષ્કળ=ધણું

નાણું=ધન

દ્રવ્ય=નાણું

મુકાબા=સારું વરસ

અવારનવાર=વારંવાર

વખતો વખત

દાહરો.

કણુ=દાણા

સંગ્રહ કરે=એકઠું કરે

જંતુ=જીવડાં

વસે=રહે

દરે=દરમાં

સંપે=હળીમળીને

સદા=હંમેશાં

સંઘાત=સાથે

અર્થ:—જુઓ, કાંડી જ-

તુની જાત છે તો પણ દાણાનો

સંગ્રહ કરે છે. વળી બધી દરમાં

સાથે હળીમળીને રહે છે.

સાર:—પોતાની શક્તિ પ્ર-

માણે સંગ્રહ કરવો.

પાઠ ૨૮ મો.

પરખ=મુસાફર લોકોને મફત પાણી

પાવાની જગા

આશ્રય=નવાધ

કઠિઆરો=સાકડા કાપીને વેચનારા

ગિયારા=જેની ખખર લેનાર કાષ

ન હોય તેવા

વિસામો ખાશે=આરામ લેશે, થાક

ઉતારશે

ભાટોએ=હિંદુની એક નાત છે

ધર્માદાના=મુરખના, ધર્મના

ઉપજ=પેદાશ, કમાણી

દીક્ર=મન

આશીર્વાદ=સારી દુઆ, આશીષ

ગૃદસ્થ=ધર આંધીને રહેનાર ધનવાન

ટાંગવા=મટાડવા

મનોહર=મનને હરે તેવી

શીતળ=કંડી

સાર:-ઉપજમાંથી અમુક ભાગ

ધર્માદામાં ખર્ચવો

પાઠ ૨૯ મો.

શેખચક્ષી=ખોટા વિચાર કરનાર

તર્કપ્રસાદ=તવાનરા વિચાર કરનાર

ધુર=વિદ્યા આપનાર

તર્ક=વિચાર

ઉઠાવે=કરે, ગોઠવે

પાર=છેડો, અંત

કરાવી=નફો કરી

ઘાડવો=ધડો, ધી ઝરવાનું માટીનું

વાસણ

ડોકું ધુણાવી=માથું ઢલાવી

તરંગ=વિચાર

ઠપકો આપ્યો=શરમ લાગે તેવા

શબ્દો કહ્યા

ધર ભાંગ્યું=સ્ત્રી ને છોડી ગયા

ખોટા તર્ક=નકામા વિચારો

નકામા=કામ વગરના

ગાળ્યા=કાઢ્યા

૧ કાણે પડ્યો હોત=કામ આવડી

ગયું હોત

પડિતોની સભા જીતવી=પડિતોની

સભામાં વિદ્યાની ચર્ચામાં સૌ

કરતાં સરસ દેખાવું

ધન=પૈસો

ચેતવ્યો=ભૂત જતાવીને સમજાવ્યો

સાર:-નકામા વિચાર કરવા

નહિ

પાઠ ૩૦ મો.

ફરીથી=ખીજવાર

નારાજ=નાખુશ

ગભરાઓ=મુંઝાઓ

સપાટો=ઝપાટો, જોશ

દોષ=વાંક

જોથું આધ=ચક્ર મારી

ગુસ્સે થઈ=ક્રોધે ભરાઈ

કાયર=નાહિંમત, કંઠાળેલા

મયાસ=મહેનત

ફાળો=સફળ થયો

આસમાન=ગગન, આકાશ

ઉઠ=તઈન

હરખથી=આનંદથી

ધરણથી=ધર તરફ

સાર:-ફરીથી કરવાની ટેવ
ગ્રાખવી

પાઠ ૩૨ મો.

સેવા=ચાકરી, નોકરી

બળવેલી=કરેલી

ગાયકવાડ સરકાર=વડોદરા સંસ્થા-
નના રાજા

વંશપરંપરા=વંશ ચાલે ત્યાંસુધી

ભોગવટો=ભોગવટું તે, ઉપભોગ

કરવો તે

બદલો=સાદું

સાંતી=જમીન ખેડવા, વાવવા, વગે-

રનાં ઓળરો; હળ વગેરે

સાંતીની જમીન=સાંતીથી ખેડી

શકાય તેટલી જમીન

ઉંચા પ્રકારની=સારી જાતની

લાડમાં=મોજમાં

હિરલો=મોટા થએલો

સાથી=ખેતીના કામ માટે રાખેલા

નોકરો

પાક=પેદાશ

સાધીઓનાં ધર ભરાયાં=પેદાશ

બધી સાધીઓના ધરમાં ગણ

પૂજા=મેગી કરેલી દોહત

કહેલી=ધરના આરજામાંની ખેસ-
વાની જગા

ભરોસો=વિશ્વાસ

આપ સમાન=પોતાના જેવું

મેધ સમાન=વરસાદના જેવું

જળ=પાણી

આપ સમાન બળ નહિ=આપણું

કામ માટે આપણે જેટલું બળ

કરીએ તેટલું બીજે ન કરે

મેષ સમાન જળ નહિ=વરસાદના
જેવું પાણી નહિ (નદી, કુત્તી,
તળાવ વગેરેમાંથી પાકને ગમે
તેટલું પાણી પાવામાં આવે પણ
વરસાદ જેટલું તો નજ મળે)

મારી જાતે=મારી મેળ

ખાતરી=વિશ્વાસ

સાર:-પોતાનું કામ જાતે કરવું.

પાઠ ૩૩ મો.

ચોકખાઈ=અધું સાદુ રાખવું તે

મેનપણી=સહીઅર

પીકાય છે=દુઃખી થાય છે

ખોડું=માકુ, ખરાબ

નિરાગી=રોગ વગરનું

હામ હામ=ઠેકાણે ઠેકાણે

જંતુઓ=ઝીણાં જીવડાં

પાકે છે=ઉત્પન્ન થાય છે

ખૂણે ખોચરેથી=ખૂણા ને એવી

જગામાંથી

પાથરણું=પાથરવાનું કપડું

આસ=શરીરમાં હવા લેવી તે

વાટે=રસ્તે

આવળ=આવવું ને જવું

ખિજાનાં=સુવા માટે પાથરેલાં ગા-
દલાં, વગેરે

બિનાશ=ભેજ

ભોંયમાં મરે છે=જમીનમાં ઊતરે છે

લકવો=એક જાતનો રોગ એથી

શરીરનો કાપપણુ બાગ જુઠો

થઈ જાય છે

ચકલી=પિત્તજની કે ભોદાની પેચ-

વાળી વાંકી નળી, સકાવો

જાળ=સંકાસ, પાયખાનું

ખાળ=મેલું પાણી જવાનો રસ્તો

ભોરીઓ=મોટી ખાળા, ગરેરા

ઝાકીઝુકી ચોકખું કરવું=ખૂબ કાપ-

દીને વાળવું તે

દુર્ગંધી=ખરાબ વાસ

પીકા=દુઃખ

ખુશી રીતે=પરાખર રીતે

સાર:-ચોકખાઈ રાખવી

પાઠ ૩૪ મો.

રાણી=રાજની સ્ત્રી

હંચા ગુણુવાળા=સારા ગુણુવાળા

પ્રાણુથી=જીવથી

વૃદ્ધ=ધરડા

પાટવી=ગાદીના હકદાર, સૌથીમોટા

પાટ=ગાદી

નિશ્ચય=નક્કી કરાવ, ચોકસ વિચાર

સમાચાર=ખબર

મોસાળ=મામાને ઘેર

દાસી=રાણીનું ઘર કામ કરનારી

આકરડી

અદેખાઇ=ધર્પા કાઢતું સાઈ જોઇ

મનમાં બળવું તે

પ્રીતિ=હેત

ઉચાપશે=ફેરવશે

ફળ=પરિણામ

મહેલ=શાંકા, વહેમ

સલાહ=વિચાર, મત, અભિપ્રાય

વરદાન=માગશો તે આપીશ એવું

વચન આપવું તે

વનવાસ=વનમાં વસવું તે

હડ=જક, મમત, જીદ

અણસમજી=સમજણ વગરની, મૂર્ખ

શોક=દીલગીરિ

રાજ દસરથે દેહ મૂક્યો=રાજ

દસરથ મરણ પામ્યા

ધિકાર=તિરસ્કાર, દિટકાર

તપકરવું=વનમાં જઈ, એક સ્થળે

રહી કંદમૂળ ખાઇ શરીરને કષ્ટ

દષ્ટ પ્રભુનું બજન કરવું તે

સાર:-નારો સ્વભાવવાળાં

દાસદાસી રાખવાં નહિ.

ટીપ:-દસરથ રાજાએ કૈફથી

ને જે વરદાન આપેલાં તેના સમય

પહેલું વરદાન-દસરથ રાજા દે.

ત્યો સાથે લડવા ગયા હતા તે

વખતે.

ખીજી વરદાન-દસરથ રાજાની

આગળી પાકી હતી તે વખતે.

પાક કુપ મો.

નટ=અંગકસરતના ખેલ કરનાર

જોસથી=જોરથી

માણેકચોક=અમદાવાદમાં એ ના-

મનું બજાર છે

અંગકસરત=શરીરની કસરત

ખુખી=ચાલાકી, યુક્તિ

મુલાટ=માથું નીચે રાખી શરી-

રને ફેરવી નાખવું તે

નાચ=ધીમે ધીમે ને ચતુરાઈથી

ચાલવું કુદવું તે

ક્રમકારા=ચમકારા

શાખાશ=ધન્ય

દરકાર=પરવા, કાળજી
સ્થિર=હાલે ચાલે નહિ તેવો
સહાધર્થી=ચાલાકીથી, યુક્તિથી
ચમત્કારવાળા=નવાઈ જેવા
ખેલો=રમતો
નજરઅંધી=જનનારાની નજર અંધી
લેવી તે
ખુશીદાર=ખુશીવાળા, નવાઈજેવા
કળવે છે=મજબુત બનાવે છે
ગુજરાન=ભરણપોષણ

સાર:-કસરતથી શરીર જેમ
વાળવું હોય તેમ વળે

ટીપ:-માણિકનાથ નામના સા-
ધુ પરથી માણિકચોક નામ પ-
ડ્યું છે.

સાર:-કેટલાક લોકો એમ માને છે
કે નટ લોકો જાદુ કરે છે તે જા-
દુથી જોનારાની આંખને ભૂલાવામાં
નાખે છે એટલે પોતે ધાર્યું હોય
તેજ જોનારા જોઈ શકે બીજી
કંઈ જોઈ શકે નહિ આને નજર
અંધી કહે છે પણ તે ખોટી વાત છે

પાઠ ૩૭ મા.

વિદ્યા=જાણવા યોગ્ય કળા
સાહેબ=ગેરરા મોક

મડમ=ગોરા લોકની બી
જંગલ=જ્યાં ઘણાં ને પાસે પાસે
ઝાડો ઉગેલાં હોય તે જંગા, વન
પાદરી=ખ્રીસ્તી ધર્મનો ઉપદેશ
કરનાર

ઉપદેશ=બોધ
ધમારતી=ધમારત આંધવાના કા-
મમાં આવે તેવાં

ધમારત=મોઢું મકાન
સંબંધમાં=મેળાપમાં, સહવાસમાં
અલણુ=લણ્યા વગરના, મૂર્ખ
દેવળ=પ્રભુભજન કરવાની જગા
આધિકામ=મકાન, વગેરે આધવાનું
કામ

કુશળ=હોશિયાર
કાટખુણો=આધિકામના ઉપયોગનું
એક ઓળર

આશ્ચર્ય=નવાઈ
ઓળરો=હથિયારો.

અચરજ=નવાઈ
કને=પાસે

ડહાપણુ=સમજણ

સાર:-દરેક વિદ્યા એવી છે
કે તે નહિ જાણનારને નવાઈ પ-
માડે છે.

ત્રીજા ચોપડી-ભાગ ૨ નો.

પાઠ ૩૮ મો.

નમુનો=ધાટ, અટકાવ

ધરમપુર=સુરત એજન્સિમાં મોટું
ધામ છેભાટ=એક જાતના લોક, તે વાર્તા-
ઓ કરી કરી ગુજરાત ચલાવે છેમોટા પુરુષો=પ્રખ્યાત માણસો
જોડે=સાથે

પારડી=સુરત જિલ્લામાં ગામ છે

વલસાડ=સુરત જિલ્લામાં ગામ છે

પાર=સુરત જિલ્લામાં નદી છે

વહેણુ=પાણીનું વહેવું તે

કુંગર=જમીનનો જે ભાગ આબુ-
આબુની જમીનથી ઉંચો થઈ
ગયો હોય તે

પારનેરા=સુરત જિલ્લામાં કુંગર છે

કિલ્લો=કુંગર પર બાંધેલો ગઢ

અંકર=પડી ભાગેલું બાંધકામ

સપાટ મેદાન=સરખી જગ્યા

શિખર=ટોચ, કુંગરનો અણીદાર
ભાગ

મુસ્કેલ=અધરું

ચઢાવ=ચઢવાની જગ્યા

કુંડ=ચારે તરફ પગથીઆવાળા

કુવા

દિવાલો=ભીતો

શુન્નર=કિલ્લાનો ઉંચો ગાજ ચણે-
લો ભાગ

મેર=તરફ, બાજુ

હરીઓ=ખારા પાણીનો મોટો ભંડાર

કરખો=મોટું ગામ

ઓરંગા=સુરત જિલ્લામાં નદી છે

રૂપેરી=રૂપા જેવો ધોળો

પ્રવાહ=પાણીનું વહેવું તે

ભુતસર=સુરત જિલ્લામાં ગામ છે.

તળાવ=પાણીનો મોટો ખાડો

તળેટી=કુંગરની આબુઆબુની
નીચી જમીન

મેદાન=સપાટ જમીન

બગવાડા=સુરત જિલ્લામાં નાનું
ગામ છેકુંગરી=જમીનનો જે ભાગ આબુ-
આબુની જમીનથી ઓછો ઉંચો

થઇ ગયો હોય તે, ધાર
ખીણુ=મે કુંગર વચ્ચેની નીચી
જગ્યા
પગથી=કેડી, પગથીજ ચલાય તેવો
સાંકડો રસ્તો
રમણીય=સુંદર
સપાટાખંડ=એકદમ, ધણીજ ઝ-
ડપથી
નમુનારૂપ=નમુનાજેવો
આકૃતિ=આકાર
ધાર=આકાર
ધટે=યોગ્ય લાગે

પાઠ ૩૯ મો.

ટકરા=જમીન વધીને ઉંચી થઈ
હોય તે
પર્વત=ઉંચા ને ઘણે સુધી વધેલા
કુંગર
ખોડા=ઝાડપાન વિનાના
ખેખડો=પથર કે મટોડીના મોટા
ટકરા
સીધા ચઢાવવાળા=જેનાપર ચડ-
વાનું સીધું હોય તેવા
દેવસ્થાન=દેવનું મંદિર, દેવળ

દેવકી ઉનાઈ=સુરત એજન્સિમાં
વાંસના પાણે ઉના પાણીનો કુંડો
સસુંદ્રા=એડા જિલ્લામાં કપડવંજ
પાસે ઉના પાણીના કુંડને માટે
પ્રખ્યાત છે
પીગળેલો=ગરમીથી પ્રવાહી થએલો
નજીક=પાસે
ઝરણુ=જમીનમાંથી પાણીનું બહાર
ટપકવું તે
પૂત્ર=પાણીપર બાંધેલો રસ્તો

પાઠ ૪૦ મો.

ફરફટ=પાણીનાં બારીક ટીપાં
મેળાપ=મેળા થવું તે.
પચી જાય છે=નીચે ઉતરી જાયછે
વહેળા=નાની નદીઓ
નદી=મીઠા પાણીનો મોટો પ્રવાહ
નીચી જગ્યા તરફ વહે છે તે
શક્તિ=બળ
ધોધ=હવેથી નીચે પડતું પાણી
સપાટામાં=એકદમ
પુષ્કળ=ધણી
મુખ=નદી સમુદ્રને મળે તે જગ્યા
નદીવાટે=નદીને રસ્તે
તળાવ=પાણીનો નાનો ખાડો

સરોવર=પાણીનો ધણો મોટો ખાડો

નખી=આથુ ઉપર તળાવ છે

સરિતા=નદી

નિર્મળ=મેલ વગરનું, ચોકળું

નીરે=પાણીથી

તરે=ઝાડ

તીરે=કાંઠે

રંગીત=રંગનાં

ચિત્રવિચિત્ર=ભાતભાતનાં

ગમ્મત=મઝા, આનંદ

પશુ=ચાર પગવાળાં જનાવર

નિશ્ચય=નક્કરી

કિનારે=કાંઠે

જળપાન=પાણી પીવું તે

પિછાણીએ=જાણીએ

પાઠ ૪૨ માં,

ખલાસી=વહાણ હંકારવાનો ધંધો

કરનાર

આગમેટ=અગ્નિથી ચાલતી ઓટ

દરીઓ=ખારા પાણીનો બહોળો

જથ્થો, સમુદ્ર, સાગર

મહાસાગર=મોટો સમુદ્ર

બહોળો=ધણો મોટો

ખાર=ખારો પદાર્થ

ભરતી=સમુદ્રના પાણીનું ઉઘે ચ-

ઢવું તે

ઓટ=સમુદ્રના પાણીનું નીચે ઉ-

તરવું તે

ભરતી ઓટ=સમુદ્રના પાણીનું

ચઢવું ને ઉતરવું તે

મોળ=છોળો, પાણીનું ઉઘું થવું તે

ખડક=પથ્થર

ભુરં=ધોળું ને કાળું

ચકચકતા=ચળકતા, તેજવાળા,

પાઠ ૪૨ માં.

હજીરા=તાપી નદીના મુખ આગળ

એ નામની જગા છે

મજબો=હોડી

શાન=સમજણ

ટડેલ=વહાણ ચલાવનારો મુખ્ય

ખત્રાસી

માલિતી=સમજ

બુગોળવિદ્યા=પૃથ્વીના ગોળાની વિદ્યા

પુરતી=પુરેપુરી, જોષ્ટએ તેલથી

મગીઆ=મગના દાણા જેવડી

નિશાત=એ ધાણ, નિશાની

જૂથિર=જમીનની અણી લાંબી થઈ

સમુદ્રમાં ગઈ હોય તે (જમીનનું માથું)

અખાત=સમુદ્રનો ફાટો લાગેલો અર્થ જમીનમાં છુસે તે

ઉપસાગર=નાનો દરીઓ, બહુ પહોળો ને જમીન તરફ ધણો વધી ગયેલો અખાત

ખેટ=ચારે બાજુ પાણી ફરી વળ્યું હોય તેવો જમીનનો ભાગ, ટાપુ પુષ્કળ=ધણી

કાંપ=પાણીમાં ધસડાઈ આવેલો કાદવ,

દ્રીપકલ્પ=વણુ બાજુએ પાણી ને એક બાજુએ ફેરી જમીન હોય તેવો જમીનનો ભાગ

કિયા=કામ

સામુદ્રધુની=સમુદ્રને સાંધનારી, પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારો પાણીનો નાનો ભાગ

ખાડી=ધણી પહોળી સામુદ્રધુની

પાઠ ૪૩ માં.

કારીગરો=કુન્નરી લોકો

આરામ=વિસામો

વસવાયા=સુચાર, હુહાર, કુંભાર

વગેરે ગામની વસ્તીનું કામ કરનાર

આરા=પૈડાની વચમાંના ઉભા ભાગ

ડાના કકડા

વસિલો=સુચારનું એક ઓળાર

છોડું=જાકડામાંથી છુટો પાડેલો

પાતળો ભાગ

ટકાવિ=લાંબી મુદત ટકે તેવું

જેસખંધ=ધણા જેરથી

ધમણુ=દેવતા કુંકવાની ચામડાની કાચળી

ચોપાસ=ચારે બાજુ

વાટો=લોહાનો ગોળ પાટો

સજ્જડ=મજ્જુત, સખત

કુંભારવાડો=કુંભાર લોકો રહેતા હોય તે જગા

કોસ=ગાઉ

કાળકા=જેનાપર કાંતેલું મુતર વિદાળવામાં આવે છે તે કામઠીનો ઘાટ

તાણાવાણા=વણુવાની સાળપર જે આડા ને ઉભા દ્વારા રાખવામાં આવે છે તે

ખાડી=પાણીકાર, ગણ

જળમ=મોંપર પાથરવાનું લુગડું

ખોળીઆ=ઉપલા પડ
શણ=ભીંડી જેવા રેસા
પાઠ ૪૪ મો.

ખેલતા=રમતા

ધુટી=રળ

ગિલીદંડા=મોઢદંડા

દહાડો વળવાનો=ફાયદો થવાનો

ફેર=તફાવત

માળ=મેડા

કિલો=લડાઈના સામાન રખાતો
હોય તેવો ગઢ

રોળ=કબરપર બાંધેલાં મકાન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ પઢવાનું મકાન

કોતર કામ=કોતરીને કરેલું કામ

આવળ=આવવું ને જવું

બળર=માલ વેચાતો હોય તે જગા

મરી=તીખાં

મસાલો=મરચાં, તજ, લવિંગ,

એલચી વગેરે પદાર્થો

ખપની=કામની

વરાળયંત્ર=વરાળના બેરચી ચાલતો
મંચો

કારઆનું=કામ કરવાનું ફેકાણું

ઓળરો=હથિયારો

શહેર=ધણુંજ મોટું ગામ
પાઠ ૪૫ મો.

તગડી=અમદાવાદ જિલ્લામાં પંધુઠા
પાસે ગામ છે

મુખી=ગામનો મુખ્ય માણસ, પો-
લિસ પટેલ

કચેરી=ઓફિસ, ટાટ

અમલદાર=હુકમવાળો, સત્તાવાળો

તગાવી=ખેડુત લોકોને ખેતીના
કામ માટે સરકાર ફીઆ બ્યાજે
આપે છે તે

મહેસુલ=જમીન ખેડવા બદલ સર-
કારને ભરવાના ફીઆ

વસુલ થયા=આવી ગયા

હદ=સીમા, છેડો, નિશાની

ફેરણી કારકુન=જમીનની હદનાં નિ-
શાન તપાસનાર, સરકલ ઇન્સ્પેક્ટર

દુરસ્ત કરાવવું=ભાંગેલું સુધારવું

ઓવરસીઅર=સરકારી બાંધકામપર

નજર રાખનાર અમલદાર

વાગક=કચ્છમાં ગામ છે

તળવીજ=તપાસ, ચોકસી

ફાજલર=પોલિસનો ઉપરી અમલદાર

સામલતદાર=તાલુકાનો મુખ્ય અમલદાર.

મુકરમો=કેસ, કોર્ટમાં ચાલતી તપાસ

સાક્ષી આપવા=મજબૂતી હકીકત કહેવા

સાક્ષી=હકીકત જાણનાર

જમાદાર=ફોજદારના હાથ નીચેના અમલદાર

રજુ કીવા=હાજર કર્યા

ખૂટતા=ખટતા

હેરાન=દુઃખી

સખી=જોરજુલમ, જખરજસ્તી

કંમરે=કેડ ઉપર

લપેટી=વીંટી

નાયક=મુખ્ય પટાવાળો

તિજોરર=તિજોરીનો હિસાબ રાખનાર

રસીદ=પહોંચ પૈસા મળ્યા જાહેલની પાવતી

કારકુનો=તખવાનું કામ કરનાર

વેચાણુ=વેચી નાખવું તે

ગીરા=રૂપીઆ લઈ અમુક મુદત મુખી આપવું તે

ખત=કાગળપર લખેલો લેખ

હવાલદાર=થોડા સિપાઇનો ઉપરી

છોખંધ=ચુનાથી બાંધેલું

દવાખાનુ=દવાનું ઠેકાણું

દાકતર=દવા આપનાર

કાચતો=કાણું પાડતો

શીતળા=શીળી, સૈયડ, ખગીઆ

ચેપ=રસી

પાઠ ઠક મો.

તાલુકો=ધણી ગામડાંનો જતથો

જિલ્લો=પાંચ, છ કે વધારે તાલુકાનો જતથો

વિભાગ=કેટલાક જિલ્લાનો જતથો

ઉત્તર વિભાગ=અમદાવાદ, ખેડા,

પંચમહાલ, સુરત, ભરૂચ ને

ચાણા જિલ્લાનો જતથો

વહીવટ=કારભાર

કમિશનર=વિભાગનો મુખ્ય અમલદાર

કલેક્ટર=જિલ્લાનો મુખ્ય અમલદાર

કરાવ=ચુકાદો, ફેંસલો

માફ કરવા=ઠોડી દેવા, નહિ લેવા

મુલતવી રાખવા=થોડો વખત બંધ રાખવા

અગત્યનાં=જરૂરનાં, કામનાં
 મુખ્ય સરકાર=મુખ્ય ઇલાકાનો
 કારભાર ચલાવનારી મંડળી
 ઓછાવત્તો=થોડો ઝાઝો
 ફળવણી ખાતું=લેકાને ફળવણી
 આપનાર ખાતું
 ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસ રાખનાર, ઉપરી
 સુખાકારીખાતું=લેકાના સુખ માટે
 અચલ કરનાર ખાતું
 ડિપુટી=મુખ્ય અમલદારના હાથ
 નીચેના
 બાંધકામખાતું=મકાનો વગેરે બાં-
 ધનારૂં ખાતું
 વડા=મુખ્ય
 ઇન્તેર=બાંધ કામમાં હોશિયાર
 અમલદાર
 અરજી=અરજ, વિનંતી કરેલો કાગળ
 જાહેર રસ્તા=અધા લોકો આવજા
 કરી શકે તેવા રસ્તા
 તાલુકાબોર્ડ=તાલુકાનાં કેટલાંક કામ
 કરનારી સભા
 જિલ્લાબોર્ડ=જિલ્લાનાં કેટલાંક કામ
 કરનારી સભા
 સંમતિ=મંજૂરી, પરવાનગી, રજા
 લેણદેણ=લેવું દેવું તે
 મુન્સફ=લેણ દેણ સંબંધી દાવા
 સુકવનાર ન્યાયાધીશ, સબ જજ

માથે=ઉપર
 જડજી=જિલ્લાનો મુખ્ય ન્યાયાધીશ
 સબ ઇન્સ્પેક્ટર=ઇન્સ્પેક્ટરના હાથ
 તળેના અમલદાર
 સિવિલસર્જન=જિલ્લાનો મુખ્ય ઇન્જીનિયર
 વાઢકાપમાં ઘણોજ કુશળ અમલદાર
 પાઠ ૪૭ માં.

અધિકારી=અમલદાર
 પરીક્ષા લેવા=તપાસણી કરવા
 જોડે=સાથે
 ગોરા સાહેબ=યુરોપીઅન લોક
 ખીના=હકીકત, વાત
 રેલ=પુર
 મહેરમાની=દયા
 પરવાનગી=રજા
 દયાળુ=દયાવાળા
 નાલાયક=નાયક નહિ તેવું
 નિરાશ=નાઉમેદ, આશાભંગ
 કારટ=કચેરી
 ખૂન કરવું=કોઇને જીવથી મારી
 નાખવું
 મુકરદ્દમો=કેસ
 જુમાની=મોઢેથી કહેલી હકીકત
 ચુકાદા=ફેસલા
 ચુકાદા સામે=ફેસલા (વરદ)
 નીમા=જોડબા

ત્રીજી ચોપડી ભાગ ૩ ને.

પાઠ ૪૮ મો.

મઝાની=સારી
 શિક્ષક=શિખતનાર
 નદીનું મૂળ=જ્યાંથી નદી નીકળે છે
 તે જગા
 ચિકાર=ખનું કાંઠા સુધી ભરપુર
 ચગું=કાંપ, કાદવકચરો
 નદી વાટે=નદીને રસ્તે
 ઝરણુ=જમીનમાંથી ટપકતું પાણી
 સખત=કઠેણુ, મજબુત
 ખરફ=ઠરીને નક્કર થઈ ગયેલું પાણી
 કરા=ખરફના કાંકરા
 થીજીને=ઠરીને
 સફેદ=ધોળી
 કરચો=કણીઓ
 છવાઈ=પથરાઈ, ઢંકાઈ
 હિમ=પરફ
 ખાફ=વરાળ
 કિરણુ=પ્રકાશ
 ઝાઝળ=શિઆળામાં સવારે ધાસ
 કે ઝાડનાં પાંદડાં પર પાણીનાં
 ટીપાં જોવામાં આવે છે તે

પાઠ ૪૯ મો.

ચેતાવવાને=સળગાવવાને
 કુકણી=વાંસની ભૂંગળી
 ગતિમો=ચાલતી
 પવન=ગતિમાં હોય તેવી હવા
 તાજી=નવી, ચોકળી
 છાંટવું=ઉપર પાણી રેડી કારવું
 ગુંગળાઈ=મુંઝાઈ
 જોત=ખળતું, ભડકા
 ચક્રમક્ર=એક જાતનો પથ્થર
 દવ=મંગલમાં લાગેલો અગ્નિ

પાઠ ૫૦ મો.

મિકાઈ=ખાંડ સાકરવાળા પદાર્થ
 કંટાળતો=કાયર થતો
 ખફ=સાચું
 ભાવતું=ખાવું ગમતું
 ખાતરી=માનવું તે
 જણમો=ચીનું
 ખેસ્વાદ=સ્વાદ વગરની
 ખપ=કામ, ઉપયોગ
 માફક=પેઠે
 સ્વચ્છ=ચોકળું

નીરાગી=રાગ વગરનું, આરાગ્ય
 તાળાં=તુરત આણેલાં, નવાં
 સમાન=સરખા, જેટલા
 અગર=મીઠું પકવવાની જગા
 બુઆળ=ભરતી
 સાંભરી લઈ=એકઠી કરીને
 મુશ્કેલ=અઘડું
 સિંધવ=સિંધુ નદીના કિનારા પરના
 ડુંગરમાંથી નીકળતું મીઠું
 જયાંય=ધણુંજ

દેશાવર=મીઠું દેશ

ચહે છે=જય છે

પાઠ પર મો.

મતલબ=મરહો. મરણ, હેતુ
 બરડ=જલદી ભાંગી જાય તેવું
 ઝોગળી=પાણી સાથે મળી
 ચિનાઈ=ચિનની માટીના બનાવેલા
 પીગળીને=ગરમીથી પ્રવાહી થઈને
 બંધાઈ ગયો=નકર થઈ ગયો
 બાટ=આકાર
 થટ=ધાડો, કઠણ
 મૂળ રંગ=પ્રથમનો રંગ
 આંચ=જરા ગરમી

વિશ્વમય=નવાઈ

ગજરો=ફલનો તોરો

ચૂંટી=તોડી, ખેંચી

ઝાળ=સળગતો ભાગ, ભડકો

આસમાની=વાદળી

ખાસગુણ=મુખ્ય ગુણ

પાઠ પર મો.

શોખ=પ્રીતિ, ટેવ

વર્ગ=કક્કાસ

મેજ=મોટું ટેબલ

અદાળી=પહોડી

પહેલ=પાસાં, ખાણ

પહેલદાર=પાસાવાળી, પાસાદાર

જે વસ્તુને ભાંગવાથી એક સર-

ખાટના પાસાદાર કક્કા પડે તે

હીરો=કાચલામાંથી બનેલું ધાતુ

ઝવેરાત

માણિક=પત્થરનું બનેલું લાલ ઝ-

વેરાત

લીનમ=પત્થરનું બનેલું લીલું ઝ-

વેરાત

કુમ્ભર=કાચ કે ધાતુનું કાંડ જે

દીવા નીચે શોભ માટે કરેલું

લાય છે

લોધક=તણ પાસાદાર કાચ

પાઠ ૫૩ મો.

કાદાળી=જમીન ખોદવાનું ઓળાર
સમી કરાવવા=દુરસ્ત કરાવવા,
હતી તેવી કરાવવા

પાનું=વારવાળો ભાગ
ધમણુ ધમવા=ધમણુ ચલાવવા
એરણુ=જેનાપર લોદું ટીપાય છે
તે લોદાનો ગદ્દો

અચંખે=નવાઈ
ખાતરી=તપાસ
ભરતર લોદું=કાચી ધાતુનો રસ
કરી ઢાળ પાડેલું લોદું
ધડતર=થડી શકાય તેવું લોદું
પોલાદ=ખરું લોદું, ગજવેલ, કા-
લસા મેળવેલું લોદું

રવેસ=માલનો હુલતો ભાગ
કઠેરા=રવેસ પરથી પડી ન જ-
વાય માટે જે આડચ કરી હોય છે તે.

દીવાલ=ગીત
ખીટીઓ=ખીટીઓ
રફ=પેચવાળો લોદાનો ખીલો
કાવસ=લોદું ધમવાની જતરડી
જખત=કડણ

કાચીધાતુ=ખાણમાંથી કાઢેલી મા-
ટીકાકરા સાથે મળેલી ધાતુ
શોધે છે=ચોકખી કરે છે
મેળ=મેળ, અંદર ભગેલા ગીત
પદાર્થો

પાખરું=પરખાર, ખારાખાર

પાઠ ૫૪ મો.

અંગ=ભાગ
ટટાર=સીધું
અગત્યનું=જરૂરનું
છિદ્રો=કાણાં
વાટે=રસ્તે
આધાર=ટેકા
શોષી=ચૂસી
ઈંદ્રિય=જેના વડે કંઈ કામ કે
જ્ઞાન થાય તે.
ઝાડની ઈંદ્રિયો=મુળીઆં, થડ,
પાંદડાં, ફૂલ, વગેરે
એકાદું=વાણ કરીને એક
ખાસ=વિચાર, અટકળ
પચાવવા=લોહીમાં મળવા લાયક
કરવા
પરસેવો=ચામડીનાં છિદ્રોમાંથી ની

કળતો પ્રવાહી પદાર્થ
ઉત્પન્ન=પેદા

પાઠ ૫૫ મો.

કામા=નકામા લીટા

છેદ=કાપા, ચીરા

ઝરપે=ઝરે, ટપકે

આરપાર=સોંસરં,

ધડીઆં=ધાળી ડાકના ઘડા

તાડી=તીસો, તાડકે ખબુરીનો રસ

પાક=ધીમા પકવીને બનાવેલ ખાવાનું

ઉપવાસ=ભુખ્યા રહેવું તે

સાભુચોખા=એક જાતનો દલકો

ખોરાક

રેસા=તાંતણા, તાર

નિતારી લખ્ખ=ઉપરનું પાણી કાઢી

નાખી

દલકા=ઝટ પચે તેવા

ગુણુ=ફાયદો

પાઠ ૫૬ મો.

સુમારે=આશરે

હાંખી=ફુંડી

સુખળાં=ફુંડોની આભુખાભુ જે

ઉભા સોખા જેવા તાર હોય છે

તે, મુઝો,

ધાન્ય=એક ફળીઆં, ઘાસની જાત

તનાં બનાજ; ઘઉં, બાજરી વગેરે

ઉત્તર દિગ્દસ્તાન=હિંદુસ્તાનનો ઉત્તર ભાગ

કઠોળ=એ ફળવાળાં બનાજ; મગ,

ચણા, તુવેર, વગેરે

એકદળ ઉ=જેને ભાગવાથી એ દાળ

ચતી નથી તે

પુષ્ટિકારક=કૌંવત આપનાર

ખરહટ=ખરખચકું

થુલું=લોટ ચાળવાથી નીકળેલો

જાડો ને ખરહટ ભાગ.

થુલી=થુલાને ઝાટકોને કળીવાળો

ભાગ કાઢી લેવો તે

કણેક=ઘઉંના લોટનો બાંધેલો પીડો

કુમસો=ટુંકો ને ભરાઉ

લવાલો=તારની ચાળળી

મેંદો=પરસુદી, ઘણો ઝીણો લોટ

ભુસુ=ફેતરા જેવો ભાગ

રવો=કળીદાર લોટ

વાની=ચીળે

આથો=ચઢીને ખાટું થએલું ખીર

જખમ=ઘા

પોટીસ=લોપડી; શુભળાં વગેરે પક-

વનાને બહિ, અગસી વગેરેની
આફલી ડુગદી કરવામાં આવે
છે તે

પાઠ ૫૭ મો.

ચુંટી લાવો=તોડી લાવો
દાંડો=ડાળીને વળગેલો પાંદડાનો
ભાગ

જથાળવ=ધણુંજ

નેડેલાં પાંદડાં=જે પાંદડાંમાં પાંદ-
ડીઓ હોય છે તે પાંદડાં. જેવાં
કે, આમલી, અગથીઆનાં વગેરે
પાંદડાં

કળી=ખોડ્યા વગરનું ફલ

પાઠ ૫૮ મો.

ઢવજનું=ઝીણું ઢવડાં; જેના શ-
રીરના માથું, છાતી ને જઠર
એવા ત્રણ ભાગ હોય તે

ભટક્યા=રખડ્યા

વર્ગ=ગત

જઠર=આધેલું પચાવનારી કાચળી

પારખું=ઝોળખું, બહું.

ખૂમસુરત=સુંદર, રૂપાળી

માઠા=નારી, સ્ત્રી, પશુ પક્ષીમાં
જે સ્ત્રી ગત છે તે

વૈતરી=મહેનત મજૂરી કરનારી

અવસ્થા=સ્થિતિ, હાલત

સ્થિતિ=હાલત

લાંડુ=ભાષ્યન

પોષણુ=ગુજરાન

દર=ભોણુ, કાણું

ક્રોશેટા=કોકડી જેવો ઘાટ

નિરાંત=શાન્તિ

અવતાર=જન્મ, એકરૂપ બદલી

બીજા રૂપમાં આવવું તે

હુમલો=હલ્લો

પાઠ ૫૯ મો.

ભાગોળ=દરવાગ બહારની જગા,

પાંચર

ધોળાયા કરતો=વારંવાર ઘઘ

આવતો

ભાથું=સાથે લીધેલું ખાવાતું

ડરતું=ખીતું

સપાટાખંધ=એકદમ

નહાર=અણીવાળા ને લાંબા નખ

ધસારાખંધ=એકદમ ધસીને

ખાંચ=ચીરો

કરડી=તુવેર વગેરેના છોડની સુ-

કાંચેલી ડાંખળીઓ

થોબ્યો=ઉભો રહ્યો, અટક્યો
 ઉતાર=ઢોળાવ, ઉતરવાનો ઢંગતો
 ભાગ
 સરી પડાય=લપસી જવાય, પડી
 જવાય

અધારા=ચકર, તંત્ર

ખારીક=ઝીણી

ગરદન=ડોક

કાલવા=સડવા

પૂર કરે છે=ખાઈ જાય છે

ખાઉધરા=ખાતા ધરાય નહિ તેવા
 કમકમાટ=કંટાળો

પાઠ ૬૦ મા.

સાધારણ=અધે હોય તેવી

લપકાદાર=લપકાવાળો, શોભાવાળો

દેખાવડું=સુંદર, રૂપાળું

વલવલાટ=ઠરીને ખેસવું નહિ તે

રમુજ=મગ્ન, આનંદ

બદન=અંગ, શરીર

રાખોડીઉં=રાખના જેવા રંગનું

પાંડે=વાંસા ઉપર

પટા=લીસોટા, લીટા

કાખચીતરી=મણી કાળી ને થોડી

ધોળી

ગુચ્છો=વાળનો જતથો

કુમળી=કુંચી, તાજી, નવી

રાક્ષી=ફાડવાના દાંત, ખંતે ખાળુ

ઉંચી નીચે એકેક હોય છે તે

રૂવાંટી=ઝીણા વાળ

ધાતકી=ખૂની, જીવને મારનાર

તીણા=ઝીણા ને અણીદાર

ધનન=હરકત, નુકસાન, પીડા

કુમળો=જતથો

જીત=પાટીઆ જડેલા ભાગ

કૌવતવાળા=જેરાવર

ઉપરાચાપરી=ઉપરાઉપર, એક

પછી એક

ફાળ=ફલંગ, ઠેકડા

રતુમડો=જરા રાતો

કલ્લા=પુળા

વૃલ=અનાજના છોડ

પાઠ ૬૧ મા.

ખાવાજી=ખાપુજી, ખાપાજી

સરત દોડ્યા=નકી કરેલા છેટા સુધી

સાથે નીકળીને દોડ્યા

હાંકવું=ઉતાવળે શ્વાસ લેવો ને કાલવો

લાળ=મોઢામાંથી ચીકણું થુંક

પડે છે તે

મળે છે=ટપકે છે, ઘરે છે

પંખે=તહેરવાળાં પ્રાણીનો પગનો
છેડાનો ભાગ

ગમફી=દોટ

અક્રધવાળું=બુદ્ધિવાળું, ડાહ્યું

ભરોસાદાર=વિશ્વાસુ

મમતાવાળું=માયાવાળું, પ્રીતિવાળું

પત કરતી નથી=ગણુકાસ્તી નથી,

હુકમ માનતી નથી

ભાવ=પ્રીતિ, હેત

અસલ=પહેલાંનું, જૂનું

પાઠ ૬૨ મો.

ધર્મશાળા=મુસાફર લોકોને મફત

ઉતરવાની જગા

ટટાર=સીધા

ખરછટ=ખરબચડા, કરકરા

જાગ્રાસુ ખાવું=જડખાં પહેાળાં કરી

ઉડેથી દમ કાઢવો તે

નળા=ઢીંચણથી પાટલી સુધીનો

પગનો ભાગ

ચહેરો=મોઢાનો ધાટ

વિકરાળ=ખિદામણો, ભયંકર

દકડીને=ધણી સખત

વર=પ્રાર

જાતીવાળું=હિંમતવાન

ડાયું=મોઢું

જુરાશ પક્તી=સહેજ જુરી

કીકિઆરી=ચીસો, જુમો

પકકું=પહોચેલું

ખંધુ=લુચ્ચું

ભારો=જત્યો

કાપો=ચીરો, ફાટ

વાદ=શેરડીનું ખેતર

ખંધાધ=લુચ્ચાઈ

પાઠ ૬૩ મો.

ધુરકવું=ધુર ધુર અવાજ કરવો

ગુસ્સો=ક્રોધ, રીસ

ગમત ખાતર=ગમત માટે, મઝા

માટે, આનંદ માટે

પજવોછો=હેરાન કરો છો, દુઃખ
દોછો

સહેલાઈથી=જલદી, ઝટ, મુશ્કેલી
વગર

ખપ=કામ, ઉપયોગ, જરૂર

જ્ઞાન=સમજણ

ધોર=ભયંકર, ધણુંજ

ખ્યાન=તરવાર સાખવાનું ખોખું

સતીવશો=દુઃખ દેસો, હેરાન કરેલો

કાસળ કાઢવું=જડ મૂળથી નાશ કરવો

પાઠ ૬૪ મો.

અજાયબ થયાં=નવાઈ પામ્યા
યાળ=સિંહની ડોકપર જે લાંબા
વાળ હોય છે તે

હલણગાડી=ધંકા મારવાથી ચાલે
તેવી ગાડી

ધુધવાટા=ધુ ધુ એવા અવાજ

ગજના=ધણો મોટો અવાજ

ગોસ=માંસ

નો=ડર, ખીક

ચાખેલ=સ્વાદીઓ

દેખાવડું=રૂપાણું

ચાકા=ગોળાકાર, ટપકાં

આંતરે=ઘેરે, રોડે

પાઠ ૬૫ મો.

કરોડ=ખરડામાંનાં ગાંઠાવાળાં હાડકાં

બિઆમણું=ખીક લગાડે તેવું

હાડપિંજર=હાડકાનું ખોખું

બેડાળ=કદરૂપું, ખરાબ દેખાવનું

ભરાઉ=ભરેલું

બેસક=સક વગર, ઓકસ, નકી

કદરૂપું=રૂપ વગરનું, દેખાવમાં ખરાબ

ઢોવસ=મળ, જોર

ચામડાં=જડર

અવયવો=શરીરના ભાગો

થાપા=કમરનાં હાડકાં

સંરક્ષણુ=સારું રક્ષણુ

રેસા=તાંતણુ

માંસપેશી=માંસના લોચા, રનાયુ

ઉપરાંત=થી વધારે

પાઠ ૬૬ મો.

કુદરતી=ઈશ્વરે યનાવેલું, જન્મથી

મળેલું

ઢીમાં=ઢીમણાં

ગોડ=ધણાં મોટાં યુમડાં

રૂઝાતો=મટી જતો

લટ્ટ=મજાનુત

સખત=કડકણુ

આણું=જરા અડવાથી દુરખ થાય

તેવું

બોકિ=ધોચે

ખાલ=પડ, ચામડી

કુમળી=નાજીક, દુઃખ ખમી શકે

નહિ તેવી

ખોળીઉ=પડ

ગલેફ=ઉપલું પડ

સદ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુને મોટી

દેખાડનાર ધંત્ર

અન્નપ્રય=ખજાન, ગણી શકાય ન-
હિ તેટલા

રખા=લીટી

છિદ્રી=કાણું

ઋતુ=રત, સમય.

પાઠ ૬૭ મો.

ખામું=સરસ, મજાનું

કમાવેલું=કેળવેલું. વાપરવા લાયક
કરેલું

બેજવાળું=બિનાશવાળું, બિનું

કાઢવા=સડવા

તરડેછે=અંદર ફાટ કે ચીરા પડે છે

ચમારવાડો=ચમાર લોકો રહેતા

હોય તે જગા

વાસ=ગંધ

ચમાર=ચામડાં કેળવનાર

ઠરાયું=ઉભા રહેવાયું

રાંપી=ચામડું સાફ કરવાનું એક
ઓળાર

જન=ધોડાની પીક પર રાખવાનો

ચામડાનો સામાન

કુમળું=કુણું, નરમ

કુકર=ભુંડ

મસકો=પાણી ભરવાની કાચળીઓ

પખાલો

પાઠ ૬૮ મો.

ડગલો=કાટ

ઢારઢાંકર=ઢાર ને એવા બીજાં

ઢાર=ગાય, બેંસ, બકરાં વગેરે

ઝાઢો=ખુશ, ઢારને ઝોરાઢવાનું

ગળું ભગળું

ગરમાવો=ગરમી, દૂંધ

ફેર=ફરક, તફાવત

ઉઠવેઠ=કડાકુટ, મહેતત

પેદાયતા=જન્મતા, ઉત્પન્ન થતા

વાંકડીઆ=વાંકા વળેલા

ભરાઉ=ભરેલા

કામળા=ધાખળા

ટકાઉ=લાંબી મુદત રહે તેવા

દૂંધ=ગરમાવો ગરમી

દુઆ=કંસારી જેવાં જીણાં જીવડાં

અખલા=લાંબા કાટ

ગળપટા=ગળે વીંટવાના પટા

પાઠ ૬૯ મો.

પડવો=પખવાડિયાની પહેલી તિથિ

ચોપડીઉં=ચાર ઘડી જેટલો વખત

આંગણું=ફળીઉં, ઘરની આગળની

છુટી જમીન

બેજ=બિનાશ

કુંભી=થાંભણાની નીચેનો પત્થરનો
ભાગ

ધરની એકેક=મોંચતળીઆથી ધરની
ઉંચાઈ

કરા=ધરની ટોચવાળી દિવાલો

ઝાએણા=ચુનાથી બાંધેલા

પરસાળ=એસરી

દેરાસર=દેવ પધરાવવાનું ઠેકાણું

પધરાવવું=માન સહિત ખેસાડવું

કોઠાર=ઘણા રાખવાની જગા

ધુમાડીઉં=ધુમાડો જવાનું સાધન

તુળસીક્યારો=તુળસી વાવવાનું ઠે-
કાણું

છીંટી=નાની આરી

માળ=મેડો

દિવાનખાનું=ખેસવા ઉઠવાનો ઓરડો

રંગમેરંગી=ખતખતના રંગના

ખુખીથી=ચતુરાઈથી, યુક્તિથી

તાકાં=ભીંતોમાં મૂકેલા ગોખલા

મોભ=કરાપર રાખેલું મુખ્ય લાકડું

સાકટા=મોભથી નેવાં સુધીનાં

લાંખાં ચોખટાં લાકડાં

પકવાસા=સાકટા પર આડી લાકડા-

ની પાતળી ચીપો જડેલી હોય તે

કામડા=વાંસની ખપાટો

સરડાબ્યું=ખીલા મારી જડાબ્યું

છત=વાટીઆ જડેલો ભાગ

આડી=અધુરી

અગાસી=ધર પરનો છાપરા વગ-

રનો ખુદલો ભાગ

નરદમ=એકલી, તદન

ઝરખો=ગોખ, અટારી

સગવડવાળું=વગવાળું, સોમવાળું

બેરાક=ખરેખર

પાઠ ૭૦ મા.

અસલી=જૂની, અસલની

ઓળો=પડછાયો

છાપાયંત્ર=છાયા પરથી વખત જા-

ણવાનું યંત્ર

ખેસણી=યંત્ર બેરવવાની જગા

ચકકર=ગોળ કુંડાળું

કચુલ કરવું=હા કહેવી

મદારી=વાંદરા, રીંછ વગેરેને ર-

માડી ખેલ કરાવનાર

પાઠ ૭૧ મા.

ચદો=પડિઆળનું ઉપરું પતરું

લિપિ=ભાષા

અંતરે=છેડે

કમાન=પોલાદની પટીનું શુંયળું
કુંચી=ચારી

પાઠ ૭૨ મા.

પદ્મું=છાબડું

સમતોલ=સરખા તોલનું, સરખા
વજન વાળું

ખેશક=ચોકસ, શક વગર

માધી=ખાંડ, સાકર, વગેરે પરચુરણ
ચીન્ને વેચનાર

છતર્યો=મૂલ ખવરાવી

પાધરો=સીધા, ખીજે કયાંય ગયા
વગર

તોલ=વજન

તોલાં=કાટલાં

અમ્મ=પૂરતું

સોદો=માલ

દોઢદાંડીનું ત્રાજવું=વચલા દોરાથી
એક તરફની દાંડી નાની હોય
ને બીજી તરફની મોટી હોય
તેવું ત્રાજવું

ચીચવો=જમીનમાં એક અણીદાર
લાકડું ખોદી તેના પર ખાડાવાળું
આકું લાકડું રાખેલું હોય તે
(આડા લાકડાના બંને છેડા
તરફ છોકરા જેમે છે ને આડા
લાકડાને ગોળ ગોળ ફેરવે છે.)

મેર=તરફ બાજુ

ખાધ=ખોટ

સહેજસાજ=જરા જોટલી

જૂડું=ખોટું

કવિતાના અર્થ તથા સમજૂતી.

પાઠ ૭ માં.

આસપાસ=આબુખાબુ
 આકાશમાં=ગગનમાં, વાદળમાં
 અંતરમાં=મનમાં
 આભાસ=અજવાળું, પ્રકાશ, તેજ
 આસ=અનાજની ઝોળ, હાર
 વિશ્વપતિ=જગતનો ધણી, પરમેશ્વર
 વાસ=રહેઠાણ
 પેસી=ઉતરી જઇ
 ભોંયરે=ભોંયરામાં
 ધડીએ=ગોઠવીએ, કરીએ
 ઘાટ=વિચાર

જગતો=દુનિયાનો
 તાત=આપ
 જગતોતાત=પરમેશ્વર
 જાળીએ=શોધીએ
 કામ=માટે, વારતે
 જગકર્તા=દુનિયાનો બનાવનાર પર-
 મેશ્વર
 ઠાણું=ખાલી
 કામ=ઠેકાણું, જગા
 ભોંયમાં=જમીનમાં

આપણી આબુખાબુ, આકાશમાં ને મનમાં પ્રભુનું તેજ છે.
 પાસ ને અનાજની ઝોળ પાસે પણ પ્રભુનું રહેઠાણ છે. (૧)

જમીનમાં જઇ ભોંયરામાં કંઈ વાત કરીએ કે મનમાં વિચાર
 ગોઠવીએ તે પરમેશ્વર જાણે છે. (૨)

કણી મૂકવા માટે પરમેશ્વર વિનાની ખાલી જગા શોધીએ તો
 પરમેશ્વર વિનાનું ખાલી ઠેકાણું ક્યાંય પણ મળશે નહિ. (૩)

સાર:—પરમેશ્વર અધે સ્થળે છે.

પાઠ ૮ મો. ઇશ્વર સ્તુતિ.

ઇશ્વર=પરમેશ્વર
સ્તુતિ=પાર્થના
ઇશ્વરસ્તુતિ=પરમેશ્વરના વખાણ
અહો ! =હે !
દેવનાદેવ=પરમેશ્વર
દેવ=પૂજવાયોગ્ય પુરુષ, તેજસ્વી
પુરુષ
વિશ્વસ્વામી=જગતના ધણી

શીશ=માથું
નામી=નમાવી
દયાળુ=દયાવાળા
પ્રભુ=પરમેશ્વર
આપદા=દુઃખ, પીડા
ઉગારો=અચાવો
દીનાનાથ=ગરીબના ધણી
આધાર=આશરો

હે દેવના દેવ, જગતના ધણી, પરમેશ્વર ! હું માથું નમાવીને
આપની સ્તુતિ કરું છું. હે દયાવાળા પ્રભુ ! મને દુઃખમાથી બચાવો.
હે ગરીબના ધણી ! તું એકજ મારો આધાર છો. (૧)

માત ને તાત=માબાપ
આપ=તમે
સદા=હંમેશાં
સર્વને=અધાને

પાળનારા=પોષનારા, ખાવાપીવાનું
આપનારા
કાધા=કર્યા
ઉપકારો=ગુણો, આભારો.

હે પ્રભુ ! તમે મારાં માબાપ છો. તમે હંમેશાં અધાને પાળ-
નારા છો. તમે કરોડો ઉપકારો કર્યા છે. હે ગરીબના ધણી ! (૨)

રાકનોરાક=ગરીબમાં ગરીબ
અજ્ઞાન=અણુસમજ, જ્ઞાનવગરનો
પ્રાણી=જીવ
કથી=કોઈ

તુંથી=તારાથી
અજ્ઞણી=જાની
ક્ષમા=માફ
વાક=શુનો

હું ગરીબમાં ગરીબ અણસમણ પ્રાણી છું. મારી કોઈ વાત તારાથી જાની નથી. હે દયાળુ ! મારો ગુનો માફ કરો. હે ગરીબના ધણી ! (૩)

મતિ=બુદ્ધિ, અકલ
છેક=તદન, બીલકુલ
દયાલાવીને મહેરબાની કરીને
માર્થના=વનંતી, અરજ

દીલ=મન
ધારો=લો, ધારણુ કરો
દીલધારો=મનમાં લો

અમે બધાં બાળકો હાથ જોડીને બોલીએ છીએ, કે હે પ્રભુ ! અમારી બુદ્ધિ તદન થોડી છે, તેથી મહેરબાની કરીને અમારી અરજ* મનમાં લો. હે ગરીબના ધણી ! (૪)

કુટુંબી જનો=કુટુંબનાં માણસો

અમે ને અમારા કુટુંબનાં જે માણસો તે બધાં સરીરે સારા કુખી રહીએ તથા આપ અમને હંમેશાં સારા વિચાર આપજો. હે ગરીબના ધણી ! (૫)

બક્તિ=ભજન, સેવા
ગુણ=ઉપકાર
શક્તિ=બળ, જોર, આવડ

દયા=મહેર, કૃપા
દાસ=સેવક, ચાકર
નિવારો=ટાળો, મટાડો

મેં તમારી કાંઈ બક્તિ કરી નથી. મારામાં આપના ગુણ ગાવાનું બળ નથી. મહેરબાની કરીને સેવકનાં કુખો મટાડો. હે ગરીબના ધણી ! (૬)

* દીપ—આ અરજની હકીકત પાંચમી કડીમાં છે.

પાઠ ૧૬ માં સત્ય.

સત=સાચું સાચ

ચિત્ત=મન

ચિંતન=મનન, રટણ, વિચાર

સતવાયક=સાચું વચન

નિશ્ચય=નક્કી

ઉચરવું=ખોલવું

અસત્ય=નૂહું, ખોટું

જશ=આખર

ઝળકીત=ઝળકાટવાળા, શોભિતા

જગે=દુનિયામાં

મનમાં સતનોજ વિચાર કર્યા કરવો. જરૂર સાચું વચન ખોલવું કોઈ દિવસ ખોટું કામ કરવું નહિ. આખરથી શોખિતા થઈ દુનિયામાં ફરવું. (૧)

સતમીજથી=સત્યરૂપી બીજથી

પક્ષ=ઝાડ

વિશાળ=ખોટું

ગુણકારી=ફાયદાવાળા, ગુણકરનાર

જન=માણસ

મીઠા=સારાં

આશ્રય=આશરો, વિશાળો

આશ્રય કરશે=વિશાળો લેશે

છાંય તળે=છાંયા નીચે

પરિતાપ=ચારે તરફનાં દુઃખ

સત્યરૂપી બીજથી ખોટું ઝાડ થશે. (કીર્તિરૂપી ઝાડ) તેના ઉપરથી ફાયદાવાળાં સારાં ફળ ઉતરશે. (ખંધાંતી સારી લાગણી ને પ્રીતિરૂપી ફળ) માણસો તેની છાંયા નીચે આશરો લેશે. (કીર્તિના ફેલાવારૂપી છાંયા ને તેના સંબંધથી માણસોને મળતા લાભરૂપી આશરો.) ચારે તરફનાં દુઃખ જતાં રહેશે ને ખંધાં સુખ મળશે. (૨)

સહુ=ખંધાં

કાળ=કામ

પસે=રહે

અસતે=નૂકાથી, ખોટાથી

આકૃતમાં=દુઃખમાં

સતસુરજ=સતરૂપી સુરજ

પ્રમટે=થાય, પેદા થાય. ફેલાય
છળ=દગો, કપટ
દુષ્ટમતિ=નકારી બુદ્ધિ

ભયપામી=ડરીજઈ, બી જઈ
હટે=જતાં રહે, નાસી જાય

જગતનાં બધાં કામો સતમાં રહેલાં છે. (સત્ય ન હોય તો જગતનું એકપણ કામ થશે નહિ.) ખોટાથી માણસ દુઃખમાં પડશે.

સતરૂપી સુરજનું તેજ ધણું ફેલાય છે તેથી દગો ને નકારી બુદ્ધિ ડરી જઈને નાસી જાય છે. (જેમ સુરજનો ઉદય થતાં ચોર, લૂટારા વગેરે નાસી જાય છે તેમ સત્યરૂપી સુરજનો ઉદય થતાં દગો ને નકારી બુદ્ધિરૂપી ચોર નાસી જાય છે.) (૩)

ભેગ=કારણ, બનાવ
છુપાઈ=દંકાઈ
ઉગ્ગસપશે=પ્રકાશશે

છુપશે=દંકાઈજશે
નિશ્ચય=નક્કી, જરૂર
દીપશે=પ્રકાશશે, શોભશે

કંઈ કારણથી સત્ય દંકાઈ જશે. (સત્ય વાત માનવામાં નહિ આવે.) પણ છેવટ સત્ય પ્રકાશશે. (સત્ય વાત માનવી પડશે)

જેમ કાંઈ દિવસ સુરજ વાદળોથી દંકાઈ જશે પણ તેમાંથી છુટીને તે જરૂર ફરીથી પ્રકાશશે. (૪)

આંચ=હરકત, ધન
સદાય=હંમેશાં
વહી=ખેલી
કલેશ=કલુષ

અનેક=બહુ, એકથી વધારે
હડે=હરીલે, મટાડે
સમું=જેવું, સરખું
અન્ય=બીજું

સત્યને હરકત નથી ને તેનો કાંઈ દિવસ નાશ નથી. હંમેશાં સાચું ખોલીને જગત છતવું. (સાચું ખોલનારની વાત બધાં માને છે તેથી સાચું ખોલનારે જગત છતવું ગણાય છે.) નક્કી સત્ય બહુ કલુષા મટાડે છે. ખરેખર! સત્યના જેવું બીજું કાંઈ બળ નથી. ૫

અતિ=ધણે

વિશ્વપતિ=દુનિયાનો ધણી, પરમેશ્વર

રીઝશે=રાઝયશે, ઝુરી થશે

સ્વર્ગ=સુખનું ઠેકાણું, સારા કામ

કરનારાંને મુઆ પછી જવાનું

ઠેકાણું

રીઝા=ખુશી થાઓ, રાજ થાઓ

ખરૂં સુખ હમેશાં સત્યમાંજ રહે છે. (ચિંતા વગરનું મન તે ખરૂં સુખ છે. ને તે સત્યમાંજ રહે છે, કેમકે સત્ય ન રાખવામાં આવે તો મનમાં ઘણીજ ચિંતા રહે છે.) સત્યથી પરમેશ્વર ખૂબ ખુશ થશે. સત્ય વિના ખીજો કંઈ ધર્મ નથી. (સત્ય એજ ધર્મ છે) સત્યથી સ્વર્ગ જીતીને હમેશાં રાજ રહે. (સ્વર્ગ જીતવું એટલે સ્વર્ગમાં જવા લાયક થવું.) ૬

સાર—દરેક વાતમાં સત્યથીજ જય મળે છે.

પાઠ ૨૪ મો. પશુઓના પંચમાં વાદવિવાદ.

પંચ=પાંચ કે તેથી વધારેની મંડળી

પશુ=ચોપગાં જાનવર; ગાય, ગળદ

ભેંસ, વગેરે

તકરાર=વાંધો, કજીઓ

નરનાર=નર ને માદા

પડી=પદ

વાદવિવાદ=ચર્ચા, કારણો સહિત

સામસામી હકીકત રજુ કરવી તે

દરબાર=સભા, કચેરી

ચોપગાં જનાવરમાં એક તકરાર થઈ, (દરેક એમ કહેવા લાગ્યા કે મારે વધારે દુઃખ છે એ તકરાર.) તેની ચર્ચા ચલાવવા તેમણે પુર્ત કચેરી ભરી અને ત્યાં નરને માદા બેઠાં ટેક.

ગુણો=દાવદા, ઉપકારો

ગણના=ગણતરી

વાહરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં

વલવલે=ટળવળે

પચ=દૂધ

પાર=છેડો

ગાય—હું ગરીબડી ગાય છું. મારા ફાયદાની ગણતરી ફાણુ કરશે? બિચારાં વાછરડાં ટળવળે છે, ને બીજાં દૂધ ખાય છે તો પણ જીવમનો પાર ક્યાં છે? ચોપગાં જનાવરમાં (ગાયને મારી નાખતી, તેને પૂરતું ખાવાનું ન આપવું તે તેના પરનો જીવમ.) ૧

વફાદાર=વિશ્વાસુ, ભરોસો કરવા

લાયક

ખ્યાર=વહાલું

નીમક=લુણ, મીઠું

માન=મોટામ

હલાલ કરે છું=બદલો વાળી

આપું છું

હલાલ=હક બદલાવાળું

કુતરો—હું વિશ્વાસુ વહાલું ગ્રાણી છું. મારા માલિકનું અનાજ ખાઈ, મનમાં માન રાખી, તેનું નીમક-હલાલ કરે છું. (તેના ખાધેલા અન્નનો બદલો વાળી આપું છું) રાતદિન સેવા કરનાર છું. (છતાં કુતરાંને મારી નાખવાં એ જીવમ.) ચોપગાં. ૨.

મૂર્ખ=સમજણ વગરનાં, બેવકુફ

માનવી=માણસ

મને હસે=મારી મશ્કરી કરે

મણુબંધી=મણુના મણુ, ઘણા મણુ

બોળે=ભાર

લાધે=પીઠપર મૂકે

બીન તકરાર=તકરાર ક્યાં વિના

ઉપકાર=ગુણ, પાડ

ગધેડો—સમજણ વગરનાં માણસો મારી મશ્કરી કરે છે પણ મારા વિના ભાર ફાણુ ઉપાડે? મારી પીઠ પર ઘણામણુ ભાર ભરે છે તો પણ હું તકરાર ક્યાં વિના ચાલું છું. કહો, માણસો આ ઉપકાર ક્યાં જાણે છે? (ગધેડો બહુ ઉપયોગી છે છતાં તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે ને તેને સારો ધોરણ આપવામાં આવતો નથી તે તેની દુરંઆદ છે.) ચોપગાં. ૩.

તન=શરીર

તન તોડી =શરીર તોડીને

સેવા આપું=નોકરી કરું

હાર ખાઉં નહિ=પાછો હકું નહિ

માનિક=ધણી, શેઠ

પીઠ=વાંસો

પીઠપર સ્વાર કરી=પીઠપર બેસાડી

દરકાર=પરવા, કાળજી

દરકાર કરે છે=મંભાળ લે છે

કાપું=ઓછો કરું

કોડા—મારું શરીર તોડીને નોકરી કરું છું. કોઇ દિવસ પાછો હઠતો નથી. મારા ધણીને મારી પીઠ પર સ્વાર કરીને રસ્તો ઓછો કરું છું. કહો, મારી પરવા કોણ કરે છે? (ધરડો. થાય કે લંગડા થાય ત્યારે મારી નાખવામાં આવે છે કે પૂરતું ખાવાનું મળતું નથી એ તેની દરિઆદ છે.) ચોપળાં. ૪.

સફર=મુસાફરી, મજલસ

દૂર=લાંબી, આધેની

મુજ=મારા

જગ=પાણી

કાળે=માટે

મુસાફર=મુસાફરી કરનાર

કૂર=ઘાતકી

પરોપકાર=ખીજા ઉપર ઉપકાર

કોંટ—મુસાફરીમાં રસ્તો ઓછો કરવા હું લાંબી સફર કરું છું, છતાં મારા પાણીને માટે કોઇ ઘાતકી મુસાફર મારો જીવ લે છે. હું મરતાં મરતાં પણ પરોપકાર કરું છું. (પીઠ પર બેસવા દે છે છતાં તેનો જીવ લેવામાં આવે છે તે તેની દરિઆદ છે ચોપળાં. ૫

x રેતાળ મુલકમાં પાણીવાળી જગાઓ કોઇ કોઇ ઠેકાણે જ હોય છે તે તે ધણી દૂર દૂર હોય છે, તેથી મુસાફર લોકો પોતાની સાથે પાણીની ચામડાની મસકો (કાથળાઓ) રાખે છે. રેતાળ મુલકમાં કોંટ પર મુસાફરી થઈ શકે છે કેમકે તેના પગ તેમાં ઊતરી જતા નથી. વળી તેને કેટલાક દિવસ પાણી તથા ખોરાક વગર ચાલે છે

અંબાડી=હાથીની પીઠપર જે માં-
ડવાના આકાશની બેઠક
રાખવામાં આવે છે તે
કરો=નો

દીપે=શાભે
દરબાર=કચેરી, રાજસભા
ઐયર=સૌથી સારો, ઉત્તમ
સરદાર=મુખ્ય ઉપરી

હાથી—રાજની અંબાડીનો આધાર મારા પર છે. મારા પગલાંથી સ્વારી શાભે છે વળી દરબાર દીપે છે. હું પશુમાં સૌથી મોટો સરદાર છું. (છતાં તેના હાંતને માટે તેને મારી નાખવામાં આવે છે એ તેની દરિયાદ છે.) આપમાં. ૬.

ન્યાય=ઇન્સાફ
નિહાંબી=દોષ વગરનું
તક્ષ=જરાપણ
ત્રાસ=દુઃખ, ડર, ખીક
હાર બનુંછું=મરાઉં છું

તોય=તોપણ
તપે છે=તૈયાર થાય છે
કસાઇ=ખાટકી, જનાવરોને મારી
તેનું માંસ વેચનાર
કર=હાથ

ખડકો—વાંક વગરનાને ઇન્સાફ ક્યાં મળે છે? હું કાઢને જરાપણ દુઃખ આપતો નથી તોપણ માણુઓ માંડે માંસ ખાવાને તૈયાર થાય છે ને હું કસાઇના હાથથી મરાઉં છું. (પોતે કાઢને

કેમકે તેનાં શરીરની અંદર ખોરાક તથા પાણી ભરી રાખવાની કાય-
ળાઓ પ્રભુએ બનાવી છે. તેમાંથી ખોરાક તથા પાણી જીંટને મળ્યા
કરે છે. આમાંનું પાણી કાઈ કાઈવાર ૨૦-૨૫ દિવસ સુધી ચાલે
છે. હવે પાણીવાળી જગાએ પહેંચતાં પહેલાં મુસાફર પાસે પાણી
થઈ રહે તે તરસથી અકળામણ થાય ત્યારે જીંટની કાયળીમાંનું પાણી
મેળવવા જીંટને મારી નાખે છે ને તેનું પાણી પી તરસ મટાડે છે.
આ પાણી ગંદું હોય છે પરંતુ તરસથી જીવ જતો હોય છે એટલે
મુસાફર તેની ચંદકી પર ધ્યાન નહિ દેતાં તે પીએ છે.

છળ કરતો નથી છતાં તેને મારી નાખવામાં આવે છે તે તેની ફરિયાદ છે.) ચોપગાં. ૭.

હળ ખેડે=ખેતી કરે, જમીન ખેડે

ફૂલ=અધો

ખેજ=ભાર

કરાર=વિસામો, આરામ

વાહન=માલ તથા માણસોને એક

સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઇ

જવાનું સાધન, ગાડી, ગાડાં

વગેરે

ધડીનો=જરાવારનો

અળદ—ખેડુત લોકો મારા અળથી ખેતી કરે છે. મારા પરજ અધો આધાર છે. વાહન કે વ્યાપારનો હંમેશનો ભાર હુંજ ઉપાડું છું તોપણ મને જરા વારનો આરામ મળતો નથી. (ધણું કામ કરે છે છતાં આરામ મળતો નથી એ તેની ફરિયાદ છે.) ચોપગાં. ૮

દાહરો.

ખર=ગધેડો

ગજ=હાથી

પારકી=ખીજની

આશા=મરજી, મરજી, ભરોસો

અથડાય=અહીંથી તહીં જાય, નબે

ખસક=દુનિયા

દડે=દંડ કરે, સજા કરે

દરબાર=રાજા, સરકાર

પીડતાં=દુઃખ દેતાં પીડા કરતાં

કાપે=ગુસ્સે થાય, કાપ કરે

કીરતાર=જગતને બનાવનાર, પર-

મેશ્વર

ગધેડો, ખરો, અળદ હાથી, ઘોડો, ગાય, વગેરે બિચારાં પ્રાણીઓ ખીજના ભરોસા પર નબે છે. દુનિયામાં ખોટાં કામ કરવાથી જે રાજા સજા કરે છે તો પણ પાખીને દુઃખ દેવાથી પરમેશ્વર ગુસ્સે નહિ થાય ?

સાર:—પશુપાખીને દુઃખ દેવાથી પરમેશ્વર ગુસ્સે થાય છે માટે પશુપાખીને દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૩૧ મો. પંખીઓનો આનંદ.

હાલે=હાલે, હુલે

તરુવર=મોટું ઝાડ

હુલાવે=હલાવે

મનોહર=મનને ખેંચે તેવાં, સુંદર

ગાન=ગાયન

ધ્યાન=ચિત્ત, મન

ધ્યાન ઇશ્વરનું ધરતાં=ઇશ્વરમાં

મન લગાડતાં

કોનોત્ર=આનંદના અવાજ

વને=વનમાં, જંગલમાં

પ્રીતનો=હેતનો

પડદો=પડ, વચ્ચે રહેલું ઢાંકણ

ખાલે=ઉઘાડે

મોટાં ઝાડની ડાળીઓ હાલે છે, પવન પાંદડાં હલાવે છે. સુંદર પંખીઓ સારાં ગાયન ગાતાં ગાતાં હોય છે. કાંઈ તો સુંદર ગાયન ગાતાં ગાતાં ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરતાં જણાય છે. પંખીઓ વનમાં આનંદના અવાજ કરે છે. હમેશાં આનંદમાં ફરે છે, હળીમળીને સાથે રહે છે ને હેતનો પડદો ઉઘાડે છે. આવાં સુખીઆં પંખી રોજ મોટાં ઝાડની ડાળીઓ પર બેસે છે. (હુલેછે) (૧)

કો=કોઈ

કણુ=દાણુ

ફૂલરસ=ફૂલનો રસ

જળધાટે=ખાણીને આરે

વળતાં=પાછાં ફરતાં

નિજવાટે=પોતાને રસ્તે

અથુતાં=એકેક દાણો લઈ ખાતાં

પોટે=સુધ ગળ્ય

માળ=માળો

જંપતાં=ઉંચતાં, શાંતિથી સૂતાં

મળરંધ્રે=પ્રભાતમાં, પરાંતીએ

ધ.ય=દોડે, હોડે

વનફળ=વનનાં ફળ

કાંઈ વનફળ ખાય છે, કાંઈ દાણુ ચણે છે, કાંઈ ફૂલનો રસ ચુસે છે ને કાંઈ વનસ્પતિ ખાય છે. કાંઈ વનસ્પતિ ખાઈને ખાણીને

આરે દોડી જાય છે, ત્યાં બધા હળીમળીને નહાય છે પછી પોતાને માર્ગે પાછાં વળે છે. સાંજે પોતાનાં બચ્ચાંને ઉંઘતાં જોઈ પોતે પણ માળામાં ઉંઘી જાય છે. પરાઢીએ ઉઠીને પાછાં દોડે છે. કાઈ વનફળ ખાય છે. (૨)

બહીભાતનાં=સારી જાતનાં
મેવો=મુકાં ને લીલાં ફળો,
વિધવિધ જાત=જુદી જુદી જાતના
મીતે=હેતથી
જમે=ખાય
દીનાનાથ=ગરીબનો ધણી, પરમેશ્વર
પાક=પેદાશ, નીપજ
ખૂટે=ચમ રહે

ખંત=હોંસ
મધુરો=મીઠો
ધરી=રાખી
નિત્યે=દમેશાં
નિર્મળ=મેલ વગરનું, ચોકખું
કરે=રહે, બેસે
નિજકામ=પોતાને ઠકાણે
બહીભાતે=સારી રીતે

સારી જાતનાં ફળ ખૂલે છે. પરમેશ્વરે દીધેલો જુદો જુદો જાતનો મેવો બધાં પખીઓ હેતથી ખાય છે. પરમેશ્વરે ખેતરમાં પુરેપુરો પાક દીધો છે. તે મધુરો માલ હોંસ રાખીને ખાવા છતાં ખૂટતો નથી. દમેશાં સંતોષ રાખી ચોકખું પાણી પીએ છે પછી પોતાને ઠકાણે આવીને બેસે છે. ફળો સારી રીતે ખૂલે છે. ૩.

ઉલ્લખ વિષે.

ઉલ્લખ=મહેનત, કામ કરવું તે
ઠકાવી દીએ=પાછા પાડે દરાવી દે
ધાયું=ધમ્મણું, ધાર્યા પ્રમાણેનું
રાજાધિકાર=રાજાનીપદવી
દેવદાનવ=દેવ ને દૈત્ય

વિપત્તિ=દુઃખ
વેરાઈજાય=જુટાં પડીજાય, નાશ પામે
અરે=હે
બાળ=માળક
કામધેનુ=ધમ્મણું આપે તેવી ગાય

વશ કરાય છે=તામે કરાય છે
અપાર=ધણી, પાર વિનાના

ચિંતવ્યા=ધાર્યા, ધ્યાન
પમાય દે=મેળવાય છે

મહેનતથી એકલો માણસ હજારોને પાછળ પાડે છે.
મહેનતથી ધારણો પૈસો ને અનાજ મેળવી શકાય છે.

મહેનતથી રાજની પદવી કંઈ પણ દૂર નથી.

મહેનતથી દેવ ને દૈલ તામે કરાય છે.

મહેનતથી દુઃખો તરત નાશ પામે છે.

મહેનત મ'ણસો ધૂળનાંથી મોનું શોધી કાઢે છે,

હે બાળક! તું ઉઘમને કામધનુ સમજ, કેમકે ઉલોગ કરવાથી
ધાર્યા મુજબ ધણી લાભ મેળવી શકાય છે.

સાર:—ઉઘમ કરવો.

પાઠ ૩૬ શ્રી. શ્રીષ્ઠ ઋતુનો મેળો.

રોજાવૃત્ત.

મહિમાય=મોટાઈ, પ્રતાપ, શક્તિ
શ્રીષ્ઠઋતુ=ધણી ગરમી પડે તે
ઋતુ વૈશાખ ને જ્યેષ્ઠ માસ
નીરખી=જ્યેષ્ઠ
શીતળ=કંઠી
હરખી=ખુશી થઈ

કાઠિલા=કાચલ
ટહુકા=મીઠા અવાજ
ધરતી=જમીન
મોગરે=મોગરામાં
મુગંધ=સારી વાસ
બુલે=લલકે, હીંગે

x વરસના મુખ્ય ત્રણ ઋતુ છે. શિયાળો, ઉનાળો ને ચો-
માસ દરેકની પાછી બળમે પેટા ઋતુ છે એટલે ૭ પેટા ઋતુ છે.
શિયાળાની હેમંત ને શિશિર, ઉનાળાની વસંત ને શ્રીષ્ઠ, ચોમા-

ધશ્વરની મોટાઈ ત્રીજમ ઋતુમાં જોઈ લીધી (ધશ્વર કેવો પ્રતાપી છે ને ત્રીજમઋતુનું અવલોકન કરતાં જણાઈ આવે છે.)
ઝાડોની છાયા ઠંડી લાગે છે ને ઝાડોપર ફૂલને ફળ ખુશી થઈને
લટકે છે (હીંચે છે. પુલને ફળોનો જે ચળકાટ છે તેને તેની ખુ-
શાલી કહી છે.) ૧

આ આંખો સાંજે છે. કાચક ટહુકા કરે છે. જમીન તપતી
જાય છે ને મોગરામાં સારી વાસ જારતી જાય છે. ૨.

તોટક વૃત્ત.

તરુ=ઝાડ

મોર=આંખોનાં પુલ

વસંત=પાનખર ઋતુ, ઉનાળાના

પહેલાં બે દાગણુ ને ચૈત્ર માસ

ભમતીગઈ=ચાલી ગઈ

ફળી=થઈ

લલચાય=લોભાય, લેવાને ઈચ્છે

લહી=લઈને

લલી=સારી

વનમાં મોટાં ઝાડોમાં હસતી ને રમતી વસંત ઋતુ આંખોને
મોર આંખોને ચાલી ગઈ. (વસંત ઋતુ આવે એટલે ઝાડનાં પાંદડાં
ખરવા માંડે છે વનમાં ઘણાં ઝાડ હોય છે તેથી બહુ પાંદડાં ખરે
છે તેને વસંતનાં રમત કહી છે. પછી ઝાડોને નવાં પાંદડાં આવે છે
તે ચળકતાં હોય છે તેથી પાંદડાના ચળકાટને વસંતનું હાસ્ય કહ્યું

સાની વર્ષા ને શરદ. દરેક પેટા ઋતુના બન્ને માસ એટલે વરસના
બાર માસ થાય છે. વસંત ઋતુનું વર્ણન બીજી ચોપડીમાં ૩૫ મા
પાઠમાં આવી ગયું છે.

છે. વસંત ઋતુમાં આંખાને મોર આવે છે, તેથી વસંત આંખાને મોર દહને ચાલી ગઈ એમ કહ્યું છે.) પછી ત્રીજા ઋતુ આવતાં બહુ ડેરી થઈ. માણસો સારી લીલી ડેરીઓ લઈને વધારે લેવાને લલચાય છે.

અતિ=ધણો

શાખ=આંખાપર પાકેલી ડેરી

રસદાર=રસવાળો

સુકેસરી=સારો કેસરી

ખરે=નીચે પડે, ખરી પડે

ધરે=ધારણ કરે

જગતું ચિત્ત=દુનિયાનું મન

હરતી=ખેંચતી

ખુખી=લહેજત, મઝા

ઠરતી=રહેતી, ચાંટતી, વસતી

ધણો તાપ પડે ત્યારે ડેરી શાખ થઈને નીચે પડે છે. રસવાળી ડેરી સારો કેસરીઓ રંગ ધારણ કરે છે. ડેરી તે રસથી દુનિયાનું મન ખેંચે છે. ડેરીની મઝા મનમાં વસે છે. ૨

દોષક છંદ.

ઉકળાટ=ખફારો, ધામ

ધરે છે=ધારણ કરે છે

વનેવન=જંગલે જંગલ

આત્ર તરુ=આંખો

આમ=કેરી

વાસ=રહેઠાણ

સૂર=રાગ

ખુખ=બહુ

હરંધું=ખેંચું છું

સ્થામ=કાળો

પરખાઉં=ઓળખાઉં

કોમળ=નાજીક, ઝીણા

કંઠવડે=રાગથી

સંગીત=ગાયન

મનોહર=મનને ખેંચે તેવી, સુંદર

ગળવું=ગળવી મૂકું

જુઓ, ત્રીજા ઋતુ બફારો ધારણ કરે છે. પંખી વનેવન ઉડતાં ફરે છે. હું આંખા પર માફ રહેઠાણ કરું છું ને માફ ટહુકાથી માણસોનાં મન ખેંચું છું. ૧

હું કાળા શરીર વડે ઝોળખાઉં છું ને ઝીણા રાગ વડે વખણાઉં છું. ગાયનના રાગ હું સમજાવું છું. (કાચક ઝીણો રાગ કાઢે છે તેથી ગાયન ગાનારાને જાણે ઝીણો રાગ ઠાઠવાની સમજ આપતી હોય તેમ કહ્યું છે.) સુંદર વાડી ખૂબ ગજવી મડું છું. (કાચક ટહુકા કરે છે તેની વાડીમાંથી પડેલા થાય છે એટલે જાણે વાડી ગાજતી હોય તેમ લાગે છે.) ૨.

નારાય છંદ.

રૂપેરી=રૂપા જેવો ઘોળો

દીપે=શોભે

મધુર=મીઠા

ભોગરે=ભોગરાથી

કળી=ઉધડ્યા વગરનું ફૂલ

પ્રલેસ=ઉધડેલ

સુગંધ=સારી વાસ

અંગમાં=શરીરમાં

અનેક=ધણી

પાંખડીઓ=ફૂલનો રંગીન ભાગ

પ્રસારી=ફેલાવી. પહોરી કરી

ઝારીરૂપ=ઝારીજેવો

બન્યો=થયો

પ્રલેસ=ખીલેલો, સારી રીતે ઉછરેલો

જુઓ, આ બાગ મધુર ભોગરાથી રૂપા જેવો શોભે છે વેલમાં ઉગડેલ કળીઓ શરીરમાં સુગંધ ભરે છે, ધણી પાંખડી ફેલાવી હું ઝારી જેવો બન્યો છું. તેથી બધાં માણસોએ મને પ્રીતિ ઋતુનો ખીલેલો બાગક ગણ્યો છે. (પ્રીતિ ઋતુમાં જ્યારે બીજાં ફૂલઝાડો ફરમાધ જાય છે કે તેના પર ફૂલો થોડાં થાય છે ત્યારે ભોગરો ખુબ વધે છે ને તેના પર પુષ્કળ ને ધણાંજ સુગંધીદાર ફૂલો આવે છે.)

ક્રમિકા.

કઠિ=રાગથી

ભારી=અહુજ

આંખો-રસથી ભરેલી ફરી સારી છે

કાચલ-કાચલ રાગથી ભારે વખ.

અડભોગરો=ભોગરાની એક જાત

જાય છે

ભોગરો-અડભોગરાની મુગંધ મીઠી છે

સર્વે-ત્રીજાને સારી આનંદકારી

ઋતુ જાણી.

રસીલી=આનંદ આપનારી

પાઠ ૪૦ મા. ૭૨ પો.

સરિતા=નદી

નિર્મળ=સ્વચ્છ, મેલ વગરનું

નીર=પાણીથી

રંગીત=રંગનાં

ચિત્રવિચિત્ર=ભાતભાતના

જળપાન=પાણી પીવું તે

ગમ્મત=આનંદ, મઝા

પથુ=ચોપળાં જનાવર

નિશ્ચય=નક્કી, ચોક્કસ

નાવણુ=નદાવું તે

ધોવણુ=ધોવું તે

પિછાણીએ=જાણીએ

ચોક્કસ પાણીથી ભરેલી મુંદર નદી જુઓ. તેને કઠિ નાનાં મોટાં ઝાડ ઉગેલાં છે તેના પાણીમાં ભાતભાતના રંગનાં માછલાં ગમ્મત કરે છે. તેને કઠિ પથુઓ લીધું કીધું ધાસ ચરે છે. અંધાં શહેરોની સારી શાલા નક્કી નદીથી જ સમજવી નહાવાનું, ધોવાનું તે પીવાના પાણીનું મોટું સુખ જાણવું.

* પાઠને મથાળે આપેલા અવધરા શબ્દો.

ર + ત = તી. વાતી.
 ન + ય = ન્ય. સામાન્ય.
 ક્ + ક = ક્ક. ક્કક.
 લ્ + લ = લ્લ. છેલ્લે.
 ગ્ + ન = ગ્ન. લગ્ન.
 ગ્ + ર = ગ્ર. આગ્રહ.
 પ્ + ત = પ્ત. જાપ્તો.
 પ્ + ઠ = ઠ્ઠ. યુધિષ્ઠિર.
 ર + જ = જ્ઞ. અજ્ઞાન.
 + થ = રથ. ગૃહસ્થ.
 + ટ = ટ્ઠ. દુષ્ટ.
 ક્ + લ = કલ. કલેશ.
 દ્ + વ = દ્વ. વિદ્વાન.
 લ્ + હ = લ્હ. દિલ્હી.
 મ્ + ર = મ્ર. નમ્ર.
 પ્ + ભ = ભ્વ. વિભ્વપ્રસાદ.

ગ્ + ટ = ગ્ઠ. વૉશિંગ્ટન.
 ર + પ = ર્પ. ઈર્ષાંખોર.
 ર + શ = ર્શ. પ્રદર્શન.
 ર + ક = ર્ક. તકપ્રસાદ.
 + ક = ર્ક. મળસ્કે.
 ધ્ + ન = ધ્ન. શત્રુઘ્ન.
 પ્ + મ = પ્મ. ગ્રીષ્મ.
 ર્શ + ય = ર્શ્ય. રયામ.
 લ્ + લ = લ્લ. પ્રહ્લાદ.
 સ્ + ય = ર્શ્ય. કસ્થો.
 + થ = ર્થ. દેવરથાન.
 ન્ + મ = ન્મ. જન્મ.
 ન્ + ય = ન્ય. બન્યું.
 મ્ + મ = મ્મ. ગમ્મત.
 લ્ + પ = લ્પ. દ્વીપકલ્પ.
 ક્ + ટ = ક્ઠ. કલેક્ટર.

* આ શબ્દો શિક્ષકે ધણીજ સંભાળથી શિખવવાને બરાબર જોડણી કરાવવી.

ન + સ્ + પ = ન્પ. ઈન્દ્રપેકટર.

ન + સ = ન્સ. મુન્સર.

ગ + ર = ગ્ર. અગ્રિય.

સ્ + મ = મ્મ. વિદ્યમય.

સ્ + ક + ર = રક. રકૂ.

ત + પ = ત્પ. ઉત્પન્ન.

ધ્ + ટ = ણ્ટ. પુષ્ટિકારક.

સ + થ = સ્થ. અવસ્થા.

ક + ડ = ક્. ગળકી.

ગ + ન = ગ્ન. અગ્નિ.

ર + જ = ર્જ. ગર્જના.

ધ્ + ર = ધ્ર. ધ્રુવતાં.

ક્ષ + મ = ક્ષમ. સુક્ષ્મદર્શક.

સ્ + ક = રક. વારકુટ.

ખ + ભ = ખભ. હખભા.

પાઠની અંદરના અઘરા શબ્દો.

પાઠ ૧ થી ૨૦
મૂળાક્ષરો.
જ્ઞાન.
વનસ્પતિ.
બ્રાહ્મણી.
અજ્ઞાન.
અનુસ્વાર.
વિસર્ગ.
શ્રદ્ધા.
ઉદ્યોગી.
અભુક્ત.
વિદ્યાભ્યાસ.
ટંક.
ખર્ચુપાન.
અક્રમ.

શિક્ષક.
અંતઃકરણ.
શુદ્ધિ.
આશ્રમ.
મિલકત.
પ્રામાણિક.
વૃદ્ધ.
ગર્વ.

પાઠ ૨૧ થી ૨૦.
દ્રવ્ય.
તાક્યું.
વર્તણૂક.
દુર્વોધન.
દ્રોષી.
ચિત્રગુપ્ત.

ન્યાયાધીશ.
ગૃહસ્થ.
મહોલ્લો.
નિશ્ચય.
વૃક્ષ.
વર્તમાનપત્ર.
લક્ષ્મી.
સ્વચ્છ.
છિદ્રો.
નિર્ણય.
દિવ્દી.
પરાક્રમી.
પાઠ ૨૧ થી ૩૦.
મગ્ધર.
ભેદ.

પુસ્તકાલય.
વૃત્તાંત.
ધ્રુવજા.
પ્રખ્યાત.
અલ્લાહ.
સ્થિતિ.
નિર્દોષી.
સદ્ગુણી.
તક્ષીન.
પુષ્કળ.
આશીર્વાદ.
ચોકપુ.
સુખચક્ષી.
મનાસ.

પાઠ ૩૧ થી ૪૦

વનસ્પતિ.
નિર્મળ.
વિપત્તિ.
ચિંતવ્યા.
હુકા.
શ્વાસ.
દુર્ગંધ.
ખુલ્લી.
કુકેયી.
કૌશલ્યા.
સુમિત્રા.
લક્ષ્મણ.
રામચંદ્રજી.
નિશ્ચય.
વિકાર.
ચમતકાર.
ચિત્ત.
આત્મતર.
પ્રકુલ.
વસ્તી.
પશ્ચિમ.
મુશ્કેલ.
કિલ્લો.
આકૃતિ.
શત્રુજો.
લક્ષ્મણ.
પૃથ્વી.
પથર.

શક્તિ.
ચિત્રવિચિત્ર.
પ્રવાહ.
નિશ્ચય.

પાઠ ૪૧ થી ૫૦

પીરમોહમદ.
બુગોળવિદ્યા.
ક્રિયા.
સામુદ્રધુળી.
ભટ્ટી.
સંગ્રહ.
ગિલ્દા.
વરાણચંત્ર.
મીણુપત્તી.
દુરસ્ત.
સામી.
દાકતર.
ગિલ્લો.
ઓછોવત્તો.
બોર્ડ.
સંગ્રહ.
પરીક્ષા.
પથર.
અંગ્રેજ.
બેસ્વાદ.
સ્વચ્છ.

પાઠ ૫૧ થી ૬૦.

પ્યાલું.
ગમરું.

ચપ્પુ.
નકર.
દ્રિયો.
હિદ્રો.
ત્રિભાવન.
ખ્યાલ.
ઉત્પન્ન.
પુઠિટકારક.
હિંદુસ્તાન.
કોલા.
કૃષ્ણલાલ.
પ્રકાશ.
અંવરથા.
ભટકયા.
સ્થિતિ.
પક્ષી.
પ્રાણી.
ગુચ્છવાળી.
કલ્હામા.

પાઠ ૬૧ થી ૭૦.

ગળફી.
રાક્ષી.
સાંભળ્યા.
ધર્મશાળા.
શ્રીધર.
પકકું.
બચ્ચા.
ગુસ્સાથી.
આન.

ચોંટયું.
ત્રંબકલાલ.
હદય.
કુકો.
કોલો.
લક.
અમંખ્ય.
ત્રંબુ.
કમાવ્યાથી.
પહેચાથી.
કુકર.
વચ્ચે.
કક્કા.
ચિત્રો.
સરડાવું.
પથર.
જાયાચંત્ર.
સૂર્ય.
મિનિટ.

પાઠ ૭૧ થી ૮૨

લિપિ.
અટ્ટાવીસ.
ત્રાજવું.
પદ્મ.
છેતરો.
બેખ્યું.
કુકિત.
ઉમર.
ઓપુંવરું.

ધાત-કોષ્ટક.

દેશી પરિમાણ.

(૧) અર્થદર્શક પરિમાણો.

ચલણી નાણાનું કોષ્ટક.

૧૥ પાઇ = ૧ અધેલો

૩ પાઇ = ૧ પૈસો

૨ પૈસા = ૧ ઢ્યુ

૪ પૈસા = ૧ આનો (આની)

૨ આના = ૧ બેઆની

૪ આના = ૧ પાવલી

૮ આના = ૧ અર્ધો

૧૬ આના = ૧ રૂપીઆ

૧૫ રૂપીઆ = ૧ પૌડ (સોવરીન)

દીપ-પૈસાને મધ્ય યુજ્જશતમાં 'જ્ય'

સુરતમાં 'સવાકા,' મુંબઈમાં 'દો-

દીયું' અને કાઠિઆવાડમાં 'દીઉ'

કે 'કાવડીયું' કહે છે.

પાઇ, અધેલો, પૈસો ને ઢ્યુ એ

તાંઆનાણું છે; બેઆની, પાવલી,

અર્ધો ને રૂપીઆ એ રૂપાનાણું છે

આની ને બેઆની નિકલના

સિક્કા છે; ને પૌડ એ સોનાનો

સિક્કો છે.

સરકારી હિસાબમાં.

૧૨ પાઇ = ૧ આનો

૧૬ આના = ૧ રૂપીઆ

૧૫ રૂપીઆ = ૧ પૌડ (સોવરીન)

વેપારી હિસાબમાં.

૧૬ વીસવાસી = ૧ બદામ

૧૬ બદામ = ૧ દોકડો

૧૦૦ બદામ = ૧ આનો

૬૧ દોકડો = ૧ આનો

૧૦૦ દોકડો = ૧ રૂપીઆ

દક્ષિણમાં વપરાતું.

૧૦૦ રેસ = ૧ પાવલું

૪ પાવલાં = ૧ રૂપીઆ

(૨) ભારદર્શક પરિમાણો.

સાધારણ તોલનું કોષ્ટક.

૪૥ જૂના પૈસાભાર અથવા ૬

નવા પૈસાભાર = ૧ અધોળ

૨૥ ચલણી રૂપીઆભાર = ૧ અધોળ

૨ અધોળ = ૧ નવટાંક

૨ નવટાંક = ૧ પાશીર

૨ પાશર = ૧ અચ્છર
 ૨ અચ્છર = ૧ શેર
 ૧૦ શેર = ૧ તોલુ
 ૪૦ શેર = ૧ મણ
 ૫ મણ = ૧ કાચળો
 ૭ મણ = ૧ નાનો હારો
 ૧૨ મણ = ૧ માણી
 ૧૬ મણ = ૧ કળશી
 ૨૦ મણ = ૧ ખાંડી
 ૨૧ મણ = ૧ મોટો હારો
 ૨૪ મણ = ૧ ભાર
 ૩૦ મણ = ૧ ગાલી
 ૩૨ મણ = ૧ બેડીક
 ૫૦ મણ = ૧ મૂડો

સરકારી હિસાબમાં.

જૂના ૧૨ અથવા }
 નવાં ૬૬ પૈસાભાર } ૧ શેર
 કે ૪૦ રૂપિયાભાર }
 ૪૦ શેર = ૧ મણ
 ૨૦ મણ = ૧ ખાંડી

દીપ-તેવડદેવડમાં દક્ષિણ ને બીજા-
 યામાં ૮૦ રૂપિયાભારનો, સર-

તમાં ૩૭:૩. ભારનો ને મુંબઈમાં
 ૨૮ રૂ. ભારનો શેર ગણાય છે.
 ૩ તથા કપાસ તોળવાનું.

૪૮ શેર = ૧ ધડી
 ૨૦ ધડી = ૧ ભાર

સોના તોલનું કોષ્ટક

ગુજરાતમાં ચાલતું
 ૬ ચોખાભાર = ૧ રતિ
 ૩ રતિ = ૧ વાલ
 ૧૬ વાલ = ૧ ગદીઆણો
 (૧૦ રૂ. ભાર)
 ૨ ગદીઆણા = ૧ તોલો (૧૩.ભાર)

દક્ષિણમાં ચાલતું.

૮ રતિ = ૧ માસો
 ૧૨ માસો = ૧ તોલો

(૩) મહત્વદર્શક પરિમાણો

લીલાવતી પ્રમાણે અંતર
 ભરવાનું દર્શી.

૮ આંગળ = ૧ આંગળ
 ૪ આંગળ = ૧ મુડી
 ૩ મુડી = ૧ વેંત

૨ વેંત = ૧ હાથ
 ૪ હાથ = ૧ દંડ (વામ)
 ૨૦૦૦ દંડ = ૧ કોસ (ગાઉ)
 ૪ ગાઉ = ૧ વેળન

અંતર માપવાનું અંગ્રેજી

૧૨ ઇંચ = ૧ ફૂટ
 ૩ ફૂટ = ૧ વાર (યાર્ડ)
 ૨૨૦ યાર્ડ = ૧ ફર્લોંગ
 ૮ ફર્લોંગ = ૧ માઇલ

લુગડાં, લાકડાં વગેરે માપવાનું

૨ આંગળી = ૧ તસુ
 ૨૪ તસુ = ૧ ગજ
 ૧૧૧ ગજ = ૧ વાર

ટીપ-તસુ તે ઈંચની ખરોખર છે.

જમીનની લંબાઈ પહોળાઈ
 માપવાનું

૬ મુડી = ૧ હાથ
 ૩૫ મુડી = ૧ કાડી

(૪) ગણતરીનાં કોષ્ટક કાગળખ.

૨૪ કાગળ કે તાવ = ૧ ધા હતો
 ૨૬ ધા = ૧ રીમ

વાંસવળી લેવામાં.

૨૦ નંગ = ૧ કોડી
 ૧૦૦ નંગ = ૧ સેંકડો

ટીપ-નળીઆં, ઇંટા વગેરે હાન-
 રને જાણે વેચાય છે.

પેન્સીલ વગેરે લેવામાં

૧૨ નંગ = ૧ ડઝન
 ૧૨ ડઝન = ૧ ગ્રોસ

(૫) કાળદર્શક પરિમાણો.

દેશી

૬૦ વિપળ = ૧ પળ
 ૬૦ પળ = ૧ ઘડી
 ૭૧૧ ઘડી = ૧ પહોર
 ૮ પહોર = ૧ દિવસ
 ૭ દિવસ = ૧ અકવાડીઉં
 ૧૫ તિથિ = ૧ પખવાડીઉં
 ૩૦ દિવસ અથવા ખરી રીતે
 ૨૯૧૧ દિવસ = ૧ ચાંદ્રમાસ
 ૧૨ ચાંદ્રમાસ અથવા
 ૩૬૦ દિવસ અથવા
 ખરી રીતે ૩૫૪ દિવસ = ૧ ચાંદ્રમાસ

અંગ્રેજી.

- ૬૦ સેકન્ડ = ૧ મિનિટ
 ૬૦ મિનિટ = ૧ કલાક (અવર)
 ૨૪ કલાક = ૧ દિવસ
 ૩૬૫ દિવસ અથવા ખરી રીતે
 ૩૬૫ દિવસ = ૧ સૌર વર્ષ
 અંગ્રેજી અને દેશી પરિમાણોનો
 પરસ્પર સંબંધ.
 ૧ પૌન્ડ (સોવરીન) = ૧૫ રૂપિયા
 ૨ ઇંચ = ૧ તસુ
 ૧ વાર = ૧૧૧ ગળ

૨૧ માઇલ = ૧ ગાઉ (કેસ)

૧ સેકન્ડ = ૨૧ વિપળ

૧ મિનિટ = ૨૧ પળ

૧ કલાક = ૨૧ ઘડી

અગત્યનાં મોટાં માપ.

૧ માઇલ = ૧૭૬૦ યાર્ડ

૧ માઇલ = ૫૨૮૦ ફૂટ

૧ ગાઉ = ૮૦૦૦ હાથ

૧ તોસો = ૩૨ વાલ કે ૯૬ રતિ

૧ ગદીઆણો = ૪૮ રતિ.

૧ રૂપિયા = ૧૬૦૦ અણમ

મુખગણિત.

૧. ૬૭ દોહડું? ૮૮ પા? ૬૫ અઠીઉં? ૨૭ સવા ?
૨. ફેટલા ૭૬ ૧૨૬ ? ફેટલા પોણું ૬૩ ?
૩. ૧૪૭૧ માં ૨૫ નાખીએ તો ફેટલા થાય ?
૪. ૪૭ માંથી ૨૧૧ બાદ કરીએ તો ફેટલા રહે ?
૫. ૧ આનાનાં ૩૮ બેર તો ૨૧ આનાનાં ફેટલાં ?
૬. ૧ ચોપડીના ૨૧ ૩. બેસે તો ૯૨ ચોપડીના ફેટલા ?
૭. ૮૨ કલાકમાં ૧૦૨૧ ગાઉ ચલાય તો ૧ કલાકમાં ?
૮. ૧ વરસનો પગાર ૧૨૦ રૂ. મળે તો ૧ વરસનો ?
૯. ૧૧૧ મણુ વીના ૩૬ રૂ. મેસે તો ૧ મણુના ?

૧૦. ૨૪ ઘેટાંના ૬૦ રૂ. એસે તો ૩૮ ઘેટાંનું શું ?
 ૧૧. ૭ ઘોડાના ૧૮૬ રૂ. એસે તો ૩ ઘોડાનું શું ?
 ૧૨. ૨૧૧ કલાકમાં ૩૦ લીટી લખાય તો ૧૧૧ કલાકમાં ?
 ૧૩. ૧૧ મણુ તેમના ૨૭૧૧ રૂ. એસે તો ૬ મણુના ?
 ૧૪. ૩૮ કલાકમાં ૬૫ ગાઉ ચલાવ તો ૩૦ ગાઉ ચાલતા કેટલા કલાક ?
 ૧૫. ૨૧૧ મણુ લીના ૧૨૦ રૂ. એસે તો ૩૫ રૂ. નું કેટલું આવે ?
 ૧૬. ૧૧૧૧ તોલા સોનાના ૨૧૧૧૧ રૂ. એસે તો ૧૧૧૧ રૂ. નું કેટલું સોનું ?
 ૧૭. ૬ ઘોડાના ૬૧ રૂ. એસે તો ૧૫ ઘોડાનું શું ?
 ૧૮. ૫૬ જમરખના ૮૨ પૈસા તો ૪૨ જમરખનું શું ?
 ૧૯. ૮ પૈસાના ૪૨ એર તો ૬૩ એરનું શું ?
 ૨૦. ૧૧ વાલ ૨ રતિ તેની રતી કેટલી ?
 ૨૧. ૨૬૬ રૂપિયાભારના એર ?
 ૨૨. ૫ મણુ ૮ એર—૩ મણુ ૨૪ એર
 ૨૩. ૮ દિવસ ૭ કલાક $\times ૬$. ૧૪ વ. ૧ મા. $\div ૧૩$

ગણિત.

ગુણકાર.

અવયવ પાડીને.

અવયવ—એ કે વધારે સંખ્યાનો ગુણકાર કરવાથી જે સંખ્યા આવે તેના તે સંખ્યાઓ અવયવ કરવાય છે. $૩ \times ૫ = ૧૫$. માટે ૩ ને ૫ તે ૧૫ ના અવયવ છે. તેજ મુજબ ૨, ૩, ને ૭ તે ૪૨ ના અવયવ થાય.

રીત—ગુણકના આવયવ પાડવા પછી વાંચ કરતી ગુણ્યને ૬-૨૬ અવયવે ગુણવા.

દાખલો—૩૪૭×૪૫ અવયવ પાડીને ગુણવા.

$$\begin{array}{r}
 ૩૪૭ \qquad \qquad \qquad ૪૫ ના અવયવ ૫ ને ૯ છે. \\
 \times ૫ પાંચ ગણા \quad દીપ-આ રીતે ધણા હિસાબ ગણવા. \\
 \hline
 ૧૭૩૫ \\
 \times ૯ \\
 \hline
 ૧૫૬૧૫ \quad ૫ \times ૯ = ૪૫ ગણા
 \end{array}$$

મોટી રકમોના ગુણાકાર,

દાખલો—૨૪૭૦૯×૨૦૦૪૯

$$\begin{array}{r}
 ૨૪૭૦૯ \\
 \times ૨૦૦૪૯ \\
 \hline
 ૨૨૨૩૮૧ \quad દીપ-આવી જાતના ધણા હિસાબ ગણવા \\
 ૯૮૮૩૬ \times \\
 ૪૯૪૧૮ \times \times \times \\
 \hline
 ૪૯૫૩૯૦૭૪૧
 \end{array}$$

ભાગાકાર.

અવયવ પાડીને.

રીત—ભાજકના અવયવ પાડવા. પછી વારાફરતી ભાજ્યને દરેક અવયવે ભાગવા.

દાખલો—૯૪૯÷૪૮ અવયવ પાડીને ભાગવા.

$$\begin{array}{r|l}
 ૮ & ૯૪૯ \text{ ભાગમાં } ૧૯ \text{ આવ્યા. શેષ } ૪૫ = ૩૨ + ૧૩ = ૩૭ \\
 \hline
 & ૧૧૮ - ૪ \\
 \hline
 & ૧૬ - ૪
 \end{array}$$

આવ્યા.

દાખલો—૯૪૩ ÷ ૬૦ અવયવ પાડીને લાગવાં.

૨	૯૪૩ લાગમાં ૧૫ આવ્યા. શેષ ૪×૫=૨૦+૧=૨૧×૨=
૫	૪૭૧—૧ ૪૨+૧=૪૩ આવ્યા.
૬	૯૪—૧
	૧૫—૪

મોટી રકમોના લાગાકાર.

દાખલો—૨૪૭૦૯૩૬૭ ÷ ૨૪૬૫૯

$$૨૪૬૫૯) ૨૪૭૦૯૩૬૭ (૧૦૦૨$$

$$૨૪૬૫૯$$

$$૫૦૩૬૭$$

$$૪૯૩૧૮$$

$$૧૦૪૯$$

ટીપ:—આવી જાતના ઘણા
હિસાબ ગણવા.

વિવિધ પરિમાણની ભાંજણી.

ભાંજણી—કોન્ટેન્ટની મદદથી એક નામના પરિમાણને બીજા નામમાં આણી શકાય છે તે આણવાની રીતને ભાંજણી કહે છે. તે બે જાતની છે.

ઉતરતી ભાંજણી—કોઈ જાડે પરિમાણને હલકા પરિમાણનું રૂપ આપવાની રીતને ઉતરતી ભાંજણી કહે છે. જેમકે, ૫ ફ. ૭ આ. તેની પાછ કરો.

ચઢતી ભાંજણી—કોઈ હલકા નામના પરિમાણને જાડે નામના પરિમાણમાં આણવાની રીતને ચઢતી ભાંજણી કહે છે. જેમકે, ૮૦૦ શેરના મણ કરો.

ઉતરતી ભાંજણી.

ઠાખલો—૯ ર. ૫ આ. ૮ પા. તેની પાંચ કેટલી.

૯ ર. ૫ આ. ૮ પા.	
x ૧૬	૧૪૯
૧૪૪	x ૧૨
+ ૫	૧૭૮૮
૧૪૯ આના.	+ ૮

૧૭૯૬ પાઈ.

ટીપ—આ પ્રમાણે ગમે તે પરિમાણનું કરવું.

ચઢતી ભાંજણી.

ઠાખલો—૩૨૮૪૫ નવટાંકની ખાંડી કરો.

૮	૩૨૮૪૫ નવટાંક	
૪૦	૪૧૦૫ શેર	૫ નવટાંક
૨૦	૧૦૨ મણુ	૨૫ શેર
	૫ ખાંડી	૨ મણુ.

ટીપ—આ રીતે ગમે તે પરિમાણનું કરવું.

જવાબ—૫ ખાં. ૨ મ. ૨૫ શે. ૫ ન.

વિવિધ પરિમાણના સરવાળા.

નીચેની રકમોના સરવાળા કરો.

ઠા. ૧. રૂ. આ. પા.

૭—૬—૮

૪—૮—૫

૧૦—૧૦—૦

૨૨—૧૨—૧

૧૨

૧૩

૧-૧

ઠા. ૨.

આ.

૧૬

૨૮

૧-૧૨

ગ. ત.

૩૮-૧૫

૪૫-૧૨

૧૭-૧૭

૧૦૧-૨૦

૨૪

૪૪ ત.

૧-૨૦

વિવિધ પરિમાણની બાદબાકી.

નીચેની રકમોની બાદબાકી કરો.

દા. ૧.	ર. આ.	પા.	દા. ૨.	ખાં.	મ.	શે.
	૭	૧૬+૪	૧૨+૪	૧૩	૧૯	૪૦+૩
	૮	- ૪	- ૪	૨૪	- ૪	- ૩
	૫	- ૮	- ૭	૭	- ૧૧	- ૮
	૨	- ૧૨	- ૯	૬	- ૮	- ૩૫

વિવિધ પરિમાણના ગુણાકાર.

દા. ૧. ૩. ૭ આ. ૬ પા. ૫ તેને \times ૧૩.

૩. આ. પા.	૧૩ \times ૫=૬૫	પાઈ=૫ આના ૫ પાઈ
૭-૬-૫	૧૩ \times ૬=૭૮	૭+૫=૧૨૨ આ.=૭ ૩. ૧૦ આ.
૧૩	૧૩ \times ૭=૯૧	+૭=૯૮ ૩.
૬૮-૧૦-૫		

વિવિધ પરિમાણના ભાગાકાર.

સાદી રકમે ભાગવા.

દા. ૧. ૭ ૩. ૬ આ. ૩ પા. \div ૫

પ) ૭ ૩. ૬ આ. ૩ પા. (૧ ૩. ૮ આ. ૩ પા. જવાબ.

૫	૧		
૨ ૩.	$\times ૧૨$	ડુંકી રીત. ૫	૩. આ. પા.
$\times ૧૬$	૧૨		૭-૬-૩
૩૨	+૩		૧-૮-૩
$\times ૬$	૧૫ પા.		જવાબ.
૪૧ આ.	૧૫		
૪૦	૦૦ પા.		
૧ આ.			

અવયવ પાડીને ગુણવા ભાગવા.

દા. ૧. ૧૫ ઘડી ૨૦ પળ ૭ વિપળ \times ૩૦

ધ. પ. વિ. ૩૧૫ રૂ. ૪ આ. ૬ પા. \div ૫૪

૧૫-૨૦-૭

<u> </u> $\times ૬$ 		<u> </u> ૩. આ. પા
૯૨-૦-૪૨ છ ગણા	૬	<u>૩૧૫-૪-૬</u>
<u> </u> $\times ૫$ 	૯	<u>૫૨-૮-૯</u> છઠ્ઠો ભાગ.
૪૬૦-૩-૩૦ ત્રીશગણા		<u>૫-૧૩-૫</u> ચોપનમો ભાગ

વિવિધ સંખ્યાએ ભાગવાનું.

રીત—અંતે સંખ્યાની ઉતરતી બાંજણી કરી એકજ ભાતનાં પરિમાણો બનાવવાં પછી રકમોની ગાફક ભાગાકાર કરવો.

દા. ૨૭ આ. ૨ દિ. ૧૭ ક. \div

૩ દિ. ૬ ક.

 $\times ૭$

૧૮૯

+૨

૧૯૧ દિ.

૨૪

૪૫૮૪

+૧૮

૪૬૦૨ ક.

૭૮)૪૬૦૨(૫૯

૩૯૦

૭૦૨

૭૦૨

૦૦૦

 $\times ૨૪$

૭૨

+૬

૭૮ ક.

જ. ૫૯.

અપૂર્ણિક.

પૂરા આંકડાને પૂર્ણિક કહે છે. પરંતુ અધુરા આંકડાને અપૂર્ણિક કહે છે ના, નાના, નાના વગેરે અપૂર્ણિક છે. જે અધુરા આંકડા આણપાણમાં લખી શકાય છે તે આણપાણના અપૂર્ણિક કહેવાય છે.

આણપાણના સરવાળા.

દા. ૧

૧૧૨૦	ના
૪૨૩૩	ના
૨૪૭)	ના
૭૧	ના
૬૫	ના
૨૧	ના
<hr/>	
૫૩૧૧	ના

દા. ૨

મ. શે.

૩૫૩૩	ના	ના
૨૬	ના	ના
૭૫૩	ના	ના
<hr/>		
મ. ૧૪૮)	ના	ના

(શેરની સાથે આના છે તે અધોળ.)

આણપાણની બાદબાકી.

દા. ૧

૫	૫
૧	ના
૨૨૩	ના
૧૧૩૩	ના
<hr/>	
૧૦૧	ના

દા. ૨

૨.	દો.	મ.
૧૮૭૩	ના	ના
૧૧૨૩	ના	ના
<hr/>		
૦૭૪૩	૨૨૩	૩

ત્રિરાશી.

કાઈ પણ પ્રમાણમાં ૩ પદ આપ્યાં હોય તે પરથી ચોથું શોધી કાઢવાની રીતને ત્રિરાશી કહે છે.

ઉદાહરણ—૪ રૂ. નું ૮ શેર ધી આવે તો ૧૨ રૂ. નું કેટલું ?

રૂ. રૂ. શેર

$$૪ = ૧૨ == ૮ \quad ૮ \times ૧૨ = ૯૬ \div ૪ = ૨૪ \text{ શેર. જવાબ.}$$

દા. ૨. ૫ બકરાંની કીંમત ૧૦૪ રૂ. ૧૧ આ. થાય તો ૧૩ બકરાંની કીંમત કેટલી ?

બ.	બ.	રૂ.	આ.	રૂ.	આ.
૫	=	૧૩	=	૧૪	- ૧૧
$\times ૧૩$					

૫	૧૬૦ - ૧૫
	૩૮ - ૩

ટીપ—માત્ર ગુણાકાર ભાગાકારથી થાય તેવા ત્રિરાશીના દિશાગ લખાવવા.

ભૂગોળવિદ્યા.

મુખ્ય સંજ્ઞાઓ.

આપણે જોના ઉપર રહીએ છીએ તે પૃથ્વી છે. પૃથ્વીનું બીજું નામ ભૂ છે. પૃથ્વીના આકાર ગોળ છે તેથી પૃથ્વીના ગોળા ભૂગોળ કહેવાય છે. તેથી તેના ઉપલા પૃથ્વી વિદ્યા તે ભૂગોળ-વિદ્યા કહેવાય છે.

પૃથ્વીના પૃથ્વીના ફેટલાક ભાગમાં જમીનને ફેટલાક ભાગમાં પાણી જોવામાં આવે છે, તેથી પૃથ્વીના પૃથ્વીના પાણીને જમીન એવા બે ભાગ પડે છે.

જમીન ને પાણીના ભાગોના જુદા જુદા આકાર યાવ છે તે આકારો એળખવાને વાસ્તે તેનાં નામ પાડેલાં છે તે ભૂગોળની મુખ્ય સંજ્ઞાઓ કહેવાય છે. (સંજ્ઞા=પાડેલું નામ.)

ટેકરી—જમીન વધીને ઉંચી થઈ ગઈ હોય તેને ટેકરા કહે છે.

ડુંગરી—ઉંચા ટેકરાને ડુંગરી કે ધાર કહે છે.

ડુંગર—મોટી ડુંગરીને ડુંગર કહે છે.

પર્વત—ઉંચા ને ધણે સુધી વધેલા ડુંગરને પર્વત કહે છે.

તળેટી—ડુંગરના મૂળ આગળની જગાને તળેટી કહે છે.

ખીણ—નજીકમાં આવેલા બે ડુંગર વચ્ચેની નીચી જમીનને ખીણ કહે છે.

શિખર—ડુંગરની ટોચને શિખર કહે છે.

મેદાન—ડુંગર કે ટેકરા વચ્ચેની જગાને મેદાન કહે છે.

નદી—મીઠા પાણીનો પ્રવાહ હ'યી જગામાંથી નીકળી જતી જગા તરફ વહેતો હોય તેને નદી કહે છે.

વહેજો—નાની નદીને વહેજો કહે છે.

નદીનું મૂળ—જે જગાએથી નદી નીકળે છે તેને તેનું મૂળ કહે છે.

નદીનું મુખ—જે જગાએ નદી સમુદ્રને મળે છે તેને તેનું મુખ કહે છે.

તળાવ—પાણીના નાના ખાડાને તળાવ કહે છે.

સરોવર—મોટા તળાવને સરોવર કહે છે.

દરીઓ—ખારા પાણીના ધણા મોટા જગ્યાને દરીઓ, સાગર કે સમુદ્ર કહે છે.

મહાસાગર—ધણાજ મોટા દરીયાને મહાસાગર કહે છે.

દરીઆકિનારો—દરીઆનું પાણી જમીન પર જ્યાં સુધી આવેલું હોય તે હદને દરીઆકિનારો કહે છે.

કિનારાના આકાર—કિનારો ખાંચાવાળો હોય છે.

ભૂશિર—જમીનની અણી લાંબી ચઢને દરીઆમાં ગઇ હોય તેને ભૂશિર કહે છે. (ભૂશિર=જમીનનું માથું)

અખાત—સમુદ્રનો ફાટો લાંબો ચઢને જમીનમાં ધુસે છે તેને અખાત કહે છે.

ઉપસાગર—અખાત થકુ પડેલો થઇ જમીન તરફ ધણો વધી જાય તેને ઉપસાગર કહે છે.

દ્વીપ કે બેટ—જમીનના જે ભાગની ચારે તરફ પાણી ફરી વળેલું હોય તેને દ્વીપ કે બેટ કહે છે.

દ્વીપકલ્પ—જમીનના જે ભાગની ત્રણ તરફ પાણી ફરી વળેલું હોય તેને દ્વીપકલ્પ કહે છે. (દ્વીપ જેવો)

સામુદ્રધુની—પાણીનો સાંકડો નાનો ભાગ પાણીના બે મોટા ભાગને જોડતો હોય તેને સામુદ્રધુની કહે છે.

ખાડી—સામુદ્રધુની પણી પહોળી હોય તો તેને ખાડી કહે છે.

મંચોગી ભૂમિ—જમીનનો સાંકડો નાનો ભાગ જમીનના બે મોટા ભાગને જોડતો હોય તેને મંચોગી ભૂમિ કહે છે.

ઉત્તર વિભાગ

અને

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળ.

હોદ્દાઓ તમે તમારા નિદ્ધાની ભૂગોળ શિખ્યા તમારા નિદ્ધાની નજીકમાં બીજા પાંચ નિદ્ધા છે. તમારા નિદ્ધાના ઉપરી કલેક્ટર સાહેબ છે. તેમ બીજા નિદ્ધાના ઉપરી પણ કલેક્ટર સાહેબ છે. એમ છ નિદ્ધામાં છ કલેક્ટરો છે. તે બધા કલેક્ટરોના ઉપરી કમિશનર સાહેબ છે. તે અમદાવાદમાં રહે છે. છ નિદ્ધાનાં નામ નીચે મુજબ છે:— અમદાવાદ, ખેડા, પંચમહાલ, ભરૂચ, સુરત ને ધાણા. આ છ નિદ્ધામાં બ્રિટિશ સરકારનું રાજ્ય છે. તે બાકીના બુલંદ કહેવાય છે તેને તેના રાજા નામદાર પાંચમા જોઈએ છે. આ છ નિદ્ધાની પાડોશમાં કેટલોક

મુલક બીજા નાના દેશી રાજ્યોના છે. આ નાના દેશી રાજ્યોના ચાર જત્યા ઠરાવ્યા છે. તેમાંના દરેક જત્યા ઉપર દેખરેખ રાખનાર સરકાર તરફથી એક અમલદાર રહે છે તે પોલિટિકલ એજન્ટ કહેવાય છે. અને એ જત્યા એજન્ટ કહેવાય છે. ચાર એજન્ટનાં નામ નીચે મુજબ છે. પાલનપુર, મહીકાંઠા, રેવાકાંઠા ને સુરત આમાંની પહેલી બે એજન્ટ મોટી છે તેથી ત્યાં પોલિટિકલ એજન્ટ રહે છે. પરંતુ પછીની બે નાની હોવાથી ત્યાંના પોલિટિકલ એજન્ટનું કામ નજીકના જિલ્લાના કલેક્ટરો કરે છે.

કમિશનર સાહેબના તાબાના મુલકને વિભાગ કહે છે. આપણા વિભાગનું નામ ઉત્તરભાગ છે. ઉપર લખ્યા મુજબ ઉત્તરવિભાગમાં ૭ જિલ્લા ને ચાર એજન્ટો છે.

ઉત્તર વિભાગની પશ્ચિમે કાઠિયાવાડ નામે મોટી એજન્ટ છે પણ તે ઉત્તર વિભાગના કમિશનર સાહેબને તાબે નથી. ગાયકવાડ સરકારનો મુલક પણ ઉત્તર વિભાગમાં સેગમેન્ટ થઈ ગયો છે તે પણ કમિશનર સાહેબને તાબે નથી.

થાણા જિલ્લા સિવાયનો આખો ઉત્તર વિભાગ, કાઠિયાવાડ એજન્ટ અને ગાયકવાડનો મુલક એટલું મળીને એક આખો પ્રાંત થઈ શકે છે. તે ગુજરાત કહેવાય છે.

ગુજરાત પ્રાંત

ગુર્જર નામના લોકો પરથી આપણા મુલકનું નામ ગુર્જરાટ પડેલું હતું તે પરથી ગુજરાત કહેવાય છે.

સીમા—ઉત્તરે, રજપુતાના પૂર્વે, માળવા ને ખાનદેશ.

દક્ષિણે, મહારાષ્ટ્ર ને અરબી સમુદ્ર, પશ્ચિમે, અરબીસમુદ્ર, કચ્છનો અખાત ને કચ્છનું રણ. (રેતીની ખનેલી જમીન રણ કહેવાય છે.)

વિસ્તાર—આખા ગુજરાતનું *ક્ષેત્રફળ ૬૦૦૦૦ + ચોરસ માઈલ છે એટલે અમદાવાદ જિલ્લાથી પંદર ગણો મોટો છે

કુદરતી વિભાગ—(૧) કાઠિયાવાડ ને (૨) શુદ્ધ ગુજરાત.

જમીનનો ઢાળ—શુદ્ધ ગુજરાતનો ભાગ પૂર્વ તરફ ઢાંચો ને પશ્ચિમ તરફ ઢળતો છે. કાઠિયાવાડનો મધ્ય ભાગ ઢાંચો છે ને ચારે તરફ ઢળતો છે.

પહાડો—આરાસુર, પાવાગઢ, ગીરનાર ને શેત્રુંગે.

કુંગર—રાજપીપળાના ને પારનેરાનો.

નદીઓ—નર્મદા કે રેવાજી, તાપી, મહી, સાબરમતી, ખનાભ, સરસ્વતી ને બાદર આ સિવાય નાની નદીઓ ઘણી છે.

જંગલ—ગીરનું. સમુદ્ર—અરબી.

રણ—કચ્છનું. ભૂશિર—જગતપોઈટ.

અખાત—કચ્છનો ને ખંભાતનો.

ખેટ—શંખોદ્ધાર, દીવ ને પીરમ.

વરસાદ—સુરતજિલ્લામાં ને ગીરના જંગલમાં વધારે પણ હિતરમાં રણ પાસેની જમીનમાં ઓછો.

* ક્ષેત્રફળ એટલે સપાટીનું (તળીયાનું) માપ.

+ ૧ માઈલ લાંબી ને ૧ માઈલ પહોળી જગા તે ૧ ચો. મા.

હવા—તંદુરસ્તીવાળી. માત્ર જંગલની હવા ભેજવાળી છે.

વનસ્પતિ—સાગ, સીસમ, ખેર, મહુડાંનાં ઝાડ, વાંસ, આંબા, આમલી, પીપળા, વડ, લીમડા, રાયણુ, ગુદા, ખાખરા, નાળિયેરી, અમ્બુરી, વગેરે.

જનાવરો—ઊંટ, ઘેડાં, ગધેડાં, પાડાં, યજદ, ભેંસ, ગાય, વગેરે ગ્રામ્ય જનાવરો, સર્વ સ્થળે નજરે પડે છે. સિંહ, વાઘ, દીપડા, રીંછ, વાંદરાં, હરણુ, સાબર, વગેરે જંગલી જનાવરો જંગલમાં નજરે પડે છે. સિંહ ફક્ત ગીરના જંગલમાં જ છે. પક્ષીઓમાં મોર, પોપટ, ચકલી, કાગડા, કબુતર, વગેરે જેવામાં આવે છે. ઝેરી જનાવરોમાં સાપ, વાંછી વગેરે જેવામાં આવે છે.

વસ્તી—લગભગ ૯૨ લાખ માણસની.

ધર્મો—હિંદુ, મુસલમાન, જૈન, પારસી ને ખ્રિસ્તી.

જાત્રાનાં સ્થળ—હિંદુનાં—ડાકાર, દારકા, સિદ્ધપુર, કર્નાળા, અંબાળ, બહુચરાળ, વગેરે.

જૈનનાં—શત્રુંગે ને ગિરનાર.

પારસીનાં—ઉદવાડ.

લોકોનાં લક્ષણ—ઠાઠિઆવાડી—શરીરે મજબુત, તીખા, શોખીન, શાણુ ને ખોલવામાં મીઠા.

અમદાવાદી—ઉઘોગી, કરકસરીઆ, વિવેકી ને પરગણુ,

મુરતી—શોખીન, નાળુક, વિચિક્ષણુ ને સુંદર.

ધંધા—ખેતી, વેપાર, કારીગરી, મજૂરી ને તોઠરી.

પેઢાશ—ખેતીની—જુદી જુદી જાતનાં અનાજ, ૩, ને તેલીબીયાં.

ખનીજ--પથર, લોહું, અકીક, સીસું ને મીઠું.

હુન્નરી—સુતરાઉ ને રેશમી કાપડ, વાસણો ને સાબુ.

વેપાર—નિકાસ—સુતર, સુતરાઉને રેશમી કાપડ, તેલીબીયાં અનાજ ને ર.

આયાત—સોનું, રૂપું, લોહું, સાંચાકામ, કાપડ, ખાંડ, કાચ, દવા, દેરાસીન, રંગો વગેરે.

વેપારના માર્ગો—(૧) રેલવે, (૨) પાણીને કાચી સડકા. (૩) દરીઓ ને નદીના માર્ગ.

રેલવે—(૧) બોમ્બે, જરોડા એન્ડ સંદ્રેશ ઇન્ડિયા રેલવે. (૨) રજપુતાના માળવા રેલવે (૩) ટાપડીવેલી રેલવે. (૪) કાઠિ-આવાડ સ્ટેટ રેલવે. (૫) ગાયકવાડ સ્ટેટ રેલવે.

ખંદરો—વલસાડ, સુરત, બરુચ, ખંભાત, ધોલેરા, બાવનગર, મહુવા, જફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, પોરબંદર, દ્વારકા ને બેડી.

રાજ્યપદ્ધતિ—ગુજરાતમાં ચાર પ્રકારનું રાજ્ય છે. (૧) અંગ્રેજી ખાલસા મુલક. (૨) નાનાં દેશી રાજ્યો (૩) ગાયકવાડ સરકારનું મોટું દેશી રાજ્ય (૪) પરદેશીરાજ્ય ખાલસા મુલકના જિલ્લા પાડી સરકારે કલેક્ટર નીમ્યા છે. નાના દેશી રાજ્યોના સમુહ કરાવી તેમના પર પોલિટિકલ એજન્ટ રાખ્યા છે. આવા સમુહને એજન્સિ કહે છે.

ગાયકવાડના મોટા દેશી રાજ્યમાં અંગ્રેજી લાલ સંભાળવા રે-સિડેન્ટ રહે છે.

પરદેશી રાજ્ય પોર્ટુગીઝ લોકોનું છે તે પોર્ટુગીઝ દેશના છે. તે અંગ્રેજ સરકારનું મિત્રરાજ્ય છે તેમાં સરકાર તરફથી એલચી (વકીલ) રહે છે.

ગુજરાતના રાજકીય વિભાગો.

જિલ્લા	(૧) અમદાવાદ જિલ્લો.	અમદાવાદ.
	(૨) ખેડા જિલ્લો.	ખેડા.
	(૩) પંચમહાલ જિલ્લો.	ગોધરા.
	(૪) ભરૂચ જિલ્લો.	ભરૂચ.
	(૫) સુરત જિલ્લો.	સુરત.
એજન્સિ	(૬) કાઠિયાવાડ એજન્સિ.	રાજકોટ.
	(૭) પાલનપુર એજન્સિ.	પાલનપુર.
	(૮) મદ્દીકાંઠા એજન્સિ.	સાદરા.
	(૯) રેવાકાંઠા એજન્સિ નાદોદ, ખારીઆ, લુણાવાડા, છોટાઉદેપુર, સુંથ ને વાડાસિનોર.	
	(૧૦) સુરત એજન્સિ—વાંસદા, ધરમપુર, સચીન ને ડાંગ.	
સંસ્થાન	(૧૧) ખંભાત સંસ્થાન.	ખંભાત.
	(૧૨) ગાયકવાડી મુલક.	વડોદરા.
પરદેશી રાજ્ય	(૧૩) પોર્ટુગીઝનો મુલક.	દીવને દમણ.

અમદાવાદ જિલ્લો.

જમીન—સપાટ ને કળકુપ.

નદીઓ—સાબરમતી, હાથમતી, વાતક ને સુહભાદર.

સરોવર—નળ—તે ખાડું છે.

તાલુકા—દરકોઇ, વીરમગામ, પ્રાંતીજ, ધોળકા ને ધંધુકા.

પેટા તાલુકા—મોડાસા, સાણંદ ને ધોવા.

જાણવાલાયક સ્થળો—અમદાવાદ (૨૧ લાખ) તે ગુજરાતમાં સૌથી મોટું શહેર છે. તેમાં ઘણો વેપાર થાય છે. કાપડ વણવાની આશરે ૫૦ મીલો છે. અહીં કસબ, રેશમ ને સુતરનું કામ સાંચું થાય છે. આ શહેર ઈ. સ. ૧૪૧૨ માં સુલતાન અહમદશાહે વસાવ્યું છે. ત્યારથી તે ગુજરાતની રાજધાની છે, તેનું ખીજું નામ રાજનગર છે. અહીં જુના વખતનાં ઐતિહાસિક યાત્રાસ્થળો છે તે પૈકી જુમામસીદ, શાહઆલમનો રોજ, કાંકરીઉં તળાવ, શાહીબાગ વગેરે મુખ્ય છે. પ્રાંતીજ ત્યાં સાચું બને છે. વીરમગામ મોટું જંકશન છે ત્યાં મુન્સર તળાવ છે. ખારંગોડા ત્યાં વડાગરૂં મીઠું થાય છે. ધોળકા ત્યાં સુકું ને દાડમ સારાં થાય છે, ત્યાં મલાવ તળાવ છે. ધંધુકા તેની આજુબાજુનો ભાગ ભાલ કહેવાય છે ભાલ ધઉં ને કપાસ માટે પ્રખ્યાત છે. ધોલેરા બહાર છે. પૌઠા ત્યાં મેળો ભરાય છે. કાસીંદ્રા ત્યાં ગોળ વખાણાય છે. આ સિવાય સાણંદ, પાટડી, રાણપુર ને ધોવા ખીજાં સ્થળો છે.

ખેડા જિલ્લો.

જમીન—સપાટ ને ફળદ્રુપ.

નદીઓ—મહી, મેશ્વો, વાતક ને શેઠી.

તાલુકા—કપડવણજ, ઠાસરા, નડિઆદ, મેમદાવાદ, માતર, આણંદ ને બોરસદ.

જાણવા લાયક સ્થળો—ખેડા જિલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે. મેમઠાવાદ ત્યાં ભમરીઓ કુવો જેવા જેવા છે. કપડવણું ત્યાં કાચ ને સાથુ બને છે. લસુંદ્રા ત્યાં ઉનાપાણીના કુંડ છે. ઠાકોર તેમાં રણુછોડછનું મંદિર છે. નડીઆદ ખેડા જિલ્લામાં મોટું શહેર છે. વડતાલ સ્વામીનારાયણનું ધામ છે. આણંદ રેલવે જંકશન છે. માતર, ઉમરેઠ ને મહુધા ખીજાં ગામો છે.

પંચમહાલ જિલ્લો.

પાંચ મહાલ ઉપરથી આ જિલ્લો પંચમહાલ કહેવાય છે.

જમીન—કુંગરા ને જંગલોવાળી.

પેદાશ—મહુડાં, મકાઈ ને ઇમારતી લાકડાં.

લોકો—બીજા ને નામકડા વિશેષ છે.

કુંગર—પાવાગઢ તેના પર કાળકા માતાનું સ્થાનક છે.

નદી—મહી.

તાલુકા—ગોધરા, કામોલ ને હાલોદ

પેદા તાલુકા—હાલોલ ને અલોદ.

જાણવા લાયક સ્થળો—ગોધરા જિલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે. હાલોદ ઓરંગજેય બાદશાહની જન્મભૂમિ છે. ચાંપાનેર વનરાજના પ્રધાન ચાંપાએ વસાવ્યું છે.

લક્ષ્ય જિલ્લો.

જમીન—કાળી ને ઘણી ફળદ્રુપ.

પેદાશ—૩ ધણી, સિવાય ખીજું અનાજ.

નદીઓ—નર્મદા, હાદર, મહી ને કીમ.

તાલુકા—લક્ષ્ય, અંકલેશ્વર, વાગરા, આમોદ ને જંજુસર.

પેદા તાલુકા—હાલોદ.

જાણવા લાયક સ્થળો—અરચ તે નર્મદાને કિનારે છે. જુના વખતમાં તે બારે નામીયું બંદર હતું. અરચ પાસેનો નર્મદા નદીનો પૂત્ર જેવા જેવો છે. શુકલતીર્થ જાત્રાનું ધામ છે તેની નજીક નર્મદાના બેટમાં કબીર વડ જેવા જેવો છે. આમોદ ત્યાં ચપ્પુ બને છે. અંકલેશ્વર જંકશન છે. હાંસોટ ત્યાંના હાંસોટી ધર્મ વખણાય છે. ભાડભુત જાત્રાનું ધામ છે.

મુરત જિલ્લો.

જમીન—સપાટ ને ફળદ્રુપ.

પેદાશ—ડાંગર, ફળો, શાકભાજી ને અનાજ.

ડાંગર—પારનેરા.

નદીઓ—તાપી, દીમ, મીંટાળા, પૂર્ણા, અંખીકા, ઔરંગાપાર, કોશક ને દમણગંગા.

તાલુકા—ઓરપાડ, ચોર્માશી, જલાલપોર, વલસાડ, પારડી, માંડવી, ખાસ્કોલી ને ચીખલી.

જાણવા લાયક સ્થળો—મુરત (સવા સાખ) જિલ્લાનું મુખ્ય શહેર તાપીના કિનારા પર આવેલું છે. તે જુના વખતમાં મોટું બંદર હતું. હાલ ત્યાં માત્ર નાનાં વહાણો આવે છે. તોપણ તે મુજરાતમાં ખીજા નંબરનું શહેર છે. તે શહેર રેશમી ને કાશ્મી કાપડ માટે હજુ પણ પ્રખ્યાત છે. ત્યાંની બસ્તી ને સુત્રફણી ખાસ પ્રસિદ્ધ છે. વલસાડ બંદર છે. ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. તીથલ હવા ખાવાનું સ્થળ છે. હજીરા તાપીને કિનારે હવા ખાવાનું સ્થળ છે. (હજીરા એટલે) કબર ઉઠવાડા પારસીનું જાત્રાનું ધામ છે. બહુધાન ત્યાં બાર વરસે જાત્રા ભરાય છે.

દેશી રાજ્યો.

ગુજરાતમાં ત્રણ પ્રકારનાં દેશી રાજ્યો છે. કેટલાંક દેશી રાજ્યો ઉત્તર વિભાગના કમિશનર સાહેબની દેખરેખ નીચે છે. કાઠિયાવાડની મોટી એજન્સિ મુંબઈના ગવર્નર સાહેબ તરફથી નિમાએલા અમલદાર એજન્ટ દ્વારા ગવર્નરની દેખરેખ નીચે છે. તેને કમિશનર સાહેબ સાથે કંઈ સંબંધ નથી. ત્રીજા પ્રકારનું દેશી રાજ્ય ગાયકવાડી રાજ્ય છે. તે હિંદના સૌથી વડા અધિકારી વાઘ-શેરાય સાહેબની દેખરેખ નીચે છે. તે તેમના તરફથી વડાદરામાં રેસિડેન્ટ રહે છે.

કમિશનર સાહેબની દેખરેખ નીચેનાં ગુજરાતનાં દેશીરાજ્યો

(૧) પાલણપુર એજન્સિ, (૨) મહીકાંડા એજન્સિ, (૩) રેવા-કાંડા એજન્સિ (૪) સુરત એજન્સિ, (૫) ખંભાત સંસ્થાન.

પાલનપુર એજન્સિ.

જમીન—રેતાળ ને ઓછી ફળદ્રુપ

નદીઓ—ખનાસ ને સરસ્વતી

+ સંસ્થાનો—પાલનપુર, રાધનપુર, થરાદ, કાંકરેજ ને વાવ

જાણવાલાયક સ્થળો—પાલનપુર ત્યાંના રાજકર્તા બાપી મુસલમાન છે ને હવાન કહેવાય છે. હીસા તે પાલનપુરના નવાખનું

* રેસિડેન્ટ—મોટાં દેશી રાજ્યોમાં સરકાર તરફથી રહેતો અમલદાર.

+ સંસ્થાન—એક દેશી રાજના તાબાનો મુલક તે સંસ્થાન કહેવાય છે.

ગામ છે ત્યાં અંગ્રેજી લશ્કરની હાવણી છે. રાધનપુર રાજકર્તા મુસલમાન છે તે નવાબ કહેવાય છે. ત્યાં સુરોખાર ધણો થાય છે. મુંજપુર વેપારનું સ્થળ છે.

મહીકાંઠા એજન્સિ.

જમીન—કુંગરાળ ને જંગલવાળી.

લોકો—ધણો ભાગ બીજા લોકોનો.

કુંગર—આરાસુર તેના પર અંબાલવાનીનું દહેરું છે.

નદીઓ—સાગરમતી, હાથમતી, વાતક ને સરસ્વતી.

સંસ્થાનો—ઈડર, કાંતા, માલપુર, મોહનપુર, માણુમા ને આંબલીઆરા.

ભાણુવા લાયક સ્થળો—ઈડર આ એજન્સિમાં મોટું શહેર છે, અમનગર ત્યાંથી પથર નીકળે છે. કાંતા આરસ પથર માટે પ્રસિદ્ધ છે. સાદરા સાગરમતીને કાંઠે પોલિટિકલ એજન્ટનું મથક છે. કુંભારીઆ નાનું ગામ છે ત્યાં જોનોનાં સુંદર દહેરાં છે તે દેલવાડા કહેવાય છે, પેથાપુર ત્યાંની સાદરાની બાંધણી વખણાય છે.

રેવાકાંઠા એજન્સિ.

રેવા (નર્મદા) નદીપરથી આ એજન્સિનું નામ પડેલું છે.

જમીન—કુંગરા ને જંગલવાળી.

પેદારા—મહુડા, સાગ ને તેલી બીજાં.

લોકો—મોટે ભાગે બીજા લોકો છે.

કુંગર—રાજપીપળાના.

નદીઓ—નર્મદા ને મહી.

સંસ્થાનો—રાજપીપળા, છોટાઉદેપુર ને ગારીઆ, હુણાવાડા, સુથ અને વાડાશિનોર.

ઝાણવાડાયાક સ્થળો—નાંદોદ નર્મદાને કિનારે રાજપીપળા સંસ્થાનનું રાજધાનીનું શહે છે. છોટાઉદેપુર ને ગારીઆ જંગલ વાળો પ્રદેશ છે. વાડાશિનોર—ત્યાંના નવાબ આખી કુટુંબના છે. હુણાવાડા ને સુથ નાનાં ગામો છે.

સુરત એજન્સિ.

જમીન—ડુંગરા ને જંગલોવાળી.

પેદાશ—ડાંગર, ઈમારતી લાકડાં ને અનાજ.

નદીઓ—અંબીકા, ઔરંગા, પાર, કોલક ને દમણગંગા.

સંસ્થાન—વાંસદા, ધરમપુર, સચીન ને ડાંગ.

ઝાણવાડાયાક સ્થળો—સચીન ત્યાંના રાજકર્તા નવાબ કહેવાય છે, હુમસ તે સચીન સંસ્થાનના તામાનું ગામ છે ને હવા ખાવાનું સ્થળ છે. ધરમપુર તે જુના વખતમાં રામનગર કહેવાતું. વાંસદા લાથી ૬ માઇલ દૂર ઉનાઈ નામનો ઉના પાણીનો કુંડ છે. ડાંગનું રાજ્ય ત્યાંનો રાજા બીલ છે.

ખંભાત સંસ્થાન.

જમીન—સપાટ, રેતાળ ને ખારવાળી.

નદી—મહી.

શહેર—ખંભાત તેનું જૂનું નામ સ્તંભાવતી હતું. જૂના વખતમાં તે ઘણું માતખર નગર હતું. પરંતુ દરીઓ ખસી જવાથી વેપાર પડી ભાગ્યો છે. ત્યાં અકીકના પથરમાંથી બઠન ને એરિંગ સારાં બને છે.

ગાયકવાડી રાજ્ય.

આ રાજ્યે ગુજરાતના ૭ મા ભાગની જમીન રોકી છે તેમાં ૨૦ લાખ માણસો વસે છે તેના ૪ પ્રાંત પાડેલા છે, (૧) વડોદરા પ્રાંત, (૨) કડીપ્રાંત. (૩) નવસારી પ્રાંત (૪) અમરેલી પ્રાંત.

વડોદરાપ્રાંત—એમાં આવેલું વડોદરા રાજધાનીનું નગર છે તેમાં ૧ લાખ કરતાં વિશેષ વસ્તી છે. લક્ષ્મીવિલાસ પેલેસ, નજર-ખાગ, વગેરે જોવાલાયક છે. ડભોઇ ત્યાં જુનો કિલ્લો છે. કર્નાળી જત્રાનું ધામ છે. પેટલાદ, સોજત્રા, વસો ને પાદરા દેશી કાપડ માટે પ્રખ્યાત છે.

કડીપ્રાંત—પાટણ તે ૧૪૧૨ સુધી ગુજરાતની રાજધાની હતું તે વનરાજ ચાવડાએ ૭૪૬ માં વસાવ્યું હતું. ત્યાંનાં પટ્ટણાં ને માટીનાં વાસણુ વખણાય છે. સિદ્ધપુર જત્રાનું સ્થળ છે તેનું જૂનું નામ શ્રીસ્થળ હતું. વીસનગર હળદર વખણાય છે. કડી ત્યાંના ખજાદ વખણાય છે. બહુચરાજી બહુચર માતાનાં સ્થાન માટે પ્રખ્યાત છે. ઉંઝા કડવા કણબીની કુળદેવીનું સ્થાનક છે. મેસાણા મોટું જંકશન છે. આંતરસુખા ત્યાં લોહાનું કામ સારું થાય છે.

નવસારીપ્રાંત—નવસારી તેમાં પારસીની વસ્તી વિશેષ છે. ગણદેવી ત્યાંના ગોળ વખણાય છે. સોનગઢ ગાયકવાડ સરકારની જૂની રાજધાની ધાસની પેદાશ માટે પ્રસિદ્ધ છે.

અમરેલીપ્રાંત—અમરેલી ત્યાં દેશીકાપડ સારું બને છે. ધારી ત્યાં તરવારનાં મ્યાન બને છે. કોડીનાર ઘીના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે. દારકાને રાખોદાર જત્રાનાં ધામ છે. કામનગરને રીઆનગર ખીજાં ગામે છે.

ગાયકવાડી રાજ્ય પદ્ધતિ—અંગ્રેજી રાજ્યના જેવી ધણી ખરી ગોઠવણ છે માત્ર નામ ફેર હોય છે. તાલુકાનો ઉપરી વહીવટ-દાર. પ્રાંતનો ઉપરી મુખો, સુબાનો ઉપરી સરમુખો, તેનો ઉપરી દિવાન ને દિવાનના ઉપરી તરીકે ગાયકવાડ મહારાજ હોય છે.

કાઠિઆવાડ એજન્સિ.

એનું જૂનું નામ સૌરાષ્ટ્ર હતું પછી કાઠી રજપુતો પરથી તેનું નામ કાઠિઆવાડ પડ્યું છે. કાઠિઆવાડમાં ગાયકવાડના મુલક સિવાય ૧૯૩ નાનાં દેશીરાજ્યો આવેલાં છે. તેમાંનાં જુનાગઢ, જામનગર, ભાવનગર, પોરબંદર ધ્રાંગધ્રા, મોરબી, ગોંડલ ને જાફરાબાદ એટલા પહેલા વર્ગનાં છે અને વાંકાનેર, પાલિતાણા, ધોળ, લીમડી, વઢવાણ ને રાજકોટ એટલા બીજા વર્ગનાં છે. બાકીનાં નાનાં છે. અહીં રાજ્યોની દેખરેખ માટે ગવર્નર સાહેબનો એજન્ટ રાજકોટમાં રહે છે. તે એજન્ટ દુ. ૫ ગવર્નર કહેવાય છે. સગવડતા ખાતર કાઠિઆવાડ એજન્સિના ૪ પ્રાંત કરેલા છે તે દરેકના ઉપર પોલિટિકલ એજન્ટ રાખેલા છે.

પ્રાંતનાં નામ	પોલિટિકલ એજન્ટનો મુકામ
૧ હાલાર	રાજકોટ
૨ સોરઠ	જેતલસર કેમ્પ
૩ ગોહિલવાડ	સોનગઢ
૪ ઝાલાવાડ	વઢવાણ કેમ્પ

કાઠિઆવાડમાં વરસાદ બહુ પડ્યો નથી ને નદીઓ નાની છે તેથી ચોમાસા સિવાય અહીં વખત-મુલક મુકા લાગે છે ને તાપ બહુ પડે છે. વરસી ૨૫ ઇંચની છે.

પર્વતો—ગીર, ગીરનાર, શેત્રુંજી, ખડો ને ચોટીલાના કુંગરા.

નદીઓ—ભાદર, શેત્રુંજી, ઓઝન, ઉમેણ, આજી, ઉડ, મચ્છુ
વઢવાણનો ભોગાવો, લીમડીનો ભોગાવો, સુકભાદર ને કાળુભાદર.

ખેટ—શંખોદાર, દીવ ને પીરમ.

રણુ—કચ્છનું. અખાત—કચ્છનો ખંભાતનો.

ખંદરો—દ્વારકા, પોરખંદર, વેળાવળ દીવ, બહરાબાદ, મહુવા
ભાવનગર. ભૂશિર—જગતપોંછટ.

તળાવો—રાજકોટ, ગોંડળ, ભાવનગર વગેરે સ્થળે નાનાં
તળાવો છે.

રેલવે—ભાવનગર સ્ટેટ રેલવે, ગોંડળ સ્ટેટ રેલવે, પોરખંદર
સ્ટેટ રેલવે, જુનાગઢ સ્ટેટ રેલવે, જામનગર સ્ટેટ રેલવે ને મોરબી
રેલવે.

હાલાર પ્રાંત.

હાલાજી જડેજના નામ પરથી હાલાર નામ પડ્યું છે.

પર્વત—ખડો તેમાં વાંસ પુષ્કળ થાય છે.

નદીઓ—મચ્છુ, આજી ને ઉડ.

સંસ્થાનો—નવાનગર, મોરબી, ગોંડળ, ધ્રોળ, રાજકોટ, વાં-
કાનેર, વીરપુર, માળીઆ ને કોટકા સાંગાણી.

જાણવા લાયક સ્થળો—નવાનગર ત્યાંના રાજકર્તા જામ-
સાહેબ કહેવાય છે. ત્યાં કંકુ, બાંદણી ને રેશમી કાપડ બને છે.
મોરબી તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બને છે. રાજકોટ કાઠિયાવાડ

એન્જિનિયર મુખ્ય શહેર છે ત્યાં રાજકુમાર કોલેજ ને સંગ્રહસ્થાન જેવા લાયક છે. વીરપુર જલા ભક્તની જગા માટે પ્રસિદ્ધ છે. ખંભાળીયા, કાલાવડ, જોડીયા, બાલાચડી, ધોરાજી, ઉપલેટા, લાખા-વદર, સરધાર, કુવાડવા, વવાણીયા, વગેરે બીજાં ગામો છે.

+સરકારી થાણાં—રાજકોટ, માળીયા, વ્રાહ્મ, લોધીકા ને મૂળીલા,

સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંત.

સૌરાષ્ટ્ર ઉપરથી સૌરાષ્ટ્ર નામ પડેલું છે.

પર્વત—ગીરનાર, ગીર ને બેડો.

નદીઓ—ભાદર, ઉબેણુ ને ઓઝત.

જાત્રાનાં સ્થળ—તુલશીસ્થામ ને પ્રભાસપાટણ.

સંસ્થાનો—જુનાગઢ, પોરબંદર, બકરાબાદ, ખાંડવા, જેતપુર ને બગસરા.

જાણવાલાયક સ્થળો—જુનાગઢ કાઠિયાવાડમાં પહેલા નંબરનું રાજ્ય છે. ત્યાં જુના વખતનો કિલ્લો વગેરે જેવાલાયક છે. પોરબંદર તેનું જૂનું નામ સુદામાપુરી હતું. બકરાબાદ રાજકર્તા હજસી મુસલમાન છે. જેતપુર રાજકર્તા કાઠી રજપુતો છે. બગસરા ત્યાં દેશી કાપડ સાંઈ બને છે. વેરાવળ, કુતીઆણા, વણથલી, માધ-વપુર, માણાવદર વગેરે બીજાં ગામ છે.

સરકારી થાણાં—જેતલસર, લાખાપાદર ને ડેડાણ.

*સરકારી થાણાં—નાના જગીરદારોની જગીર પર ન્યાય ને પોલિસ ખાતામાં સરકારની સત્તા રાખી છે. તેવાં સ્થળ થાણાં કહેવાય છે.

ગોહિલવાડ.

ગોહિલ રજપુતો પરથી ગોહિલવાડ નામ પડ્યું છે.

પર્વત—શેત્રુંજી તેના પર જૈન લોદ્ધાનાં સુંદર દહેરાં છે.

નદીઓ—ધેત્રો, કાળુભાર ને શેત્રુંજી.

સંસ્થાનો—ભાવનગર, ખાલિતાણા, વળા, જસદણ ને લાડી.

જાણુવા લાયક સ્થળો—ભાવનગર તે વસ્તીને વેપારમાં કાઠિયાવાડમાં પહેલા નંબરનું શહેર છે. તેનું બંદર સારું છે; શિહોર, મહુવા, કુંડલા, તળાખ, ગઢડા. વગેરે ભાવનગર સંસ્થાનનાં મોટાં ગામો છે. શિહોર તાંબા પિત્તળના સામાન માટે ને કુંડલા લોઢાના સામાન માટે પ્રસિદ્ધ છે.

સરકારી થાણાં—સોનગઢ, ચોક, દાકા ને બાબરા.

ઝાલાવાડ પ્રાંત.

ઝાલા રજપુતોના નામ પરથી ઝાલાવાડ નામ પડ્યું છે.

પર્વત—ચોટીલો.

નદીઓ—વઢવાણનો ભોગાવો, લીમડીનો ભોગાવો ને સુકભાદર.

સંસ્થાનો—ધ્રાંગધ્રા, લીંબડી, વઢવાણ, લખતર, સાયલા, સુડા, પાટડી, બજણા ને મૂળી.

જાણુવા લાયક સ્થળો—ધ્રાંગધ્રા ત્યાં ધંટીનો પથર નીકળે છે. લીમડી—સુડી સારી બને છે. વઢવાણ સાથુ માટે પ્રખ્યાત

છે. વઢવાણ કેમ્પ મોટું જંકશન છે. થાન પેંડા ને માટીનાં કામ વખણાય છે. સાયલા લાલા લક્તને લીધે પ્રસિદ્ધ છે.

સરકારી થાણાં—વઢવાણ કેમ્પ, ચોટિલા, ભોઇકા, દસાડા ચીડલગઢ ને પાળિઆદ.

પરદેશી રાજ્ય.

પોર્ટુગીઝનો મુલક—દીવ ને દમણ તે ઉપરાંત થાણા છ-દસામા નગરદેવી નામનો તાલુકો છે.

થાણા જિલ્લો.

આ જિલ્લો ગુજરાતમાં ગણાતો નથી. પરંતુ ઉત્તર વિભાગમાં ગણાય છે તેથી તેનું પર્યાન અત્રે આપ્યું છે.

ખેટ—સાબી ને વસાઇ.

પર્વત—પશ્ચિમધાટ.

મુખ્ય શહેરો—થાણા, વાંદરા, વસઇ ને કલ્યાણ વસાઇનાં પાન, શેરડી ને કેળાં વખણાય છે.

હકીકત—લાપા મરેડી બોલાય છે. વરસાદ બહુ પડે છે. ડાંગર બહુ પાકે છે, કેતેરીની યુક્ત બેવા જેવા છે.

નકશામાં પુછવાનાં સ્થળો.

અંકલેશ્વર
 અમદાવાદ
 અમનગર
 આણંદ
 આમોદ
 આજી
 આણુ
 આરાસુર
 ઇડર
 ઉમરેઠ
 ઓરપાડ
 ફડી
 કપડવણજ
 કાલોલ
 ક્રીમ
 ખંભાત
 ખારાધોડા
 ખેડા
 ગજુદેવી
 ગિરનાર
 ગીર
 ગોધરા
 ગોડળ
 થોથા

ચાણોદ
 ચાંપાનેર
 ચોટિલા
 જલારપુર
 જામરાબાદ
 જુનાગઢ
 જેતપુર
 ઝાલાવાડ
 ઝીંજુવાડા
 ઝમોઈ
 ઝાકોર
 ડીસા
 દુમસ
 દાદર
 તાપી
 તુળસીસ્થામ
 દારકા
 દાહોદ
 દાંતા
 ધરમપુર
 ધ્રાંગધ્રા
 ઘોરાજી
 ઘોલેરા
 ધ્રોળ

ધોળકા
 નડિયાદ
 નવસારી
 નવાનગર
 નાદોદ
 પ્રાંતિજ
 પાલિતાણા
 પાલનપુર
 પાટણ
 પાવાગઢ
 પોરબંદર
 ખનાસ
 ખર્ડો
 ભરૂચ
 ભાદર
 ભાવનગર
 મહી
 મહેમદવાદ
 મચ્છુ
 માંડવી
 રાજકોટ
 રાધનપુર
 રાજપીપળા
 રેવાજી

લાડી
 લુણાવાડા
 વઢવાણ
 વડોદરા
 વલસાડ
 વાડાશિનોર
 વાંકાનેર
 વીસનગર
 વીરમગામ
 વેરાવળ
 શેઠી
 શેત્રુંજી
 શેત્રુંજી
 સરસ્વતી
 સચીન
 સાળરમતી
 સાદરા
 સિદ્ધપુર
 સુરત
 સુધ
 હાથમતી
 હાસોદ
 હાલોલ
 હાલાર

પદાર્થપાઠ સાર.

પાઠ ૧ લો. પાણી ને તેના ઉપયોગ.

પાણી:—તે આપણા જીવનને માટે ધણેજ જરૂરનો પદાર્થ છે. તે પીવાના, નાહવાના, ધોવાના ને બીજા ઘણા કામમાં આવે છે. પાણી ન હોય તો આપણે મરી જઈએ.

પાણીનું મોટું મુળ:—વરસાદ.

વરસાદ:—આકાશમાંથી ફેરાંરૂપે પડતું પાણી વરસાદ કહેવાય છે.

આકાશમાંથી વરસાદ પડવાનું કારણ:—સૂર્યનાં કિરણો પડે પૃથ્વી પરના મહાસાગરો, તળાવો, નદીઓ, વગેરેનું પાણી ગરમ થઈને વસળ રૂપે આકાશમાં ચઢે છે, ત્યાં તેનાં વાદળો બનીાય છે. તે વાદળો ઠંડા પડે છે, એટલે વરાળનાં ટીપાં બનીઈ ફેરાં રૂપે નીચે પડે છે તેનું નામ વરસાદ.

વરસાદ સિવાય આકાશમાંથી બીજી રીતે પડતું પાણી:—વરસાદ સિવાય આકાશમાંથી ડરા, દિગ, ઝાકળ, વગેરે રૂપે પણ પાણી પડે છે.

ડરા:—ઢાઢ ઢાઢ વખતે વરસાદના ફેરાં વાદળોમાંથી પડતાં ઢરી જઈ અહીં કઠણ બને છે, ને કાંકરા માફક નીચે પડે છે, તેને આપણે ઢરા કહીએ છીએ.

દિગ:—ઢંડા મુલકમાં ધણીવાર એવું બને છે, કે વરસાદ ઢસની માફક એકઢમ ધટ બને કઠણ થવાને બદલે ધીમે ધીમે બ.

ધાતો જાય છે. તે પુરેપુરો ક્ષણ થતા પહેલાં તેની રૂ જોઈ શકેદ અને પોચી કરચો નીચે પડે છે; ત્યારે હિમ પડ્યું કહેવાય છે.

ઝાકળ:-કોઈ કોઈ વાર વરાળ ઠરી જઈ તેનાં પાણીનાં ટીપાં અંધાઈ ઘાસ કે ઝાડનાં પાંદડાં પર જોવામાં આવે છે તેને ઝાકળ કહે છે.

પાણીનાં જીદાં જીદાં રૂપ-વરાળ, પાણી ને બરફ.

વરાળ:-ગરમીથી પાણીની બાફ થઈ હવામાં ઉડી જાય છે તેનું નામ વરાળ.

બરફ:-ધણી ઠંડીથી પાણી અંધાઈને ધણુંજ ઠંડુ તથા સખત બને છે તેનું નામ બરફ.

જમીનપર પડેલા વરસાદના પાણીનું શું થાય છે ?—

૧. કેટલુંક પાણી જમીન પર વહી, નદીમાં થઈ દરીઆમાં જાય છે.

૨. કેટલુંક પાણી જમીનની અંદર ઉતરી જઈ માલે વહે છે ને જમીન ખોદતાં ઝરણુ રૂપે બહાર નીકળે છે.

૩. કેટલુંક પાણી વરાળ થઈને પાણું ઉંચે ચઢી જાય છે.

વરસાદના પાણીથી જમીનના પૃષ્ઠ પર થતા પ્રેરકાર—

૧. રસ્તા ને ખેતરો ખોદાય છે ને તેમાં ચીસાં કે ફાટ પડે છે.

૨. પર્વતો ને ડુંગરો ધોવાઈ જાય છે.

૩. નદી કિનારાની જમીન ચણું કરવાથી ધણી ફળદ્રુપ થાય છે.

૪. કાઠવકચરો દરીઆમાં તણાઈ જાય છે; તેથી જમીન સાફ થાય છે ને દરીઆમાં નવા ખેટ બને છે.

૫. ચોતરફ લીલું ઘાસ ઉગી નીકળે છે, વનસ્પતિ પ્રજીવિત બને છે ને જાત જાતના પાક ઉત્પન્ન થાય છે.

પાઠ ૨ નો દેવતા.

હવા:--આજી આજીમાજી ને ખાલી લાગ દેખાય છે તે ખરું જણાતું ખાલી નથી, તેમાં એક પદાર્થ ભરેલો છે તે નજરે દેખાતો નથી પરંતુ પંખા નાખવાથી માલમ પડે છે. તેનું નામ હવા છે.

વા કે પવન:--કોઈ કોઈ વાર હવામાં ગતિ ઉત્પન્ન થાય છે ને હવા હાલે છે; એવી હાવતી હવાને વા કે પવન કહે છે.

દીવા દેવતાને જરૂરનો પદાર્થ:--દીવો, દેવતા અથવા હર કોઈ વસ્તુ સંગતી રહેવાને તાણ હવાની જરૂર છે.

દીવા દેવતાને તાણ હવાની જરૂર છે તે બતાવનારા પ્રયોગ-

૧ મીજીયતીના વાસ્સેટવાળો દીવો લેવો તેના ગોળાપર ઢાંકણું ઢાંકવું પછી આજીના કાણા રમાલ વતી બંધ કરવાં એટલે દીવો હાલવાઈ જશે કેમકે હવાને તાણ હવા મળતી નથી.

૨ કાચના બરણી લઈ તેમાં મીજીયતીનો દીવો મૂકવો પછી બરણીનું મોઢું બંધ કરવું એટલે થોડીવારમાં દીવો હોલવાઈ જશે, કેમકે દીવાને તાણ હવા મળતી નથી.

૩ થોડા અંગારા સગડીમાંથી લઈ જમીન પર નાખવા પછી ઉપર વાસણ ઢાંકવું થોડીવારે બંધનું તો અંગારા હોલવાઈ ગયેલા જણાશે કેમકે તેને તાણ હવા મળતી નથી.

ગુહા ગુહા વસ્તુના બળવાની રીતો--

૧ ફટલીકમાંથી ભેત નીકળે છે, જેમકે, દીવો.

૨ ફટલીક તપીને લાલચોળ થાય છે. જેમકે, લાહું.

દીવાનો ઉપયોગ:--અજવાળું ન હોય ત્યારે અજવાળું આપે છે.

દેવતાનો ઉપયોગ—રાંધવા, પાણી ગરમ કરવા, તાપવા વગેરેનાં કાર્યોમાં દેવતા વપરાય છે.

દેવતા પાડવાની રીતો:—

૧ દીવાસળી સળગાવીને. ૨ ચક્રમક સાથે લોહાનો કકડો ધસીને. ૩ જુના વખતમાં શાકડાના કકડા એક બીજા નેડે ધસીને.

જંગલમાં દેવ (અગ્નિ) લાગે છે તેનું કારણ:—પવનના સપાટાને લીધે જાડની ડાળીઓ એક બીજા નેડે ધસાય છે ને સળગી ઉઠે છે; તેથી ચોરસ અગ્નિ ફેલાય છે ને દેવ કહે છે.

પાઠ ૩ ને મીઠું.

મીઠું નામ પાડવાનું કારણ:—બીજા વસ્તુને મીઠી (સ્વાદિષ્ટ) બનાવે છે તેથી,

મીઠાનો ઉપયોગ:—

૧ દાળ, શાક, ઢઢી, વગેરેમાં નાખવાથી તે સ્વાદિષ્ટ બને છે.
૨ અથાણા તથા ખારીયામાં નાખવાથી તેમાં જીવ પડતા નથી ને ધણા દહાડા ચુપી તામન રહે છે.

૩ માખણમાં નાખવાથી તેમાં જીવ પડતા નથી.

મીઠાના ગુણ:—

૧ લોહીને સ્વચ્છ કરે છે. ૨ વસ્તુને બગડતી અટકાવે છે.
૩. પોતે ખાઈ છે, પરંતુ બીજા વસ્તુને સ્વાદિષ્ટ બનાવે છે.

મીઠાની જાત:—મીઠું ત્રણ જાતનું આવે છે. ૧ ખસીક, ૨ વડાગર, ને ૩ સિંધવ.

ખસીક:—દરીઆના પાણીમાંથી કાઢેલું તે ખસીક મીઠું. દેખાવમાં જુદાં જેવું છે.

વડાગરૂં:—ધરાસણા ને ખારાધોડામાં કુવા ખોદતા ખાઈ પાણી નીકળે છે તે પાણીમાંથી મીઠું પકવવામાં આવે છે તે વડાગરૂં મીઠું. દેખાવમાં ઝાંખા ગાગડા જેવું છે.

સિંધવ:—પળખમાં સિંધુ નદીને કિનારે સાંદરેજ નામનો કુંગર છે તે મીઠાનો છે. તેમાંથી મીઠું ખોદી કાઢે છે તે સિંધવ. કેટલાક તેને સિંધાલુણ પણ કહે છે. દેખાવમાં ચળકતા ગાગડાછે.

પાઠ ૪ થી. ગંધક.

ગંધકના ગુણ:—૧ રંગે પીળા, ૨ ખરડ, ૩ પાણીમાં નાખવાથી નહિ ઓગળે તેવો, ૪ દેવતા પર ધરવાથી પીગળે તેવો, ૫ જલદી સળગી ઉઠે તેવો, ને ૬ ખીછ વસ્તુના રંગ ઉડાવી દેનારો.

ગંધકનો ઉપયોગ:—૧ દીવાસળી બનાવવામાં, ૨ દારૂ, (ફેડવાનો) બનાવવામાં, ૩ દવામાં, ૪ વસ્તુનો રંગ ઉડાવી દેવામાં ને રોગનાં જીતુઓનો નાશ કરવામાં વપરાય છે.

ગંધકનો રંગ:—ગંધક રંગે પીળા છે પરંતુ જ્યારે તે પીગળે છે ત્યારે સ્તાશ પડતો થાય છે અને પાછો ઠરે છે ત્યારે મૂળરંગ પકડે છે, એટલે પીળા થાય છે.

ગંધકનો ભડકો:—ગંધક બળે છે ત્યારે તેમાંથી નીકળતા ભડકાનો રંગ આસમાની હોય છે.

ગંધક સળગતા પહેલાં તેમાંથી નીકળતો ધુમાડો:—ગંધક સળગતા પહેલાં તેમાંથી જે ધુમાડો નીકળે છે તે ચિલાસ પડતો રાતો હોય છે.

ઉત્પત્તિ:—જમીનમાંથી નીકળે છે.

ખાત:—શાકડીઓ ને આમલસારો (દુલમખક)

પાઠ ૫ મો. પહેલદાર વસ્તુઓ.

પહેલદાર વસ્તુઓ:—જે વસ્તુને ભાંગવાથી એક સરખાં ધાટના પાસાદાર કકડા પડે તેને પહેલદાર કે પાસાદાર વસ્તુ કહે છે, જેમકે, ફટકડી, ખરક, મીકું, સાકર, ગંધક, હીરા, માણેક, અકીક, વગેરે.

પહેલદાર ન હોય તેવી વસ્તુ:—જે વસ્તુને ભાંગવાથી એક સરખા ધાટના પાસાદાર કકડા પડતા નથી તે જેમકે, કાચ.

કુંભરતું લોલક પાસાદાર વસ્તુ ન કહેવાય તેનું કારણ:—કુંભરના લોલકને બહારથી પાસા દેખાય છે પરંતુ તેને ભાંગવાથી જે કકડા પડે છે તે એક સરખા ધાટના પડતા નથી, તેથી કુંભરતું લોલક પાસાદાર વસ્તુ કહેવાય નહિ.

પાઠ ૬ ઠો. લોહું ને પોલાદ.

લોહાની જાત:—ત્રણ. ભરતર, ઘડતર ને પોલાદ.

લોહાની ઉત્પત્તિ:—લોહું જમીનમાંથી નીકળે છે. જમીનમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં લોહ સાથે ખીણ વસ્તુ બજેલી હોય છે તેથી તે લોહાની કાચી ધાતુ કહેવાય છે પછી કાચી ધાતુને બઢીમાં તપાવી શાધે છે એટલે લોહાનો રસ થઇ જુદો પડે છે. તે રસ ઘાઘે પડે છે, એટલે લોહું બને છે.

ભરતરનું લોહું:—કાચી ધાતુમાંથી શાધેલા લોહાનો રસને ઠરવા દેવાથી જે લોહું બને છે તે ભરતરનું લોહું કહેવાય છે.

ભરતર લોહાના ગુણ:—સખત પરંતુ ખરક.

ભરતર લોહાનો ઉપયોગ:—ભરતરનું લોહું ખરક દેવાથી તેને

ધડી શકાતું નથી એટલે તેમાંથી ધડીને ઘાટ બનાવાતા નથી પરંતુ સખત હોવાથી ભાર જીલવાની ધણી વસ્તુઓ તેની બને છે.

ભરતર લોહાની ચીજો—પાણીના મેળ, પાટલીના પાયા, રવેસના કઠેરા, દિવાલની ખીંટીઓ, વગેરે.

ભરતર લોહામાંથી ચીજો બનાવવાની રીત—ભરતર લોહાના રસને જે ચીજ બનાવવી હોય તેના બીચામાં રૂંડે છે. તેથી બ્યારે રસ ટાટા પડે છે ત્યારે ભરતર લોહાની તે ચીજ બની જાય છે.

ધડતરનું લોહું—ભરતરના લોહાને ફરીથી બઢીમાં માળે છે એટલે તેમાંના મેળ બળી જાય છે. પછી હળવે હળવે ટીપતા જાય છે ને તપાવતા જાય છે, તેથી જુદા જુદાવાળું લોહું બને છે ને ધડતરનું લોહું કહેવાય છે.

ધડતર લોહાના શુણુ—ચીકણું ને નરમ.

ધડતર લોહાનો ઉપયોગ—ચીકણું ને નરમ હોવાથી તેની ધણી ધણી ચીજો બને છે ને તેમાંથી ઈંચા પ્રમાણે ગમે ત્યારે ઘાટ બનાવી શકાય છે.

ધડતર લોહાની ચીજો—પાવડા, કાકાળી, તાળાં, સાંકળ, મળમરાં, ખીલા, વગેરે ધણી ચીજો તેની બને છે.

પોલાદ કે ખડું લોહું—ધડતર લોહાના સાંખા સળીઆ ફરીને કાલસા સાથે મેળવી ફરીને તપાવે છે, પછી ટાટા પાણીમાં બોળે છે, એટલે પોલાદ બને છે. સિવાય ભરતરના લોહામાંથી ખૂબકું પોલાદ પણ બનાવી શકાય છે. પોલાદનું બીજું નામ મજ-વેલ છે.

પોલાદના ગુણ—ધાતું સખત ને ધાર નીકળે તેવું.

પોલાદનો ઉપયોગ—ધાતું સખત ને ધાર નીકળે તેવું હોવાથી ધારવાળી બધી ચીજો તેની બને છે.

પોલાદની ચીજો—ઘડિઆળની કમાન, ચપ્પુ, કાતર, સુડી; સુથાર, લુહાર, હજમ વગેરેનાં ઝોળરો; રત્ન, કાનસ વગેરે બણી ચીજો પોલાદની થાય છે.

પાઠ ૭ મો. ઝાડની ઇંદ્રિયો તથા તેમનાં કામ.

ઝાડની ઇંદ્રિયો:—ઝાડનાં મુખ્ય અંગ, મુખ્ય ભાગ.

ઝાડની ઇંદ્રિયોનાં નામ:—મૂળીઆં, થડ, પાંદડાં ને ફલ.

ઝાડની ઇંદ્રિય નહિ ગણાવાનું કારણ:—ઝાડની થડનો ભાગ છે. વળી બધાં ઝાડોને ઝાડીઓ હોતી નથી.

ઝાડીઓ નથી હોતી તેવાં ઝાડોનાં નામ:—દળ, સોપારી, નાળિયેરી, ખલુરી, તાડ, વગેરે.

મૂળીઆંનો ઉપયોગ:—૧. મૂળીઆં વડે ઝાડ જમીન સાથે ચોટીને ટટાર રહે છે. ૨ મૂળીઆંને છેડે ઝીણું છિદ્રો છે તે વાટે ઝાડ જમીનમાંથી પાણી ને ખોરાક ચૂસે છે.

થડનો ઉપયોગ:—૧. થડને આધારે પાંદડાં, ફલ તથા ફળ રહે છે. ૨ મૂળીઆંએ શોષેલો ખોરાક તથા પાણી થડમાં થઇ પાંદડાંમાં જાય છે.

પાંદડાંનો ઉપયોગ:—પાંદડાંમાં ધણું ખારીક છિદ્રો છે, તે વાટે ૧. નકમો ભાગ બહાર નીકળી જાય છે ૨. હવામાંથી ખોરાક મેળવી શકે છે.

ફૂલનો ઉપયોગ:—ફળ ઉત્પન્ન કરે છે.

ઝાડની ઇંદ્રિયોના બે પ્રકાર:—

૧ જીવન નિભાવનારી--મૂળીઆં, થડ ને પાંદડાં. એ તથ્ય વડે ઝાડ જીવતું રહે છે.

૨ નવું ઝાડ ઉત્પન્ન કરનારી--ફૂલ. ફૂલમાંથી ફળ, ને ફળમાંથી બી થાય છે. બી વાવવાથી નવું ઝાડ ઉત્પન્ન થાય છે.

પાઠ ૮ મો. ઝાડનો રસ.

ઝાડનો રસ:—ઝાડના થડમાં છેદ પાડવાથી જે પ્રવાહી પદાર્થ ટપકે છે તેને ઝાડનો રસ કહે છે.

થડમાં ગમે ત્યાં છાલમાં છેદ પાડવાથી રસ ટપકે તેવાં ઝાડોનાં નામ:--રબરનું ઝાડ, બાવળ, લીમડો, વડ, પીપળો, ખરસાણી, થોર, આકડો, વગેરે

થડમાં ટોચે છક મધ્ય ભાગ મુધી છેદ પાડવાથી રસ ટપકે તેવાં ઝાડોનાં નામ:--ખજૂરી, તાડ, નાળિયેરી, વગેરે.

ઝાડના રસનો ઉપયોગ:—૧ રબરના ઝાડના રસમાંથી રબર બને છે. ૨ ખજૂરી કે તાડના રસને તાડી કે નીરો કહે છે. તે ફટલાક લોકો પીએ છે. વળી તેમાંથી ગોળ પણ બને છે. ૩ ખરસાણી, થોર, આકડો વગેરેનું દૂધ (રસ) ઓસડના કામમાં આવે છે. ૪, બાવળ, લીમડો વગેરેના રસનો ગુંદર બને છે તે કાગળો ચોંટાડવાના ને પાક બનાવવાના કામમાં આવે છે.

રબરની બનાવટ:—આપણા દેશમાં કેટલોક ઠેકાણે એક જાતનાં ઝાડ ઉગે છે, તેનાં થડોમાં લોકો છેદ પાડે છે, એટલે તેમાંથી

પિજાશ પડતો ઘટ રસ ઝરપે છે. જે આગળ વાસણો ખાંધે છે, તેમાં એ રસ ટપકે છે, તે રસને દૂધ કહે છે. પછી રસને તડકે સુકવે છે, એટલે તે ઘટ ને કઠણ થાય છે. તેનું નામ રચર.

રચરનો ઉપયોગ:—દા, ટીંગલીઓ, વરસાદમાં પહેરવાના કમલા, તંબુ, ગોડા, વગેરે વસ્તુઓ શ્રીમદ્ રચરની બને છે, રચર અત્યારે બહુજ ઉપયોગ સાધન થઈ પડ્યું છે ને દરેક કામમાં તેનો વધારે ને વધારે ઉપયોગ થવા માંડ્યો છે.

સાબુચોખ્ખાની બનાવટ:—આપણા દેશમાં એક ડેકાણે તા-ડની જાતનાં ઝાડ થાય છે. આ ઝાડ પૂરેપૂરાં મોટાં થાય છે, ત્યારે તેને કાપે છે ઉપલી જાલ કાઢી લઈ માંહેલા લાગનો ખાંડીને બૂકા કરે છે. તેને પાણીમાં નાખી ખૂબ હલાવે છે, પછી તેને થોડીવાર ઠરવા દે છે, એટલે બૂકા બારે હોવાથી નાચે એસે છે ને રેસા વગેરે કચરો ઉપર તરી આવે છે, ત્યારપછી કચરાવાળું પાણી નિતારી લઈ, અંદરના બૂકાને સુકવીને ખાંડે છે. સુકા બૂકા વેચવામાં આવે છે. વળી કાઠ તો એ બૂકાને પાણીમાં ડાહળા ગળાણાંએ ગાળે છે, એટલે તેના દાણા ખંધાય છે. તે સુકાય છે ત્યારે સાબુચોખ્ખા કહેવાય છે.

સાબુચોખ્ખાનો ઉપયોગ:—ઉપવાસને દિવસે હિંદુ લોકો ખાય છે પણ ખાસ કરીને માંદા માણસોને ખવડાવવામાં આવે છે કેમકે ખાવામાં હલકા છે.

પાઠ દ મો ઘઉં તથા ઘઉંનો લોટ.

ઘઉં:—તે ખાસતી જાતનું અનાજ છે, કેમકે તેનો છોડ ખાસતી છોડને મળતો છે.

ધઉંનો છોડ:-શુમારે દોઢ હાથ ઉંચો, પાતળો ને મથાળે કુંડી વાળો (ઉંચી) થાય છે. કાંઈની કુંડીમાં સુખળાં હોય છે ને કાંઈની કુંડીમાં હોતાં નથી.

ધઉંની પેદાર:-ધઉં દુનિયાના લગભગ ધણીખસ દેશોમાં શિઆળાની ઋતુમાં પાકે છે આપણે ત્યાં ધઉં ધણા પાકે છે પણ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં તેનો પાક ધણો થાય છે.

ધઉંની જુદી જુદી જાતો:-ઘઉંધખાની, હાંસોટી, વાજીઆ, કાઠા ને પોટા.

ઘઉંધખાની-ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં થાય છે, તે ચળકતા, પિળાશ પડતા ધોળા, પોચા ને ભરાઈ હોય છે.

હાંસોટી-સુરત તથા ગાંધ્ય જિલ્લામાં થાય છે. તે ઘઉંધખાનીને મળતા છે.

વાજીઆ--ઘઉંધઆવાડમાં થાય છે. તે કાળાશ પડતા, રાતા ને ઝીણા હોય છે.

કાઠા-ઘઉંધઆવાડમાં થાય છે, તે રાતા ને સખત હોય છે.

પોટા-તેનો દાણો ટુંકા હોય છે.

અનાજના પ્રકાર:-૧ ધાન્ય ૨ કઠોળ.

ધાન્ય:-ધઉં, ડાંગર, જુવાર, મકાઈ, બાંટી, વગેરે ધાસની જાતનાં અનાજ ધાન્ય કહેવાય છે. તેની બે દાળ થતી નથી તેથી તે એકદળીઆં અનાજ કહેવાય છે. એકદળીઆં અનાજ વધારે પુષ્ટિકારક છે.

કઠોળ:-મણા, વટાણા, તુવેર, વાલ, મગ, અડદ, ચોળા, વગેરે

અનાજ ને કઠોળ કહે છે. કઠોળમાં એ ફાડ હોય છે તેથી તે એ દળવાળાં અનાજ કહેવાય છે.

પાઠ ૧૦ મા. પાંદડાંના ઘાટ.

વડતું પાંદડું:—ટોચે અણી પડતું, વચમાં પહોળું અને દાંડી આગળ સાંકડું.

પીગળાતું પાંદડું:—ગંજદાની લાસ બદામ જેવું, ને લાંબી અણીદાર ટોચવાળું.

લાસતું પાંદડું:—લાંબુ વધારે ને પહોળું થણું ઓછું, તરવારના પાના જેવું.

કમળતું પાંદડું:—સગબગ ગોળ ને થણું મોટું.

ટુંગતું પાંદડું:—બહુ મોટું, લાંબુ વધારે ને પહોળું વધારે.

અળવીતું પાંદડું:—સગબગ ગોળ ને થણું મોટું.

કુંવારતું પાંદડું:—લાલા જેવું ને થણું જડું.

અજમાતું પાંદડું:—ગોળ દાંતાવાળી ફારવાળું.

ગુલાબતું પાંદડું:—કરવતના જેવા દાંતાવાળી ફારવાળું.

કપાસતું પાંદડું:—હાથનાં મોજાં જેવું ચિસચેલું.

આમલીતું પાંદડું:—નાની નાની પાંદડીવાળું—આવાં પાંદડાંને જોડેલાં કે મિશ્ર પાંદડાં કહે છે.

અગથીઆતું પાંદડું:—આમલીના પાંદડા જેવું મિશ્ર.

શુભ મોરતું પાંદડું:—મોટું. છુટા ભાગોવાળું ને મિશ્ર.

કળા, કમળ, અળવી વગેરેનાં પાંદડાં મોટાં હોય છે તેનું ફારણ:—જે કાઝે થણું પાણી જોઈએ છે, તેમાં પાણી સાંધી મે-

વાનું અને પાંદડાંને રસ્તે તે પાછું બહાર કાઢવાનું : કામ થયું જ-
ડપથી ચાલે છે. પાંદડાં મોટા હોય તોજ જથાબંધ પાણી કાઢી શકે
માટે તેમનાં પાંદડાં મોટા છે.

કુંવારનું પાંદડું જડું છે તેનું કારણ:— કુંવાર સુધી જ-
મીનમાં હોય છે તેનાં પાંદડાં જડાં હોય તોજ તેમાં થયું પાણી
રહી શકે તેથી તેનું પાંદડું જડું છે. સુધી જમીનમાં ચનાર વનરપ-
તિનાં પાંદડાં જડાં હોય છે.

મિશ્ર પાંદડાંના છુટા ભાગને પાંદડાં કહેતા નથી તેનું
કારણ:—પાંદડાં હોય તેના મૂળ પાસેના ખૂણામાંથી ડાળી તથા ક-
ળીઓ ફટી નીકળે છે. આ પાંદડીઓના મૂળ આગળથી એવું કંઈ
નીકળતું નથી. માટે એ પાંદડીઓ પાંદડાં ન કહેવાય.

મોટા ઝાડનાં પાંદડાં:—થણું કરીને નાનાં બધવા જેવા-
એનાં હોય છે.

પાઠ ૧૧ માં જીવજંતુ.

જીવજંતુ:—જે પ્રાણીના શરીરના માથું, છાતી ને જઠર
એવા ત્રણ ભાગ હોય છે તેને જીવજંતુ કહે છે.

જીવજંતુનાં નામ:—પતંગીડું, કીડી, માખી, મચ્છર, માકણ,
ચાંચડ, મંદાડો, કરોળીઓ. વીંછી, વગેરે.

જંતુનું માથું:—માથામાં જે મૂછ, હોય છે.

જંતુની છાતી:—છાતીએ છ કે તેથી વધારે પગ હોય છે.
કાંઈને જે કે ચાર પાંખો હોય છે ને કાંઈને પાંખો હોતી નથી.

જંતુનું જઠર:—જઠરને છેડે કેટલાંક જંતુને સખત અણી
હોય છે તે ડંખ કહેવાય છે. એવાં જંતુનો ડંખ માણસો વગેરે

ખીજા પ્રાણીને લાગે છે ત્યારે પીડા કરે છે.

જંતુની છાંદગી:—જંતુને ધણું કરીને ચાર અવસ્થા ભોગવવી પડે છે. ઇંડું, ઇયળ, કેશોટા ને જંતુ.

કીડીના પ્રકાર:—નર, માદા ને વૈતરી.

કીડીમાં દેખાતા ઉમદા ગુણો:—૧ સંપ, ૨ કંજ બળનવવાની લાગણી, ૩ સંગ્રહ કરવાની ટેવ.

પતંગીઆના શરીરનું વર્ણન:—માથામાં આંખો ઉપરાંત બે મૂંઝ ને ફલમાંથી મધ ચૂસવાની સૂત, જાતીએ છ પગ ને ચાર ખૂબસુરત પાંખો.

પાક ૧૨ મો. સમડી અને ગીધ.

સમડી:—તે શિકારી પક્ષી છે તે સાપ, ઉંદર, દેડકા, ચકલાં, વગેરેને ખાય છે.

સમડીના અવયવો:—મજબુત નહોર; વાંકા સખત ને અણીદાર ચાંચ; ધણાજ વેગવાળી પાંખો; છેડેથી જોઈ શકે તેવી આંખો; પહોળી ને ખાંચવાળી પૂછડી; બદામીકં શરીર.

ગીધ:—તે માંસ ખાનારું પક્ષી છે ધણું કરીને મરીગએલાં જનાવરનું કાઢેલું માંસ ખાય છે.

ગીધનાં અવયવ:—ધણું ભારે ને મોટું શરીર, મોટી મોટી પાંખો, મોટા ને અણીદાર નહોર, લાંબી ને છેડેથી વજેલી ચાંચ, ઘણી ઝીણી ને ઘણે દૂરથી જોઈ શકે તેવી નજર, ગરદને પીળા.

વિશેષ હકીકત:—કહેવાય છે કે ગીધ આકાશમાં ધણાજ ઉંચાં ઉડી શકે છે ને ત્યાંથી ચોતરફ ૧૫-૨૦ ગાઉમાં પડેલું સડું

માંસ જેમ શકે છે. ગીધ બહુ ખાઉધરાં છે. સહેલું માંસ ખાઈ
હવાને ખગડતી બટકાવે છે.

પાઠ ૧૩ પા. ખીસકોલી અને સસલું.

ખીસકોલી—એ કાતરી ખાનારૂં ચોખ્ખું પ્રાણી છે.

કાતરી ખા તરફ ગણીનાં નામ—ખીસકોલી, સસલું, ને
ઉંદર.

કાતરી શકવાતું કારણ—તેમને તીણા ને કાપવાના દાંત છે.

ખીસકોલીના શરીરનું વર્ણન—બદન રાખોડીલું છે ને
પીઠે કાળા પટા છે. પુછડી કાળચીતરી, લાંબી, વાળના ગુચ્છવાળી
ને કમાનની માદક પીઠપર વળી શકે તેવી છે. આંખો ચળકતી ને
વચ્ચીજ ચપળ છે દાંત લાંબા ને મજબુત છે. રૂવાંટી સુંવાળી ને
થટ છે. સાંભળવાની શક્તિ—વચ્ચીજ તેજ છે. પાછલા પગ લાંબા
ને મજબુત છે.

ખોરાક—જોડવાળો ફાણો, ગરવાળાં ફળ, કુમળી કુમળી કુંપળો,
ને છોડવા.

રહેઠાણ—વગડામાં તથા ગામમાં રહે છે. ઝાડના પોલાણમાં
કે પાંદડાંના છુંગળામાં કે છાપરાની છતમાં માળા બાંધે છે.

સસલાના શરીરનું વર્ણન—કાન બહાજ લાંબા છે પુછડી
ટૂંકી છે. પાછલા અને પગ લાંબા ને કૌચતવાળા છે. રૂવાંટી ટૂંકી,
થટ અને સુંવાળી છે. શરીરનો રંગ રાખોડીઓ કે રતુમડો બદામી
છે. મોઢાપર મુઠો છે પહેળા ને મજબુત દાંત છે.

ખોરાક—તાના છોડવા, કુંપળો ને ફાણો.

રહેઠાણુ—વગડામાં લાંબા બાસના કક્ષામાં પોતાનું રહેઠાણુ કરે છે.

પાઠ ૧૪ માં કુતરો.

કુતરો—તે નહોરવાળું શિકારી પશુ છે પરંતુ માણસ સાથે વસવાથી બીજો ખોરાક પણ ખાય છે.

શરીરનું વર્ણન—લાંબા પગ; પહોળી છાતી; ચાર રાક્ષી ને બીજા કેટલાક નાના દાંત; સુંવાળી, ચગકતી ને બીની જલ બંને બાજુપર લાંબા ને કરકરા વાળવાળું મોઢું.

કુતરાની જલ—આપણે આખે શરીરે પરસેવા વળે છે, પરંતુ કુતરાને તેમ થતું નથી. તેના શરીરનો પરસેવો માત્ર જલમાંથી નીકળે છે.

કુતરાના નહોર—તેને આગલે પગે પાંચ પાંચ ને પાછલે પગે ચાર ચાર નહોર છે એટલે કુલ ૧૮ નહોર થાય છે.

કુતરાનો ખોરાક—માંસ, હાડકાં, રંધિલું અનાજ, વગેરે.

કુતરાના ગુણ—હોશિયાર, અક્કલવાળો, બરોસાદાર, મમતાવાળો ને નીમકહલાલ,

પાઠ ૧૫ માં કુતરાની જાતનાં પ્રાણીઓ.

કુતરાની જાતનાં પ્રાણીનાં નામ—વર, શિયાળ ને લોકડી.

કુતરાની જાતનાં કહેવાનું કારણ—તેમના શરીરનો દેખાવ, મોં, જલ, દાંત, પગ, વગેરે કુતરાને લગલગ મળતાં છે.

વરના અવયવ—ટટાર ને અણી પડતા કાન, મોટી આંખો, સીધી પૂછડી, જાડી ગરદન, વિકરાળ ચહેરો, કુતરા કરતાં જરા મોટું કદ, ને કાબરચીતરું શરીર.

વરૂનો ખોરાક—હરણ, સસલાં, ઘેટાં, બકરાં, વગેરેનું માંસ.

વરૂનો સ્વભાવ—દેખાવમાં વિકસળ ને બળવાન, પરંતુ જરા બીકણુ છે. ટોળામાં રહે છે ને ટુકડીઓ પતી શિકારે નાંકળે છે.

શિઆળના અવયવ—પદ્માંગકં ને કાંતર પડતું રહેતું; માથું પડતું ઝનું; નાની, ગોળ ને જુરાસ પડતી પાંખ; વાળના ભારાવાળી પૂછડી.

શિઆળનો ખોરાક—માંસ, શેરડી ને ફળો.

શિઆળનો સ્વભાવ—તે બીકણુ છે, પરંતુ ધણું પકડું ને ખંધું ગ્રાણી છે ને ટોળામાં રહે છે.

લોકડીના અવયવ—તેનું ઝનું તદ્દન આણી પડતું, કાન વરૂના જેવા, માથું જરા ગોળ, પગ નાના, પૂછડીપર વાળનો ભારો, ને આંખ બિલાડીની આંખ જેવી.

લોકડીના ખોરાક—માંસ, શેરડી ને દ્રાક્ષ વગેરે ફળો.

લોકડીના સ્વભાવ—જે શિઆળ જેવુંજ લુચ્ચું જાનવર છે. ટોળામાં રહેતું નથી.

પાઠ નં. મા. અભ્યાસ.

બિલાડી:—તે શિકારી પશુ છે.

બિલાડીના શરીરનું વર્ણન:—અંધારામાં જોઈ શકે તેવી આંખો, ઉપલા હોઠ પર બે બાજુએ લાંબા વાળ; સખત ને અ-જીદાર નહોર, મહિ ધાલી ફવાય તેવા પંજ, ચાર મોટી રાક્ષી ને કેટલાક ઘાંતુ, ઠાંટાવાળી જીભ.

અંધારામાં બિલાડી જોઈ શકે છે તેનું કારણ:—દિવસે

ખિલાડીની કાકી લીટી જેવીજ દેખાય છે પરંતુ રાત્રે તે કાકી ઘણી મોટી દેખાય છે, એટલે તે જરા અજાણામાં પણ ભંઈ શકે છે.

મોઢા પરના મૂછના નાખનો ઉપયોગ—મૂછના નાખને કંઈ આજ અઢરે કે નવતે તેના ખાતર પડે છે. એને નાખમાં રહેલા મલબુદા તે મોટું સાબન છે.

ખિલાડી ચાલે કે ત્યારે અચાજ થતો જાય તેવું

કારણ—ખિલાડીના પંખનાં તળાચાં પોચાં છે, વળા તેમાં ખાડા છે તેમાં પોતાના નહોર ધાલી દે છે એટલે ચાલતી વખતે અવાજ થતો નથી.

ખિલાડીનો ખોરાક—ફળ, ધી, રાટલી, માંસ, વગેરે ખાસ કરીને ઉંદરો ને પક્ષીઓને પકડીને તે ખાઈ જાય છે.

ખિલાડીનો ઉપયોગ—ઘરમાં ઉંદરો હેરાન ન કરે ને દાણા ખાઈ ન જાય માટે લોકો ખિલાડી પાળે છે.

પાઠ ૧૭ માં ખિલાડીની જાતનાં પ્રાણી.

ખિલાડીની જાતનાં પ્રાણી—સિંહ વાઘ, ચિત્તો ને દીપડો. કમકે તેમની આંખ, રાક્ષી, જીભ, પંજ, નહોર, મૂછ, દેખાવ, વગેરે ખિલાડીને મળતાં છે.

સિંહના અવયવ—અગ્નિના ગોળા જેવી આંખો, મોઢું ને ભારે માથું, મોટા ખીલા જેવી રાક્ષીઓ, ખિલાડીના જેવા પરંતુ ઘણાજ મોટા ને ભયંકર પંજ, ગરદન પર મુંઢા કાળાશ પડતા લાંબા વાળ.

સિંહનું કદ:—તે લગભગ ૪-૫ ફૂટ ઉચીને ૫-૬ ફૂટ લાંબો હોય છે.

સિંહનું જોર:—સઘળાં પશુમાં સિંહ બધાં કરતાં જોરાવર છે તેથી તેને વનના રાજા કહેવામાં આવે છે. તેનામાં એટલું બધું જોર છે કે જોરાવર જાળદને પંજના માત્ર એક થાપાથી મારી નાખે છે. તેની ગર્જના સાંભળી હાથી જેવું જખરં પશુ પણ નાસવા માડે છે.

સિંહનો ખોરાક:—સિંહ માત્ર માંસજ ખાય છે. તેને બજો ખોરાક નોખે છે. એક ગરીબ કુટુંબને ૭-૮ દિવસ ચાલે તેટલો ખોરાક તે એક વખતે ખાઈ જાય છે.

સિંહનો શિકાર:—સિંહ ધરાયો હોય ત્યારે કદી શિકારને મારતો નથી તે દિવસે સૂઈ રહે છે ને રાતે શિકાર કરવા નીકળે છે. શિકાર પકડ્યા બાદો મારો જતો નથી પરંતુ ગર્જના કરતો જાય છે.

સિંહની વસ્તી:—હિંદુસ્તાનમાં માત્ર ગીરના જંગલમાંજ સિંહ છે.

સિંહને મારવાની રીત:—આવા જોરાવર સિંહને પણ માણસો હથિયારની મદદથી મારી શકે છે. ઝાડ પર મોટા માંચણ બાંધીને કે હાથી પર બેસીને તેના શિકાર થાય છે.

વિશેષ હકીકત:—સિંહની ગરદન પર ચાળ કે કેશવાળી હોય છે તેથી સિંહજીને દોતી નથી. સિંહ કાતાં સિંહજી વધારે ઠં-મીલી છે. સિંહજી માત્ર એકજ વાર વિચાય છે. ને તેને જેજ બચ્ચાં આવતરે છે. સિંહજીનું દૂધ હવામાં વપરાય છે તે એવું બાકું તથા કક્તિવાળું છે કે સોના સિંચાવતી ધાતુના વાસણમાં તેને લેવામાં આવે તો વાસણમાં કાણાં પાડી જમીન પર પડી જાય.

વાધના અવયવ:—ખિલાડીના અવયવને મળતા પરંતુ બહુજાન મોટા ને લયંકર. તેના શરીર પર ખિલાડીની માફક ચટાપટા છે. કદમાં લગભગ સિંહ જેવો છે પરંતુ કંઈક નીચો ને લાંબો છે.

વાધનું જોર:—સિંહ સિવાય બીજાં જાંવોં પશુ કરતાં તે જોરાવર છે.

વાધની ખોરાક:—વાધ માત્ર માંસજ ખાય છે. તે લોહીનો ખૂબ તરસ્યો છે. શિકારને પકડીને તેનું લોહી ચૂસવા મડે છે.

વાધનો શિકાર:—વાધ બુખ્યો હોય કે ન હોય તો પણ શિકાર નીકળ્યો તો પકડવાને લગ્નચાય છે ને જાનોમાનો તેની પાસે જઈ શિકાર પર તરાપ મારી તેને પકડે છે. પરંતુ શિકારને તેની ગંધ આવે છે. તેથી વાધ સંતાયો હોય તો પણ જનવરો જાળી શકે છે.

દીપડો:—તે વાધના કરતાં નાનો પણ ધણો ચંચળ ને બળવાન હોય છે. તે દેખાવડો ને ખિલાડીને ધણો મળતો છે તેના ડોલનો રંગ ઝાંખો પીળો છે ને તેના પર ફૂલના આકારનાં જરા ગોળ ને કાળાં ચાઠાં હોય છે. ડુંગરા તથા જંગલોમાં તે ધણો જોવામાં આવે છે. તે ઢોરોને તથા કાઠી કાઠી વખતે માણસોને આંતરે છે.

પાઠ ૧૮ મો. હાડકાં અને માંસના લોચા.

હાડકાં:—શરીરને દાખતાં જે ટોણ ભાગ લાગે છે તે હાડકાં છે. આપણા શરીરમાં ૨૦૦ ઉપરાંત હાડકાં છે. હાડકાં રંગે ધોળાં છે.

હાડકાંના પ્રકાર:—૧ કેટલાંક લાંબાં છે, હાથ ને પગનાં હાડકાં.

૨ કેટલાંક ટૂંકાં છે—આંગળીઓનાં હાડકાં.

૩ કેટલાંક ગોળ છે—ગોપરી, ઢીંચણ વગેરેનાં હાડકાં.

૪ ફેટલાંક વીંટી જેવાં છે--કરોડનાં હાડકાં.

૫ ફેટલાંક કમાન જેવાં છે--પાંસળીઓનાં હાડકાં.

હાડપિંજર—હાડકાંની ગોઠવણથી જે હાડકાંનું જોખું અને છે તેને હાડપિંજર કહે છે.

શરીરમાં હાડકાંનો ઉપયોગ—

૧ શરીરમાં કોવત રહેલું છે.

૨ શરીરના અગત્યના અવયવોનું રક્ષણ કરે છે.

૩ શરીર ટટાર રહે છે.

શરીરના કીંમતી અવયવોનું રક્ષણ—

૧ કરોડ, છાતીનું હાડકું ને પાંસળીઓનાં હાડકાંથી અનેલી પેટીમાં હૃદય ને ફેફસાંનું રક્ષણ થાય છે.

૨ ઓપરીનાં હાડકાંથી અનેલી પેટીમાં મગજનું રક્ષણ થાય છે.

૩ થાપાનાં હાડકાંથી ધ્રુવોનું રક્ષણ થાય છે.

જુડાં જુડાં હાડકાંનું સંધાન—શરીરમાં પુખ્ત હાડકાં છે તે બધાં એકબીજા સાથે અનુકૂળતા મુજબ જોડાએલાં છે તેથી શરીર ગમે તેમ વળી શકે છે. બન્ને હાડકાં એક જાતના મજબુત પટાથી બાંધી લીધેલાં છે તે પટાને અસ્થિબંધન કહે છે. અસ્થિ-બંધનને લીધે હાડકાં વિખુલાં પડા જતાં નથી.

હાડકાંની ગતિ—હાડકાંપર માંસ હોય છે, તે ખણે ભાગે માંસપેશી નામના પદાર્થનું બનેલું હોય છે. માંસપેશી રેસાની બનેલી છે ને રચર જેવી છે. રચરની પેઠે તે લાંબી ટૂંકી થઈ શકે છે. માંસપેશીના મોકાયાવા ને વિસ્તાર પામવાથી હાડકાંમાં ગતિ ઉત્પન્ન થાય છે. માંસપેશીનું બીજું નામ માંસના લોથા છે.

માંસપેશીના પ્રકાર—મે ઊં. ઐચ્છિક ને અનૈચ્છિક.

ઐચ્છિક--જે આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે લાંબી ટૂંકી થાય તે, જેમકે, હાથ, પગ, વગેરેની માંસપેશી.

અનૈચ્છિક--જે આપણી ઈચ્છા હોય કે નહોય તોપણ પોતાની મેજે લાંબી ટૂંકી થાય છે તે, જેમકે હૃદય, હૃદય, વગેરેની માંસપેશી.

હાડકાં નથી તેવાં પ્રાણીનાં નામ--ગોકર્ણગાય, કરોળીઆ, પતંગીઆ, ઈયળ, વગેરે. તેનાં શરીર પોચાં લાગે છે.

પાઠ ૧૯ મો. ચામડી.

ચામડી--તે જ્યાં પ્રાણીઓના શરીરનું કુકરતી ઢાંકણ છે.

ચામડીનાં પડ--ઉપલું ને નીચલું.

ઉપલું પડ--તે પારદર્શક છે. તેમાં લોહીની નસો નથી તેથી એને ચીરીએ અથવા કાપીએ તો દુઃખ થતું નથી. આ પડ કોઈ ઠેકાણે પાતળું ને કોઈ ઠેકાણે જાડું હોય છે. આ પડ હેઠલા પડનું રક્ષણ કરે છે.

નીચલું પડ--ધણું આળું છે. એમાં રક્ત સોષ ભેંકે તો ધણું જ દરદ થાય છે. એમાં પુષ્કળ લોહી હોય છે, તેથી લાલ જણાય છે. એ પડ ધણું કુમળું છે, તેથી ખુલ્લું રહી શકતું નથી; માટે તેને ઉપલા પડનું ઢાંકણ છે. વાળનાં મૂળ, પરસેવાની ગોટીઓ, વગેરે આ પડમાં છે.

ચામડીના ઉપયોગ:-

૧ શરીર સુંવાળું ને સોજીતું લાગે છે.

૨ દાડકાં, માંસ તથા અંદરના બીજા ભાગોનું રક્ષણ કરે છે.

૩ શરીરનું કુદરતી ઢાંકણ છે.

૪ શરીરનું ધારાનું પાણી ને લોહીમાંનો મેલ પરસેવા રૂપે બહાર કાઢી નાખે છે.

૫ તેમાં વાળ ઉગે છે. તે શરીરને ગરમ રાખે છે.

૬ તેના વડે ટાઢ, ઉતુ, લીસું, ખરખરકું, વગેરે જાણીશકાય છે.

ચામડીનાં છિદ્રો—ચામડીમાં અનેક છિદ્રો કે કાપા છે તે નરી આંખે દેખાતા નથી પરંતુ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રમાંથી દેખાય છે. તે છિદ્રોમાંથી પરસેવા તથા વાળ બહાર નીકળે છે.

ચામડી સુંવાળી રહેવાનું કારણ—પરસેવા સાથે તેલ નીકળે છે. તે તેલ ચામડીને સુંવાળી રાખે છે.

પાઠ ૨૦ મો. ચામડું.

ચામડું—જનવર મરી જાય ત્યારે તેની ચામડી ઉતારી લે છે તેને ચામડું કહે છે.

ચામડું તૈયાર કરવાની રીત—જનવર પરથી ઉતારેલું ચામડું બેજવાળું ને નરમ હોય છે ને તેનાપર વાળ હોય છે તે વાળ કાઢી નાખતા ચમારલોકો ચામડાને ચૂનાના પાણીમાં ૧૨-૧૫ દિવસ પલાળી રાખે છે. એથી ઉપલા વાળ ખરી પડે છે. પછી એક વાસણમાં પાણી ભરી તેમાં ખાવળની છાલ ને હરડાંમિડાનો ભુકો નાખી એક રસ કરી તેમાં ચામડાં બોળી રાખે છે. દરબાર દહાડા કેડે બહાર કાઢી તેના કાંથળા ને કાંથળાઓ સીવે છે. તે કાંથળામાં ઉપલો મસાલો ફરીવાર ભરી ૭-૮ દિવસ સુધી ઢાંગી રાખે છે ત્યારપછી

તેને ઘોઘ, તેલ ચોપડી સુકવે છે. સુકવ્યા પછી રાંપીથી સાફ કરે છે ત્યારે વાપરવા લાયક ચામડું થાય છે. આવા ચામડાને કમાવેલું ચામડું કહે છે.

કમાવ્યા વિનાનું ચામડું:—ભેજવાળું અને નરમ હોય છે. આ ચામડાને સુકવે નહિ તો કાઢવા માંડે છે. ધણું સુકવે તો તૂટી જાય છે.

કમાવેલું ચામડું:—કમાવ્યાથી ચામડું સુવાળું ને વળે એવું નરમ થાય છે. વળી તે તૂટતું નથી, હલકું થાય છે, લાંબી મુદત ટકે છે ને તેમાં પાણી ઉતરતું નથી.

ચામડાનો ઉપયોગ:—ઘોડાનાં જીન, ચોપડીનાં પુઠાં, હાથનાં મોજાં, પગમાં પહેરવાના જોડા, બૂટ, વગેરે બધી ચીજો બનાવવામાં ચામડું વપરાય છે.

પાઠ ૨૧ માં ઊન.

ઊન:—ઘેરાંના વાળને ઊન કહે છે. શિયાળો ઉતર્યા ફરે એટલે મહા માસમાં ને ચોમાસું ઉતર્યા ફરે એટલે બાદરવા માસમાં એમ વરસમાં બે વાર બરવાડ લોકો ઊન કાતરી લે છે.

ઊનનું કાપડ:—કાતરેલા ઊનને એકઠું કરી, ગાંસડીમાં બાંધી સાફ થવાને મોકલે છે. સાફ થયા પછી કાંતવામાં આવે છે ત્યાર પછી કાપડ વણાય છે.

ઊનના કાપડના ગુણ:—હલકું, સુવાળું, ટકાઉ, હંફ આપે ને પરસેવો ચૂસી લે તેવું.

ઊનનાં કપડાંનાં નામ:—ડગલા, વારકુટ, ગળવટા, ઝબ્બા, પહેરણ, કપ્પળ અને હાથપગનાં મોજાં.

ઊન ને વાળનો મુકાબલો:—ઊન વાંકડીઈ ને બરાઈ છે પરંતુ વાળ લાંબા ને સીધા હોય છે

પ્રાણીના વાળનો ઉપયોગ:—અક્ષરના વાળ-તેનાં દોરડાં, કામળા, કામળી, વગેરે બને છે. ઉંટના વાળ-કામળાને શેતરંજ બને છે.

ઊનનાં કપડાંની સંભાળ:—ઊનનાં કપડાંને સાચવીને વાપર્યાં હોય તો ઘણા જલાડા ટકે છે પરંતુ સાચવવામાં ન આવે તો ટુચ્યા કે કંસારી ખાઈ જાય છે.

ઘેરાંને ઊનનો ઉપયોગ:—ઘેરાંની ચામડી પાતળી છે તેથી તેને ટાટ ન વાય માટે પ્રભુએ તેનાં શરીર પર ઊન ઉગાડ્યું છે. ઊનથી તેનાં શરીરમાં ગરમાવો રહે છે.

પાઠ ૨૨ મો. ધર.

આ પાઠમાં નીચેનાં નામવાળી જગાઓ ને પદાર્થો બતાવતાં આવડવું જોઈએ.

આંગણું, ખેઠક, જોટલો, કુંભીઓ, કરા, હોસાણું, પરસાળ, ઓસરી, રસોડું, પાણિઆર, દેરાસર, કોઠાર, ધુમાડીઈ, જાજર, તુળસીક્યારો, છીંડી, માળ, સીડી, દિવાનખાનું, ખીંટી, તાકાં, મોજા, પકવાસા, સાકટા, કામડાં, છત, અગાસી, હો ને ઝરખો.

ધર બાંધતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો:—

૧ ચોતરફ ખુદ્દી જગા ને આગળ આગણું રહેતેવું બાંધવું.

૨ આંગણામાં નાનો સરખો બાગ બને તેવી સવડ રાખવી

૩ ધરની જમીન ઉંચી પસંદ કરવી.

૪ ધરની ખેઠક (ભોંવતળીઈ) આસપાસની જમીન કરતાં ૪-૫

ફૂટ ઉંચું રાખવું.

૫ પથર કે છટ ને ચુનાથી ધર બંધાવવું.

૬ હવા તથા અજવાળું પુષ્કળ આવે, માટે પુષ્કળ બારીબારણાં મૂકવાં.

૭ સગવડતા ને જરૂરિયાત મુજબ પરસાળ, ઓસરી, વાડા, વગેરે રાખવાં. જળરૂ દર એક ખૂણામાં રાખવું. રસોડું, કોઠાર, નાહવાની કોટડી, દેરાસર, લાકડાં લગવાની કોટડી, વગેરે અલગ બનાવવાં. રસોડામાં ધુમાડીકે રાખવું. માળ પરના ભાગમાં એક દિવાનખાનું, એક બે સુવાના ચોરસ, એક બે અબ્યાસના ચોરસ, અગાસી, અરખા વગેરે કરાવવાં છાપરાનીચે છત જડાવવી ધરમાં જરૂરિયાત મુજબ તાકાં ને ખીટીઓ મઠાવવાં કે જેથી કેટલીક વસ્તુ મુકવાનું ઠીક પડે.

પાઠ ૨૩ માં વખત જાણવાની અસલ રીત

જુના વખતમાં લોકો જાયા પરથી વખત જાણતા હતા ને તે માટે તેમણે એક યંત્ર બનાવ્યું હતું તેને જાયાયંત્ર કહેતા.

જાયાયંત્રનું વર્ણન:—વાડામાં કે ખીજી જગાએ જ્યાં સુરજનો તડકો બરાબર પડતો હોય, ત્યાં એક બેસણી જેવું કરતા ને તેના પર જાયાયંત્ર ગોઠવતા. જાયાયંત્રની રચના સાદી હતી. તેમાં નીચે એક ગોળ પતકું ને વચ્ચે એક લાકડી હોય છે. પતરા પર ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬ એમ આંકડા પતરાના બધાં ભાગપર મારેલા હોય છે, પ્રથમના ૬ નો આંકડો પશ્ચિમ બાજુમાં ને પછીના ૬ નો આંકડો પૂર્વ બાજુમાં આવે તેમ ગોળાકારમાં ગોઠવે છે. તેનાથી સૂર્ય દેખાતો હોય ત્યારેજ આકાર વખત સમજાય છે.

બીજી અસહી રીત:—ઝાવાયત્રી બરાબર વખત જણાતો નહિ તેથી લોકોએ ઘડી બનાવી ને ઘડીથી વખત જણાવા લાગ્યા.

ઘડીથી વખત જણાવાની રીત:—એક વાડકા જેવું વાસણ લેતા, તેને તળીએ ઝણો વેઢ પાડતા, તે વાડકાને પાણી ભરેલા પાણીમાં તરતો મૂકતા, એટલે હળવે હળવે પાણી બરાબા માંડતું, જ્યારે વાડકા છલાછલ કરાઈ જતો ત્યારે કુખી જતો. વાડકાને તરતો મૂકે ત્યાંથી વાડકા કૂબે ત્યાં સુધીના વખતને એક ઘડી ગણતા. એક સવારથી બીજી સવાર સુધીમાં ૬૦ ઘડી થતી પણ આમાં એક માણસને નજર રાખીને બેસી રહેવું પડતું.

ત્રીજી અસહી રીત:—ઘડીની મુશ્કેલી મટાડવા માટે વખત જણાવાની શીશીઓ બનાવી એવી શીશીઓ કલાકની, ને અર્ધા કલાકની બને છે.

શીશીથી વખત જણાવાની રીત:—આ શીશીઓ કાચની બનાવે છે ને તેનો ઘાટ વાદરાના મહારીઓ ડુગડુગી વગાડે છે તેના જેવો છે. ઉપલા ખાનામાંથી રેતી નીચલા ખાનામાં ધીમે ધીમે પડે છે બધી રેતી પડી રહે, ત્યારે કલાક વગાડે છે, ને શીશી ફેરવી મૂકે છે એટલે રેતી પાછી ઉપલા ખાનામાંથી હેઠલામાં પડવા મડિછે. બધી રેતી પડી રહે ત્યારે શીશી ફેરવવાને કાંઈ હાજર ન હોય તો ત્યાર પછીના બધા કલાક ખોટા વાગે છે.

પાઠ ૭૧ માં વખત જણાવાની નવી રીત.

નવી રીત:—ઘડિઆળથી વખત જણાયા છે.

ઘડિઆળનાં રચના:—એના પર ગોળ પત્રક જડેલું છે તેને ચંદો કહે છે. ચંદાપર એકથી બાર સુધી જુની લિપિમાં આંકડા

મહિલા હોમ છે. તે આંકડાનાં નામ શીખી લેવાં જોઈએ. દરેક ધડિ-
આળને બે કાંટા હોય છે એક મોટા ને બીજા નાનો. કેટલા વાગ્યા
છે તે નાના કાંટાથી સમજાય છે, ને ઉપર કેટલી મિનિટ ચઢે છે
તે મોટા કાંટાથી સમજાય છે. કલાક બતાવવાને ચંદાના બાર ભાગ
ક્યાં છે ને મિનિટ બતાવવાને ચંદાના ૬૦ ભાગ ક્યાં છે. મોટા કાંટા
બહુ જલદી ચાલે છે. નાનો કાંટા એક ખાનું ચાલે ત્યાં મોટા કાંટા
આખું ચક્કર પૂરું કરે છે એટલે નાના કરતાં તેની ઝડપ બારગણી છે.

ચંદાની પાછળ કમાન છે એને કુંચી આપીએ એટલે ધડિઆળ
ચાલે છે. તે ચાલતી હોમ ત્યારે કમાન ધીમે ધીમે ઉઠસતી જાય છે.
એથી તેની સાથે સંબંધ રાખનારાં ચક્કરો ચાલે છે. એ ચક્કરો સાથે
કાંટાઓનો સંબંધ રાખેલો હોય છે. તે ચક્કરો ફરે છે ત્યારે કાંટા
પણ ફરે છે.

ધડિઆળ જોવાની રીત:—પ્રથમ નાના કાંટાપર નજર કરવી.
નાનો કાંટા જે આંકડા પર હોય એટલે જેની ઉપર હોય કે ઉપર
ચઢેને ચાલ્યો ગયો હોય તેટલા કલાક વાગી ગયા સમજવા પછી
મોટા કાંટા પર નજર કરવી. મોટા કાંટા જ્યાં હોય તેટલી મિનિટ
સમજવી, મિનિટ સમજવાને જે નાના ભાગ ક્યાં હોય તે સમજવા.
તેથી અમુક કલાકને તે ઉપર આટલી મિનિટ એમ સમજાય છે.

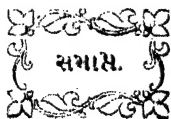
ધડિઆળમાં ત્રીજા કાંટા:—કેટલાંક ધડિઆળમાં ચંદાના
હોમના ભાગમાં એક નાનું કુંડાળું હોય છે. એના પછી બરાબર સાઠ
ભાગ કરી તે પર પંદર પંદરને અંતરે અંકોમાં ૧૫, ૩૦, ૪૫
વગેરે આંકડા મૂકેલા હોય છે. તેમાં એક કાંટા હોય છે તે તેના સાઠ
ભાગ ફરી વળે છે, એટલામાં ઉપરનો મિનિટ કાંટા એક મિનિટ

ચાલે છે. એ નાના કાંટાને સેકંડ કાંટા કહે છે ને તેનાથી સેકંડ સમગ્રાય છે.

પાઠ ૬૨ માં ગ્રાજીવું.

દાઠ દાંડીના ગ્રાજીવાનું વર્ણન:—તોલા બરાબર જોઈએ, સાંધણ કળાવીએ ને બરાબર જંખાવીએ તોપણ જો આવું ગ્રાજીવું હોય તો માલ ઓછો મળે છે. આવા ગ્રાજીવામાં વચલા દોરા કે સાંકળથી જંને તરફની દાંડી લાંબી ટૂંકી હોય છે. આવી દાંડીને બીધે એક પલ્લામાં વધારે ને બીજા પલ્લામાં થોડા લાર હોવા છતાં જંખતી વખતે જોનારને જંને પલ્લાનો માલ સરખો લાગે છે. વેપારી લોકો ટૂંકી દાંડીવાળા પલ્લામાં તોલું ને લાંબા દાંડીવાળા પલ્લામાં સોદો મૂકે છે. તેથી સોદો ઓછો હોય છે છતાં બરાબર લાગે છે. આવે વખતે જો આપણે માલ ફેરવીને જંખાવીએ એટલે લાંબી દાંડીવાળા પલ્લામાં તોલું ને ટૂંકા દાંડીવાળા પલ્લામાં સોદો મૂકાવી જંખાવીએ તો તોલા કરતાં વધારે વજનનો સોદો વેપારી નાખે ત્યારેજ પલ્લા સમાન થાય છે ને વેપારી હેતરાય છે. પરંતુ જો વેપારીની હુન્નાઈ હશે તો તે તેમ કરવાનું કબુલ કરશે નહિ.

દાઠ દાંડીના ગ્રાજીવાનો શક પડે તો શું કરવું?—અર્ધો સોદો એક બાજુએ ને અર્ધો બીજી બાજુએ જંખાવવો. આમ કરવાથી એકવાર ઓછો ને બીજી વાર વધારે આવશે. એટલે એકંદરે બરાબર બહુકે કંઈક વધારે આવશે. માટે શક પડે ત્યારે તેમ કરવું.

નવીજ પદ્ધતિથી બનાવેલી અમારી ધોરણવાર નોં

ધોરણ ૧ હું કી. ૦-૨-૦ ધોરણ ૨ હું કી. ૦-૪-૦ ધો
કી. ૦-૬-૦ ધોરણ ૪ હું કી. ૦-૮-૦ ધોરણ ૫ હું કી. ૦-૧૦-૦
ધોરણ ૬ હું કી. ૧-૪-૦ ધોરણ ૭ હું કી. ૧-૮-૦.

કન્યા વાચનમાળાના અર્થ.

ભાગ ૧ હો કી. ૦-૩-૦ ભાગ ૨ જો ૦-૪-૦

બાળ ગરબાવળીના અર્થ.

ભાગ ૧ હો કી. ૦-૨-૦ ભાગ ૨ જો ૦-૩-૦

સચિત્ર દ્રોણનું પુસ્તક ધોરણ ૧ થી ૫ હરેલી કી. ૦-૧-૩

ધોરણ ૬ હું કી. ૦-૧-૬ ધોરણ ૭ હું કી. ૦-

કોરી રમર-દ્રોણનું પુસ્તક નંબર ૧ નંબર ૨ નંબર ૩ નંબર ૪

કી. ૦-૧-૦ ૦-૩-૦ ૦-૬-૦ ૦-

નકશા કાલવાની મેપીંગપુસ્તક કી. ૦-૨-૦

સચિત્ર આંકની ચોપડી કી. ૦-૧-૬ દેસીલિસાન કી. ૦-

એક્સરસાઇઝ નોટ. પેજ ૨૦ પેજ ૪૦ પેજ ૪

કી. ૦-૦-૬ ૦-૧-૬ ૦-૨-૦

પરીક્ષાના સવાલ જવાબ લખવાની નોટ કી. ૦-૦-૬

સિવાય હાથેલ તથા ચુનસતી નિશાળમાં આપતી તમામ
પડીઓ નાના મોટા નકશા, કંપાસમોડસ, હરેક રંગની શાહી, પેન
રમર, કાગળો વગેરે પુસ્તક તથા જવાબ પે મલશે. સામટા ૦
લેનારને કમીસન બારપુર મલશે. જવાબ માટે રીપ્લાય પત્ર

શુકસેલર મુખવાલ નાથલાલ ર

લીમીટેડ-અમદાવાદ

